

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra dějin umění

Obor: Dějiny výtvarných umění

**Architektura školních budov postavených
v letech 1850–1914 na území dnešního
Středočeského kraje**

Magisterská diplomová práce

Bc. Hana Šimůnková

Vedoucí práce: doc. PhDr. Pavel Šopák, Ph.D.

Praha 2018

Rozsah práce: 267 628 znaků

Vychovávání člověka podobá se budově, která hned od základu podle jednoho plánu stavěti se má, aby obyvatel blahobytu v ní nalézal.

Josef Walter (1815–1890), český pedagog

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, s užitím uvedených pramenů, zdrojů a literatury a jsem autorem všech fotografií, pokud není uvedeno jinak.

V Olomouci dne 13. 12. 2018

.....

Hana Šimůnková

Mé poděkování patří všem, kteří se nemalou měrou podíleli na vzniku této práce, především panu doc. PhDr. Pavlu Šopákovi, Ph.D. za odborné vedení, cenné rady a podnětné připomínky. Dále všem archivářům v okresních archivech Středočeského kraje, kteří mi zpřístupnili množství publikací, plánů škol a dokumentace, a bez nichž by tato práce nemohla vzniknout. A v neposlední řadě děkuji svojí rodině za obrovskou psychickou podporu.

ABSTRAKT

Hana Šimůnková, *Architektura školních budov postavených v letech 1850–1914 na území dnešního Středočeského kraje* (magisterská diplomová práce), Katedra dějin umění, FF UP, Olomouc 2018.

Téma architektury školních budov 19. století a první třetiny 20. století je fenomén, určený školskými aspekty, jakými jsou obsah a rozsah vzdělání, dále schopnosti a zkušenosti projektantů a ochota investorů, nejčastěji měst nebo zemí, do škol investovat. Výstavbu školních budov ovlivňovaly nejen školské zákony druhé poloviny 19. století, ale i kulturní a politické poměry určité obce. Diplomová práce se snaží zmapovat školní architekturu ve vybraných městech středních Čech a zanalyzovat její podobu na pozadí historických a socio-kulturních souvislostí. Podstatu práce tvoří katalog významných objektů střední a obecných škol ve vybraných městech dnešního Středočeského kraje, jejichž architektura je interpretována na základě stylového uměleckého vývoje. Kapitoly týkající se typologie školních budov, autorství škol a rovněž školských zákonů, jež měly nemalý vliv na podobu všech typů školních staveb, jsou rovněž nedílnou součástí této práce.

ABSTRACT

Hana Šimůnková, *Architecture of school buildings built in 1850–1914 in the territory of Central Bohemian region* (diplomat heses – master degree), Department of Art History FF UP, Olomouc 2018.

The theme of school architecture in the 19th and the first third of the 20th century is a phenomenon which is determined by schooling aspects such as the content and extent of education, the skills and experience of designers, and the willingness of investors, most often cities or countries, to invest in schools. The construction of school buildings influenced not only the school laws of the second half of the 19th century but also the cultural and political conditions of a particular municipality. The diploma thesis tries to map the school architecture in selected cities of Central Bohemia Region and analyse its form on the background of historical and socio-cultural contexts. The essence of the work is the catalogue of important objects of secondary and schools in selected towns of today's Central Bohemian Region whose architecture is interpreted on the basis of development. The chapters on typology of school buildings, the authorship of schools, as well as school laws that a significant impact on the all types of school buildings are also an integral part of this work.

OBSAH

ÚVOD	8
1. SHRnutí LITERATURY K TÉMATU	10
2. TYPOLOGIE ŠKOLNÍCH BUDOV	13
2.1 Školní budovy v urbanistickém kontextu	22
3. DŮSLEDKY VÝVOJE ŠKOLSTVÍ NA PODOBU ŠKOLNÍCH BUDOV	28
3.1 Obecné a měšťanské školy	28
3.2 Střední školy	37
4. ŠKOLNÍ BUDOVY NA ÚZEMÍ STŘEDOČESKÉHO KRAJE A JEJICH PODOBA ..	43
4.1 Školy a neogotika (neorománský sloh)	43
4.1.1 Obecní gymnasium reálné v Kolíně	44
4.1.2 Vyšší gymnasium v Mladé Boleslavi	47
4.1.3 Obecné školy	49
4.2 Školy a neorenesance	52
4.2.1 C. k. reálné školy v Kutné Hoře	54
4.2.2 Státní vyšší reálka v Nymburce	57
4.2.3 Obecní vyšší a jubilejní gymnasium císaře a krále Františka Josefa I. v Benešové u Prahy	61
4.2.4 Obecné školy	67
4.3 Školy a neobaroko	70
4.3.1 Reálka v Mladé Boleslavi	71
4.3.2 Obecné školy	74
4.4 Školy a secese	74
4.4.1 C. k. státní reálka v královském horním městě Kladně	76
4.4.2 Komunální reálné gymnasium v Mělnice nad Labem	81
4.4.3 Jubilejní gymnasium císaře a krále Františka Josefa I. v Berouně	82
4.4.4 Obecné školy	90
5. AUTORSTVÍ ŠKOLNÍCH BUDOV	92
6. ZÁVĚR	96
7. SEZNAM ZKRATEK	98
8. LITERATURA	99
8.1 Dobová periodika	106
9. INTERNETOVÉ ODKAZY	107
10. PRAMENY	109

11.	NORMATIVNÍ PRAMENY.....	111
12.	SEZNAM VYOBRAZENÍ	112
13.	OBRAZOVÁ PŘÍLOHA	116
14.	ANOTACE.....	140

ÚVOD

Školní budovy jsou tématem dějin školství, kultury, komunální politiky i architektury. Vliv na budování škol měl stát, země, po roce 1850 zejména obce, školské spolky, v souvislosti s rozvojem politického od třetí třetiny 19. století bylo materiální zázemí školských institucí významnou složkou politických klání. Počet škol – a školních budov – ovlivnilo národní hnutí, tlak na vzdělávání v mateřském jazyce, ať německém, českém nebo polském. Všeobecná školní docházka, která byla prosazena v prvních letech po roce 1815,¹ zapříčinila mohutný nárůst počtu škol² a s ním se zvyšovala úroveň vzdělanosti, jež byla u Čechů nejvyšší v porovnání s ostatními národy tehdejšího Rakouska-Uherska.

V druhé polovině 19. století se rozšířilo spektrum středních a odborných škol – přibýly reálky, průmyslové školy, učitelské ústavy; pro venkovské obce je charakteristická výstavba obecních škol a měšťanek; v národnostně smíšených oblastech českých zemí, obvykle českých a současně německých, případně polských se objevují dvě samostatné stavby shodné instituce, lišící se pouze jazykem.

Předkládaná diplomová práce s názvem *Architektura školních budov postavených v letech 1850–1914 na území dnešního Středočeského kraje* se snaží zmapovat školní architekturu ve vybraných městech středních Čech a zanalyzovat její podobu na pozadí historických a socio-kulturních souvislostí. Výstavbu školních budov ovlivňovaly nejen školské zákony druhé poloviny 19. století, ale i kulturní a politické poměry určité obce, a právě na ně je v této práci kladen nemalý důraz.

První část práce se zabývá typologií školních budov, z hlediska jejich půdorysné dispozice, velikosti i umístění v rámci městského organismu. V další části jsou představeny nejdůležitější školské zákony 19. a počátku 20. století, jež měly vliv na celkovou podobu školních budov. Podstatu práce tvoří katalog významných objektů střední škol ve vybraných městech sledovaného regionu, konkrétně v Benešově u Prahy, Berouně, Kladně, Kolíně, Kutné Hoře, Mělníku, Mladé Boleslavi a Nymburku. Školní budovy jsou chronologicky seřazeny podle doby jejich vzniku a popsány v souvislosti s vývojem dobových uměleckých slohů, v nichž byly navrženy. Stěžejní část práce tedy tvoří čtyři kapitoly nazývající se *Školy a neogotika*, *Školy a neorenesance*, *Školy a*

¹ Jiří Kořalka, *Češi v Habsburské říši a v Evropě 1815–1914. Sociálněhistorické souvislosti a vytváření novodobého národa a národnostní otázky v českých zemích*, Praha 1996, s. 102.

² Počet škol s českým vyučovacím jazykem se kontinuálně zvyšoval. Z počtu 3244 v roce 1864 na 4129 v roce 1884 a na 5439 v roce 1914. – Viz Ibidem.

neobaroko, Školy a secese. Jejich samostatné podkapitoly s názvem *obecné školy* pojednávají o architektuře dalších méně významných školních budov, jež jsou však, z hlediska analýzy tohoto druhu veřejných staveb, neméně důležité. V poslední kapitole této práce je shrnuto autorství školních staveb.

Práce si neklade za cíl postihnout komplexně dané téma a zmapovat veškeré školní budovy, realizované ve sledovaném období, nýbrž usiluje o postižení zákonitostí přípravy a realizace stavby školních budov. Součástí interpretace staveb tvoří fotografie a plány, na něž se v textu odkazuje čísla v hranatých závorkách.

1. SHRUTÍ LITERATURY K TÉMATU

Téma architektury budov středních škol v regionu středních Čech na konci 19. a počátku 20. století není dosud komplexně odborně zpracováno. O historii jednotlivých středních škol větších měst Středočeského kraje, jakými jsou například Příbram, Kolín, Kutná Hora nebo Benešov, nás informují regionální publikace, sborníky nebo almanachy, jejichž vydání motivovala jubilea školských institucí. O okolnostech jejich výstavby, zvláště o aspektech ekonomických, provozních nebo estetických, se můžeme dočíst v publikacích věnovaných historii městských sídel, případně v průvodcích po městech bývalého Rakouska-Uherska nebo v dobovém tisku. Zejména ten sice stručně, nicméně výstižně informoval veřejnost o přípravách stavby školy a o jejím průběhu. Cenné informace poskytují také výroční školské zprávy, zvláště ty, které zachycují první roky existence dané školy.

Celkový pohled na výstavbu školních budov ve sledovaném období dává nedávno vydaná publikace Jana Šimka *Historie školních budov: Od tereziánských reforem po současnost*.³ Ta zachycuje vývoj podob školních staveb a zařízení od 18. století, kdy byla zavedena povinná školní docházka, tzv. období Staré školy přes celé 19. století až po situaci ve výstavbě škol v období po roce 1989. Kniha zajímavě reflektuje nejen dobové požadavky na podobu školních budov a vybavení učeben, ale také socio-kulturní prostředí a jeho vliv na úlohu školy, jako instituce, mající velký význam pro budoucnost obyvatel v daném regionu či obci.

Ucelený přehled o stavebním vývoji vybraných škol Středočeského kraje nabízí některé nepublikované studentské diplomové práce, které se věnují architektuře škol, jak z umělecko-historického pohledu, jako například práce Veroniky Vávrové s názvem *Architektura školních budov v Čechách a na Moravě v letech 1880–1948*,⁴ tak z historicko-urbanistického pohledu, který ve své práci s názvem *Vývoj městské zástavby a městské infrastruktury v Benešově v letech 1871–1914*⁵ nastínil Michal Roubík. Stavební vývoj konkrétní školy lze však zkoumat i z pedagogického hlediska, o což se pokusila Soňa Váňová ve své diplomové práci *Historie nymburského gymnázia v kontextu vývoje středního školství*.⁶

³ Jan Šimek, *Historie školních budov. Od tereziánských reforem po současnost*, Praha 2016.

⁴ Veronika Vávrová, *Architektura školních budov v Čechách a na Moravě v letech 1880–1948. Ideál, teorie, praxe* (bakalářská práce), Ústav historických věd, FF UPCE, Pardubice 2012.

⁵ Michal Roubík, *Vývoj městské zástavby a městské infrastruktury v Benešově v letech 1871–1914* (bakalářská práce), Ústav hospodářských a sociálních dějin, FF UK, Benešov 2008.

⁶ Soňa Váňová, *Historie nymburského gymnázia v kontextu vývoje středního školství* (diplomová práce), Katedra pedagogiky, PF UK, Praha 2017.

Architekturu školních budov se věnují také monografie jednotlivých obcí Středočeského kraje. Stavební historie benešovských škol se dotýká kapitola týkající se školství v publikaci *Monografie města Benešova a okolí*,⁷ jež je dílem kolektivu autorů, ale také mladší publikace *Benešovsko-Podblanicko*⁸ od Josefa Petráně nebo *Benešov a Konopiště v minulosti*⁹ od Jiřího Tywoniaka. O kladenském gymnáziu se zmiňuje Zdeněk Wirth ve svém dobovém průvodci *Kladno jindy a dnes*.¹⁰ Vývoji školství v Kolíně, a s ním spjaté výstavbě škol, se v jedné ze svých kapitol věnuje také monografie názvem *Město Kolín. Jeho vývoj dějinný, kulturní, obchodní a průmyslový*¹¹ od Roberta Marka. O architekturu mladoboleslavských škol, zvláště bývalé reálky (dnes gymnázia) se lze dočíst ve dvou poměrně obsáhlých monografiích, přičemž autorem první z nich, s názvem *Paměti města Mladé Boleslavě*,¹² je František Bareš a druhé, téměř o sto let mladší monografie *Čtení o Mladé Boleslavi*,¹³ je Karel Herčík. Další publikací, jež stojí za to zmínit v souvislosti se stavebními dějinami škol konkrétního města středních Čech, je turistický průvodce nazývající se *Královské město Nymburk v práci a v životě*¹⁴ od Jiřího Kulhánka.

V neposlední řadě se stručné, ale cenné informace o školních stavbách objevují v přehledové literatuře a v odborných časopiseckých článcích, věnujících se tématice školství nebo vzniku a vývoji architektury veřejných budov v jednotlivých obcích středních Čech. V kontextu oboru pedagogiky se výstavbou škol stručně zabývají někteří autoři píšící o dějinách školství dílčích okresů Středočeského kraje. Je jím například již výše zmiňovaný František Bareš, který se ve svém díle *Dějiny mladoboleslavského školství*¹⁵ věnuje historii obecných škol nebo autoři Jan Ladislav Černý, Bedřich Javůrek, František Melichar a František Bohumil Škorpil, kteří mimo jiné shrnuli ve své knize *Dějiny školství okresu Kladenského*¹⁶ situaci s výstavbou kladenských škol, avšak ještě

⁷ Ladislav Kliment (ed.), *Monografie města Benešova a okolí*, Benešov 1938.

⁸ Josef Petráň (ed.), *Benešovsko-Podblanicko*, Praha 1985.

⁹ Jiří Tywoniak, *Benešov a Konopiště v minulosti*, Benešov 1992.

¹⁰ Zdeněk Wirth – Karel Stejskal, *Kladno jindy a dnes. Z kroniky města. Statistický přehled. Procházky městem. Kladenské doly a hutě. Průvodce okolím*, Kladno 1905.

¹¹ Robert Marek (ed.), *Město Kolín. Jeho vývoj dějinný, kulturní, obchodní a průmyslový*, Kolín 1927.

¹² František Bareš, *Paměti města Mladé Boleslavě. Díl II*, Mladá Boleslav 1920.

¹³ Karel Herčík, *Čtení o Mladé Boleslavi*, Mladá Boleslav 2010.

¹⁴ Jiří Kulhánek, (ed.), *Královské město Nymburk v práci a v životě. Osvětový, hospodářský, tělovýchovný a turistický obraz polabského města a jeho kraje*, Nymburk 1940.

¹⁵ František Bareš, *Dějiny mladoboleslavského školství*, Mladá Boleslav 1888.

¹⁶ Jan Ladislav Černý – Bedřich Javůrek – František Melichar – František Bohumil Škorpil, *Dějiny školství okresu Kladenského. Na oslavu 50-letého jubilea panování J. V. císaře a krále Františka Josefa I.*, Kladno 1898.

před realizací dvou nejvýznamnějších školních budov v tomto městě, a to reálky (dnes gymnázium) a odborné průmyslové školy.

Komplexní přehled o literatuře týkající se výstavby jednotlivých školních staveb na území středních Čech ve sledovaném období doplňují, kromě již zmíněných almanachů vydávaných u příležitosti výročí jednotlivých škol, také sborníky věnující se stavebním, politickým a ekonomickým dějinám regionu. Tyto publikace pramenné hodnoty skýtají řadu údajů, dat a historických detailů, které se z velké části vztahují k ke školským institucím i k historii školních budov a jejich stavebnímu vývoji. Příkladem budiž berounský sborník *Minulostí Berounska. Sborník státního okresního archivu v Berouně I*,¹⁷ či benešovský *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka. Tři sta let benešovského gymnázia. Sborník příspěvků z pracovního semináře*¹⁸ nebo publikace *Mělnicko. Z jeho života a práce. Sborník vydáný k otevření Masarykova kulturního domu na Mělníce*,¹⁹ v níž lze najít podrobné informace o dějinách místních škol.

¹⁷ *Minulostí Berounska. Sborník státního okresního archivu v Berouně I*, Beroun 1998.

¹⁸ *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka. Tři sta let benešovského gymnázia. Sborník příspěvků z pracovního semináře*, č. 43, Benešov 2003.

¹⁹ Josef Stáhlík (ed.), *Mělnicko. Z jeho života a práce. Sborník vydáný k otevření Masarykova kulturního domu na Mělníce*, Mělník 1936.

2. TYPOLOGIE ŠKOLNÍCH BUDOV

Základ typologie školních budov tvoří žák, tedy člověk; od jeho tělesných proporcí a vzdělávacích požadavků se odvíjí podoba třídy a veškerého jejího vnitřního vybavení, a následně i podoba celé školy, včetně komunikačních nebo shromažďovacích prostor. Typologii školních budov lze tedy chápat jako průmět každodenní reality do hmotné podstaty stavebního díla.²⁰

Jak má škola vypadat, to je otázka, na jejíž adekvátní zodpovězení se dlouho hledala odpověď. Podoba školní budovy by měla především vycházet z funkce, jak uvádí například Karel J. Laboutka v publikaci *Stavba a zařízení školy*: „Školní budova musí především vyhovovat školní práci; všechny ostatní zřetele jsou méně významné. Dítě a učitel, to jsou hlavní činitelé, spjatí s touto stavbou. Jim musí být budova přizpůsobena, aby se jim dobře pracovalo. Proto musí být při stavbě splněny požadavky hygienické, pedagogické i architektonické.“²¹ A pokračuje: „Při stavbě školní budovy musí být splněny především podmínky zdravotní. Kdyby škola byla postavena sebelépe, kdyby všestranně vyhovovala moderním požadavkům pedagogickým, hygienické nedostatky školní budovy znehodnotí nejdůmyslnější projekt...“²² Právě hygienické podmínky byly v mnoha případech důvodem ke stavbě nových školních budov ve městech a v menších obcích v druhé polovině 19. století, neboť než zrekonstruovat stávající nevyhovující budovy určené k výuce, je mnohem snazší postavit novou školu, resp. projekčně ji připravit tak, aby splňovala i ty nejpřísnější bezpečnostní a hygienické předpisy své doby.

Zdravotní podmínky se při výstavbě škol skutečně kladly na první místo, neboť zde byla oprávněná obava z šíření epidemií. J. A. Čančík vyzdvihuje význam hygienických požadavků na stavbu škol ve svém článku v časopise *Styl* takto: „Základním zdravotním požadavkem vždy bylo, jest a bude, aby školní budova plnou měrou hověla všem požadavkům, jež klademe na zdravý lidský příbytek. Co jest v moci stavení techniky v nejširším smyslu slova, má a musí se uplatnit jak po stránce estetické, tak zejména s hlediště zdravotního na stavbě a zařízení školy, jež trvá jako zdravotně technický dokument té doby, kdy byla školní budova vystavěna a zařízena.“²³ Také František Kraus kladl ve své příručce *Přehled požadavků školního zdravotnictví* zdravotní požadavky na stejnou úroveň s těmi účelovými: „Školní budova a místnosti její mají vedle

²⁰ Štefan Štempák, *Školské budovy*, Bratislava 1990, s. 27.

²¹ Laboutka vychází ze zkušeností meziválečné doby a vymezuje se kriticky vůči stavební praxi před rokem 1918. – Karel J. Laboutka, *Stavba a zařízení školy. Pokus o vzornou budovu národní školy*, Praha 1947, s. 14.

²² Ibidem, s.15.

²³ J. A. Čančík, Moderní hygienické požadavky na školní budovu, *Styl* VIII, 1927–1928, s. 81.

*vlastního účelu, k němuž jsou určeny, vyhovovati i požadavkům zdravotním jak svými rozměry, tak i světlostí, ventilací, vytápěním a čištěním.*²⁴ Tyto požadavky se dařilo úspěšně plnit s vývojem nových stavebních technologií a materiálů, s nimiž se měnil nejen vnější vzhled školních budov, ale také vnitřní zařízení. Městské školy byly již na přelomu století běžně vybaveny splachovacími záchody s umývárny,²⁵ ale i moderním vytápěcím systémem.

S hygienickými předpisy souvisí také vznik *vzorových plánů pro ideální školy*. Ty se měly stát vodítkem představitelům obce a místním stavitelům, postrádajícím patřičné zkušenosti a znalosti z oblasti budování školských zařízení. Projekty měly být podle předpisů projednávány nejen ze stavebně-technického hlediska, nýbrž také z hlediska pedagogicko-hygienického, přičemž na dodržování daných předpisů dohlížela okresní školní rada.²⁶

V roce 1873 byla na vídeňské světové výstavě představena *vzorová rakouská venkovská škola*, jejíž autorem byl profesor Erasmus Schwab (1831–1917).²⁷ Jednotřídní patrová stavba byla nejčastějším typem venkovské školy, a proto se ustanovení jejího správného řešení a vzhledu věnovala zvýšená pozornost. Na výstavě byly v souvislosti s jejím projektováním představeny tři novinky – pracovna pro dívčí ruční práce, dílna pro chlapce a zahrada, rozdělená na květnici, zelnici a zkušební pole. Zahrada se stala nezbytnou součástí školního pozemku a nesměla chybět v žádné obci, neboť sloužila jako pedagogický prostředek učící žáky lásce k přírodě, smysluplnému trávení volného času, a nabízela rovněž výdělek v podobě zeleniny, ovocných stromků, sazenic či okrasných rostlin nebo lékařských bylin.²⁸

Vzorovou rakouskou venkovskou školu dle návrhu Erasma Schwaba tedy měla oklopovat zahrada, v zadní části s upravenými květinovými záhony. Na pozemku školy se nacházelo ještě letní hřiště a vyhřívaná budova tělocvičny, sloužící také jako síň pro

²⁴ František Kraus, *Přehled požadavků školního zdravotnictví*, Velké Meziříčí 1906, s. 13.

²⁵ Zdeněk Lukeš, Škola jako budova a symbol od konce 19. do poloviny 20. století, *Documenta Pragensia* XI, 1993, s. 76.

²⁶ Šimek (pozn. 3), s. 130.

²⁷ Středoškolský profesor zeměpisu a dějepisu Erasmus Schwab (1831–1917) studoval na univerzitě v Olomouci a ve Vídni. Jako profesor působil v Grazu, v Košicích a v Brně. Od roku 1864 vyučoval na gymnáziu v Olomouci. Byl aktivní v oblasti základního vzdělání, které chápal jako národní. Byl podporovatelem školského zákona z roku 1869, a také státního dozoru nad školstvím. – Viz *Österreichisches Biographisches Lexikon*, Bd. 11 (Lfg. 54, 1999), s. 403f, http://www.biographien.ac.at/oeb1/oeb1_S/Schwab_Erasmus_1831_1917.xml, vyhledáno 10. 11. 2018.

²⁸ František Morkes, Tradice a modernost českého školství, in: *Mezinárodní konference Všeobecné vzdělávání pro všechny. International Conference Public Education For All*, Praha 2004, s. 181–182.

školní a společenské oslavy.²⁹ Později se tělocvična projektovala do interiéru školní budovy, buď do samostatného křídla nebo do středu její dispozice.

Podobu jednotřídní školy rozpracoval architekt Karl Hinträger (1859–1913)³⁰ spolu s dalšími dvěma typy, které se dále rozvíjely. František Kraus Hinträgerovo rozdělení s ohledem na počet tříd a umístěním v menších obcích a na vesnicích interpretoval následovně. Prvním typem je *jednotřídní venkovská škola*³¹ [2] s celkovou výměrou 1200 m² stavební plochy. Školní budova je rozdělena na dvě části – byt učitele a třídu – mezi nimiž je chodba. Toalety pro žáky se nachází ve zvláštním přístavku za školou. Za školní budovou je situovaný dvůr, sloužící jako letní tělocvična a školní zahrada.

Druhým typem je *čtyřtřídní obecná škola*³² [3] o celkové výměře 2000 m². Jednopatrová škola je obklopená volným prostranstvím a má dispozici do tvaru písmene U s průčelím o délce 40 metrů. Za školou se nachází hřiště, jež je rozdělené napůl – pro chlapce a dívky. V centru přízemí je umístěný vestibul se schodištěm a po jeho stranách dvě učebny. Za schodištěm se nachází chodba, sloužící jako šatna a vstupuje se z ní do jednotlivých učeben. Po stranách ji zakončují dvě místnosti – pro učitele a pro školní pomůcky, k nimž přiléhají toalety, oddělené pro chlapce a dívky. Do této školní budovy se směstná až dvě stě žáků.

Třetím typem je městská *šestnáctitřídní škola*³³ [4], jež má dvě poschodí a celkovou výměru 3200 m². Školní budova je ze tří stran obklopena ulicemi a před hlavním průčelím, mající na délku 64 metrů a je po stranách proraženo dvěma vstupy – jedním pro chlapce a druhým pro dívky – se nachází zahrádka. Budova čítá celkem šestnáct učeben, z nichž každá má kapacitu padesát žáků. Obdélníková dispozice budovy obsahuje tři trakty – přední trakt se čtyřmi učebnami (po dvou pro chlapce a dívky), dvěma pokoji ředitele, dvěma schodišti, středním traktem je podlouhlá přehrazená chodba sloužící jako šatny a zadní trakt tvoří dvě učebny po stranách, tělocvična vysoká přes dvě patra ve středu traktu, přilehlé šatny a dvě schodiště. Toalety se nachází v přístavku vně školní

²⁹ Erasmus Schwab, *Die österreichische Musterschule für Landgemeinden auf dem Weltausstellungsplatze*, Wien 1873, s. 10.

³⁰ Architekt a profesor Karl Hinträger studoval vídeňskou techniku a podnikal mnoho zahraničních studijních cest. Po studiích spolupracoval se svým otcem architektem Moritzem Hinträgerem (1831–1909) a přednášel na vídeňské vysoké škole technické. K. Hinträger vyprojektoval několik desítek školních a veřejných budov na celém území tehdejšího Rakouska-Uherska. – Viz Jutta Brandstetter, Karl Hinträger, *Architektenlexikon. Wien 1770–1945*, <http://www.architektenlexikon.at/de/227.htm>, vyhledáno 21. 10. 2018.

³¹ Kraus (pozn. 24), s. 14.

³² Ibidem, s. 15.

³³ Ibidem.

budovy. V prvním a druhém patře je umístěno deset učeben, sborovny, kabinety, toalety, třída pro ruční práce, kreslárna a chodby sloužící jako šatny. Vyvýšené sklepní prostory slouží za byt školníka, dílny, školní kuchyni, spíže, školní lázně a místnosti potřebné k obsluze vytápění. Hřiště a letní tělocvična jsou umístěny za školní budovou a rozděleny na chlapecké a dívčí.

Z uspořádání šestnáctitřídní školy vycházely stavby školních budov v následujících letech, avšak s tím rozdílem, že dispozice nebyla vždy obdélníková se středovou chodbou a ve škole se nacházely i další místnosti, jako chemické, biologické a fyzikální laboratoře, knihovna, místnost pro hudební výchovu, umývárny, aj. Byt školníka se většinou umisťoval přímo do školní budovy, ale byt ředitele se později vyčlenil jako samostatný dům či vilka, nacházející se v blízkosti školy, jako je tomu například u bývalého gymnázia v Berouně (dnes základní školy) nebo u gymnázia v České Třebové.

Další zásady školního stavitelství byly zmíněny v literatuře věnující se školnímu zdravotnictví, a také v mapových atlasech, které vycházely pod názvem *Národní atlas* v různých regionálních modifikacích. V atlasech byl vytištěn „ideální plán školy“ [5] (bez textového doprovodu), sloužící zřejmě jako osvětová pomůcka pro učitele i veřejnost. Dle plánu se školní budova skládá ze dvou symetrických částí s vlastními vchody určenými zvlášť pro chlapce a pro dívky. Dispozičně pak vychází ze vzoru šestnáctitřídní školy.³⁴

Půdorysné řešení školy muselo odpovídat požadavkům na provoz budovy. Kromě samotných učeben, zázemí pro učitele, bytu (domu) školníka, laboratoří, šaten, a podobně, bylo nutné zohlednit také požární bezpečnost, ekonomiku výstavby a efektivnost provozu a v neposlední řadě příjemné prostředí jak pro žáky, tak pro vyučující. Jednotlivé části celé budovy musely být komunikačně propojené (pokud to budova umožňovala), oddělené a uzavíratelné, o čemž se můžeme přesvědčit na některých půdorysech gymnázií z počátku 20. století, na nichž jsou často sousedící třídy navzájem propojené a zároveň přístupné ze středové nebo vnější chodby, lemující třídy. Nesmírně důležité bylo také dostatečné osvětlení, jak umělé, tak přirozené vnikající do budovy velkými okny. Tato okna osvětlovala učebny zpravidla od severovýchodu, jihu nebo východu (neboť z těchto světových stran přicházel po celý rok dostatek světla), tzv. bočním nebo postranním světlem,³⁵ přičemž fasády školních budov získaly právě kvůli

³⁴ Šimek (pozn. 3), s. 134.

³⁵ Karel Hannauer, *Přirozené osvětlení školních učeben a předpoklady jejich optimální orientace k světovým stranám*, Praha 1944, s. 20.

velkému množství nápadných oken, umístěných v několika řadách pod sebou, svoji nezaměnitelnou a snadno rozpoznatelnou podobu. Karel Hannauer poukazuje ve své publikaci *Přirozené osvětlení školních učeben a předpoklady jejich optimální orientace k světovým stranám* na důležitou úlohu světla nejen ve vnitřním prostoru školní budovy, ale i v exteriéru: „*Nejde však jen o vjem prostorů vnitřních. Jako architekti, zkoumající problémy denního světla, ptáme se, jaké účinky vyvolává působení přirozeného světla v exteriéru budovy, nejen však v seskupení hmot a jejich orientaci vůči světovým stranám s hlediska užitkovostního, nýbrž i s hlediska abstraktně výtvarného pojetí fasády...*“³⁶ Zamýšlí se tak nad významem působení světla pro pochopení vnější architektonické podoby školy. V druhé polovině 19. století a na počátku 20. století bylo však umístění oken v rámci jednotlivých křídel školních budov striktně dané velikostí a počtem učeben a obměny ve tvaru a způsobu umístění oken (například pásová okna, prosklené stěny aj.) se objevily až mnohem později v souvislosti s vývojem moderní architektury.

Do josefínských reforem neexistoval v Čechách žádný prototyp školní budovy, protože ji neovlivňovaly stavební předpisy. Podoba školy se tedy odvíjela od daného prostředí a typologie zdejších staveb. Vesnickou školou byl klasický domek trojprostorové dispozice, zatímco pro typ městské školy stačily upravené měšťánské domy. Na typových plánech z roku 1786 [6] má školní budova podobu přízemní dvouraktové stavby s několika místnostmi (předsín, kuchyně, pokoj, místnost pro učitele a učebna) v závislosti na počtu žáků, jejichž počet měl být mezi čtyřiceti a sto deseti.³⁷ Návrh ideální školy měl klasickou čtvercovou či obdélníkovou dispozici.

Propracovanější návrh půdorysu školy, včetně fasády a jejího okolí se objevil v příručce s názvem *Katechismus o zdraví* (1794) od lékaře Bernharda Christopa Fausta.³⁸ Tato publikace pojednává převážně o zásadách správné hygieny, mající se ve škole dodržovat. Pravidlům, podle kterých se má stavět školní budova, je věnována jen část příručky. Srozumitelně a přehledně shrnuté zásady získaly úspěch a byly přeloženy do několika jazyků a následně vtěleny do teorie zásad zdravého bydlení, tzv. *Sonnenbaulehre*. Stoupencem těchto zásad se stal architekt Gustav Vorherr (1778–1847), aplikující Faustovy myšlenky při navrhování vzorových plánů škol a dalších veřejných budov.

³⁶ Ibidem, s. 3.

³⁷ Martin Ebel, *Dějiny českého stavebního práva*, Praha 2006, s. 230.

³⁸ Šimek (pozn. 3), s. 70–73.

Nové upravené plány školních budov byly vydány v červenci roku 1820 jako příloha dvorského dekretu studijní komise.³⁹ Tři prototypové plány se lišily v závislosti na počtu žáků. První dva byly určeny pro 60 a 100 žáků a jednalo se o tradiční přízemní budovy obdélníkového půdorysu, rozšířené o komoru a spíž pro učitele. Třetí plán, určený až pro 175 žáků, představoval patrovou školní budovu, zvětšenou o byt učitelova pomocníka a více učeben.⁴⁰

Městské školy byly v období tzv. staré školy (1774–1869)⁴¹ umístovány do nevyhovujících mnohdy ještě středověkých budov nebo se pro účely výuky pronajímaly místnosti ve městských domech.⁴² Tato situace trvala až do poloviny 19. století. Výjimku tvořila pouze samostatně stojící třípatrová městská škola v Liberci (1812–1814), jíž sponzoroval hrabě Kristian Clam-Gallas a byla postavena v klasicistním stylu.⁴³ [7]

V druhé polovině 19. století se podoba školních budov začala dynamicky měnit v závislosti na jejich významu a na množství žáků, jejichž počet se vlivem průmyslové revoluce a stěhování obyvatel do větších měst neustále zvyšoval. Tradiční typ přízemního „domku“ již velikostně ani dispozičně nevyhovoval a obecné školy se stávaly mohutnými a nápadnými veřejnými budovami palácovitěho typu, jejichž společenská úloha nabyla na významu. Okázalé a architektonicky rafinované školní budovy, dominující mnohdy celé obci, měly poukázat na důležitost vzdělávání budoucích občanů monarchie a na štedrost obce, která na školu přispěla nemalou částkou.

Emil Edgar nazývá tyto školy ve své knize *Stavba a zařízení škol* z roku 1922 tzv. reprezentačními školami a vyjadřuje se k nim velmi kriticky: „Jsou to „monumentální“ a „reprezentační“, správně: divadelnické školy, které uvážily především a nejdříve požadavky laciné a okázalé representace a vznešenosti... [...] Zrakům, jež neznají umění bez ozdob a ornamentů se zde „umění“ přímo vnucuje. Vždy je to něco velkého s „tradičními, věčně krásnými formami“, něco slavnostně patetického, leckdy i vlasteneckého, aspoň v ornamentech „staročeského“. Málokdo prohlíží neuměleckou vypínavost, zvrhlost a malichernost tohoto typu, bludné iluze, v kterých je mnoho

³⁹ Ebel (pozn. 37), s. 230–231.

⁴⁰ Šimek (pozn. 3), s. 56.

⁴¹ Období *staré školy* je vymezeno přijetím *Všeobecného školního řádu* v roce 1774 a říšským zákonem z roku 1869, tzv. Hasnerovým. – Viz Ibidem, s. 11.

⁴² Ibidem, s. 37–38.

⁴³ Škola je od roku 1958 zapsána do seznamu nemovitých kulturních památek. – Viz Liberec / Kostelní čp. 8/9 / kat. č. 1000142918, <https://pamatkovykatalog.cz?element=12116239&action=element&presenter=ElementsResults>, vyhledáno 2. 12. 2018. – Ibidem, s. 39.

potěmkinovského a barbarského.“⁴⁴ A pokračuje úvahou: „*Co se zde chtělo? Representace, efektnost a malebnost co možná největší, krása okázalá, vtíravá, nadělaná. Tímto způsobem stala se stavba v městech nejdůležitější úlohou.*“⁴⁵ Je však třeba si uvědomit, že Emil Edgar píše tuto kritiku na předválečnou školní architekturu ve dvacátých letech 20. století, kdy se od zdobených fasád a historismu začalo upouštět a ctíla se spíše jednoduchost a strohost v podobě hladkých nezdobených průčelí a logicky vystavěné geometrické dispozice. To je také patrné u jeho vyzdvihování žižkovské školy od Františka Cuce z roku 1913, jejíž vzhled popisuje takto: „*Na velikých, světlých a hladkých plochách není nic nepravého; velká široká okna na zevnějšku svědčí o dobrých prostorech a o tom, jak autor respektuje potřebovou účelnost, jak z ní vychází a dovede ji charakterisovati.*“⁴⁶ Avšak tvrzení, že z velkých oken na průčelí fasády lze usuzovat o vhodných a účelných vnitřních prostorech pro výuku, nemůže být tak úplně pravdivé. Školní budovy se od druhé poloviny 19. století stavěly skutečně velkoryse. Především střední školy byly koncipovány jako mohutné stavby o několika podlažích, které disponovaly nejen velkými a nápadnými okny, ale také širokými a bohatě prosvětlenými chodbami, z nichž se vstupovalo do jednotlivých tříd. Nemuselo však jít pouze o střední školy. Například obecná chlapecká a dívčí škola [8] na Lyčkově náměstí v Praze-Karlíně z let 1904–1906,⁴⁷ postavená podle projektu architekta Josefa Sakaře (1856–1936),⁴⁸ má množství velkých oken, která dostatečně osvětlují učebny. Emil Edgar však jejich umístění hodnotí negativně: „*Povšimněte si dále, jak v středním průčelí převažují a tak stavbu zlehčují veliké, hladké a prázdné plochy oken neklidně, protože příliš hustě řazených.*“⁴⁹ Přičemž důležitý je především půdorys školy, který je důmyslně řešený do tvaru písmene W, aby světlo přicházelo do interiéru z nejvýhodnějších světových stran, a i přes svoji monumentálnost nepůsobí ubíjejícím dojmem ve vztahu ke svému okolí. Široké prostranství před budovou, jež je využito jako městský park, poskytuje protipól vznešenému a nápadnému průčelí školy, již je tak možné sledovat z odstupu pro vnímání komplexního působení celé stavby.

⁴⁴ Emil Edgar, *Stavba a zařízení škol*, Praha 1922, s. 12–13.

⁴⁵ Ibidem, s. 13.

⁴⁶ Ibidem, s. 11.

⁴⁷ Jan E. Svoboda – Zdeněk Lukeš – Ester Havlová, *Praha 1891–1918. Kapitoly o architektuře velkoměsta*, Praha 1997, s. 145.

⁴⁸ Architekt Josef Sakař studoval strojní inženýrství a dále německou techniku u Josefa Zítka. Cestoval studijně do zahraničí, kde se inspiroval historickou architekturou. Prosazoval českou neorenesanci. Je autorem domu č. 399 na Karlínském náměstí, dále domu č. 76/XIX v Dejvicích, a mnohých dalších. Účastnil se řady architektonických soutěží. – Viz Pavel Vlček (ed.), *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Praha 2004, s. 570.

⁴⁹ Edgar (pozn. 44), s. 15.

V tomto období se zřídka objevoval tzv. *halový typ* [9], který se vyznačoval absencí dlouhých školních chodeb. Ty sjednotil do jednoho prostoru – haly (sálu). Kolem ústřední haly byly umístěny učebny a pracovny pedagogů, popřípadě laboratoře. Popularitu si tento typ získal především kvůli lepšímu zužitkování prostoru budovy. Z hlediska velikosti haly se však halový typ hodil pouze pro menší a střední školy, neboť u rozlehlejších škol by se příliš velká hala obtížně hlukově izolovala.⁵⁰

Zřídka se v tehdejší Rakousku Uhersku objevil *pavilonový typ* [10] školy, který byl určený pro malý počet učeben a získal popularitu především v Anglii. Třídy, jež byly umístěné ve dvou řadách, propojoval střední trakt s ústředními místnostmi, popřípadě byly jednotlivé pavilony školy rozmístěné v zahradě či sadu.⁵¹ Rovněž *křížový typ* školních budov se u nás prakticky nevyskytoval. Budova byla u tohoto typu tvořena středovou halou s připojenými čtyřmi křídly umístěnými do kříže. Výhodné rozmístění jednotlivých křídel umožnilo situovat všechny místnosti do nejvýhodnější polohy a zároveň zde vznikla úspora stavební parcely sjednocením chodeb do centrální haly se schodištěm.⁵²

Na přelomu 19. a 20. století převládal u školních staveb neorenesanční sloh a trojtraktová půdorysná dispozice, jež svým umístěním učeben podél středové chodby výrazně šetřila stavební parcelu. K vybavení školy náležely učebny, kaple, speciální prostora pro tělocvik, sloužící zároveň pro různé společenské události, a hygienické vybavení, tj. splachovací záchody a umývárny.⁵³ Tento *třítraktový typ* [11] nebyl z hygienického hlediska příliš vhodný. Chodba totiž postrádala osvětlení, které zajišťovala pouze okna v čelních zdech chodby, a polovina učeben byla vzhledem k osluněné straně budovy znevýhodněna. Výhodou však byla ekonomická úspora, vyplývající z kompaktnosti půdorysu a ekonomického využití plochy stavební parcely. Ostatně proto tuto dispozici uplatňoval mimo jiné podnikatel Baťa u svých pokusných škol ve Zlíně a okolí.⁵⁴

Po roce 1900 se konstrukční pojetí školních budov radikálně změnilo. Počal se upřednostňovat *dvoutraktový typ* [12] s řadou tříd podél dlouhé chodby, do níž přicházelo světlo zpravidla ze dvora. Výhodou tohoto typu byla možnost umístit všechny učebny do

⁵⁰ Laboutka (pozn. 21), s. 20.

⁵¹ *Anketa o vzorných budovách pro měšťanské školy konaná 20. února v Praze*, Praha 1937, s. 6–7. – Ibidem, s. 20.

⁵² *Anketa o vzorných budovách* (pozn. 51), s. 7.

⁵³ Lukeš (pozn. 25), s. 76.

⁵⁴ Laboutka (pozn. 21), s. 20.

nejvýhodnější polohy, a to tak, že byly dostatečně osvětleny, jak z vnější strany, tak z prostoru chodby pomocí malých světlíků umístěných těsně pod stropem. Dvoutraktový typ školních budov byl na počátku 20. století i přes svoji finanční náročnost hojně stavěný, neboť nejvíce splňoval tehdejší hygienické normy.⁵⁵ Do projektů škol se totiž nově implementovaly moderní hygienické požadavky, uplatňované do té doby pouze u administrativních budov. Půdorysy do tvarů písmen U, H, L či dalších složitějších tvarů měly řešit ekonomické využití stavebního pozemku.⁵⁶ Oba typy škol, jak trojtraktový, tak dvoutraktový, se vyznačovaly řazením učeben v traktu za sebou a jejich propojením průchozími dveřmi v jedné ose, čímž vznikla enfiláda, která se v minulosti hojně vyskytovala u šlechtických zámků. Toto řešení mělo zřejmě podpořit plynulejší pohyb mezi místnostmi a oddělit přístup učitelů a žáků do jednotlivých učeben.

Kromě tohoto typového dělení se školní stavby rozlišují i podle jejich kompozice. Prvním typem je *stavebně centralizovaný systém – monoblok*, [13] který se vyznačuje jednoduchým půdorysem, propojeným provozem a uplatňováním například u halového typu nebo typu s otevřenou dispozicí. Variantou monobloku je *rozvětvený monoblok* se složitějším dispozičním řešením. Druhým typem je *stavebně decentralizovaný systém* uplatňovaný například u pavilonových škol, u něhož je možné diferenciovat provozní úseky.⁵⁷

Hlavní vstup do budovy byl zpravidla honosně zdobený, aby zdůrazňoval, že tudy se vstupuje do důležité instituce. Nezřídka se nad vstupem objevoval nápis. Často byl vchod umístěn na východě, jihovýchodě nebo jihu, tedy na závětrné straně. Hlavním vchodem se zpravidla vstupovalo na široké schodiště, za nímž byla situována chodba, ze které se vstupovalo do jednotlivých učeben a na hlavní schodiště vedoucí do dalších pater. Ve škole bylo zpravidla přítomné ještě zadní užší schodiště, umístěné na konci chodby a určené k evakuaci při nebezpečných situacích a pro lepší pohyb žáků po budově.

Kromě učeben, tělocvičny se zázemím, kaple, kabinetů a ředitelny se v budovách škol nově objevovaly i specializované třídy, z nichž se později vyvinuly dílčí laboratoře. Školní budova se většinou stavěla na suterén, což mělo hned několik výhod. Jednak tvořil suterén přirozenou vzduchovou izolaci, jednak odváděl vlhkost ze stavby a vytvořil se díky němu i nový užitečný prostor, sloužící mimo jiné k umístění strojových zařízení

⁵⁵ Anketa o vzorných budovách (pozn. 51), s. 7.

⁵⁶ Lukeš (pozn. 25), s. 77.

⁵⁷ Dagmar Rybářová – Petr Mezera – Jitka Zelenková, *Občanské stavby. Typologie školských staveb I*, Praha 1991, s. 103.

(ústřední topení, ventilátory, aj.), ale také pro různé dílny, šatny, toalety, umývárny a další.⁵⁸ Půdní prostor většinou nebyl nijak využitý, i když se objevily názory, že by mohl mít podobné využití, jako suterén, například pro dívčí a chlapecké dílny, kreslírnu, cvičnou kuchyni a další.⁵⁹

2.1 Školní budovy v urbanistickém kontextu

V osmnáctém století a v první polovině 19. století byla školní budova ve městě situována v blízkosti hlavního městského prostoru, nejčastěji náměstí, u venkovské obce v její centrální části, v ideálním případě poblíž kostela. Vyučovalo se v obydlí učitele, buď přímo v hlavní obytné místnosti anebo ve zvláštní místnosti určené k výuce. Poloha školy závisela na umístění fary. Zprvu totiž výuku zajišťoval kněz. Gymnázia byla přímo zřizována a vedena církevními řády. Až později se díky Hasnerově reformě stala školní výuka nezávislou na církvi, a tudíž i školní budovy byly stavěny nezávisle na umístění kostela a fary.

Pro školní budovy se začala hledat vhodná místa vzhledem ke světovým stranám (pro dobré osvětlení učeben), dobré dostupnosti a dostatečně velkému pozemku obklopujícímu potencionální stavební parcelu školy, na němž by mohla vzniknout zahrada, popřípadě plocha pro tělovýchovu. *Anketa o vzorových budovách pro měšťanské školy*⁶⁰ přinesla základní směrnici pro stavbu budov, v níž bylo shrnuto, jak má vypadat vhodný pozemek pro budovu školy: „*Pozemek pro škol. budovu má vyhovovati požadavkům zdravotním, pedagogickým a bezpečnostním. Má být vhodně volen s ohledem na regulační plán, a kde ho není, na pravděpodobný rozvoj obce, aby se některá z požadovaných jeho vlastností časem nezhoršila. Doporučuje se, aby byl uprostřed školního obvodu, na místě úplně volném (isolovaném)...* [...] *Je-li nezbytno, aby škola byla postavena v bloku domů, musí býti blok dostatečně široký a bez nádvorních staveb. Po zdravotní stránce má být staveniště ozařitelné sluncem po celé ploše; proto nemá být v sousedství kopců nebo vysokých budov...* [...] *Okolní budovy a husté řady stromů mají být tak daleko, aby přímka vedená od úpatí příští školní budovy k jejich*

⁵⁸ Josef Hála, *Zdravá škola*, Praha 1936, s. 13.

⁵⁹ Ibidem, s. 15.

⁶⁰ Anketa o vzorných budovách pro měšťanské školy se konala 20. února 1937 v Praze a zúčastnili se jí představitelé školní rady, architekti, stavební inženýři, profesori a další členové Školského odboru Říšského svazu učitelstva měšťanských škol, aby rozpoutali diskuzi o tom, jak by mělo vypadat vhodné školské zařízení a jaké směrnice by se měly v tomto ohledu dodržovat, přičemž důraz byl kladen na vypsání soutěže a politickou nezávislost architekta projektanta. – Viz *Anketa o vzorných budovách* (pozn. 51), s. 3–4.

*vrcholům, svírala se zemi úhel nejvýš 30°.*⁶¹ Tyto požadavky nepochybně reagovaly na praxi předchozích let, převážně na zřizování a stavby školních budov v druhé polovině 19. století. Ačkoliv se školy již stavěly tak říkajíc „na zelené louce“ s ohledem na světové strany a bezpečnost (například v nezáplavových oblastech), často se vzhledem k nedostatku vhodných stavebních parcel a pozemků umisťovala školní zařízení do nevyhovujících a nedostatečně osvětlených budov v centru města, popřípadě se školy stavěly jako blokové stavby s vnitřním dvorem, přiléhající k stávajícím obytným domům, jako tomu bylo například u bývalé obecné dívčí školy v Mladé Boleslavi (dnes druhá Základní škola na Komenského náměstí).

Nežřídká byla škola připojena k budově radnice, jak se o tom můžeme přesvědčit u obecné školy v Praze na Žižkově nebo u obecné chlapecké školy v Mladé Boleslavi. K nevhodně umístěným školám v rámci městské zástavby na Žižkově se takto vyjádřil Emil Edgar: „*Všechny starší obecné a měšťanské školy jsou především zle situovány co do poměru k světovým stranám [...] všechny až na jednu jsou přiřazeny k domům v ulicích a tři zcela bez odstupu.*“⁶² Dále vyzdvihl vnější podobu žižkovské školy v Lupáčově ulici z roku 1913⁶³ od architekta Františka Cuce (1880–?)⁶⁴, ale negativně hodnotí její umístění v městském prostoru: „*Zlá je situační nahodilost nešťastného pozemku, a také uvnitř žije ještě, žel, kus školní tradice. I zde se setkáváme s tělocvičnami ve sklepě, [...] dále s učebnami dekorativně holými a pustými a špatnou podlahou... [...] Tak bylo do války.*“

⁶⁵ Touto poslední větou shrnuje autor situaci ohledně situování a dispozičního řešení škol, jež byly postaveny před 1. sv. válkou (patrně uvažuje období od 1. poloviny 19. století), avšak sleduje umísťování školních budov pouze v rámci městské zástavby, konkrétně v již tak velmi hustě zastavěné žižkovské čtvrti, kde stavebních parcel nebylo zrovna nazbyt.

Menší města se s tímto problémem příliš potýkat nemusela. Ačkoliv snaha ponechat školní budovu v centru města vedla mnohdy projektanty k nutnosti vtěsnat stavbu do městské zástavby, na přelomu 19. a 20. století se pro školy počaly vybírat vhodnější a rozsáhlejší stavební parcely na okraji města, resp. v nově budované předměstské čtvrti, dosud zástavbou neomezené. Školy se tak sice ocitly na městské

⁶¹ Ibidem, s. 5.

⁶² Edgar (pozn. 44), s. 7.

⁶³ Ibidem, s. 10.

⁶⁴ Vlček, Encyklopedie architektů (pozn. 48), s. 119.

⁶⁵ Edgar (pozn. 44), s. 11–12.

periferii, ale současně se při jejich koncipování mohlo postupovat velkoryse, s dostatečným prostorem pro zahradu a venkovní hřiště pro výuku tělocviku. Zvláště střední školy vyžadovaly kvůli své velikosti, dané množstvím učeben, velké stavební pozemky, které se v centru měst již nenacházely. Zatímco hřiště přilehlá ke školním budovám plní dodnes svůj účel, botanické zahrady postupem času pozbývaly na významu a přetvořily se na městské parky. Tohoto jevu si můžeme povšimnout v případě objektu bývalé reálky v Kladně, sloužícího dnes gymnáziu, nebo budovy gymnázia v Benešově. V městském parku, nacházejícím se před budovou kladenského gymnázia, se dodnes nachází některé vzácné dřeviny, jež byly původně součástí botanické zahrady.

Zeleň v okolí školy však měla i jinou funkci než jen edukační. Její účel byl spatřován v ochraně proti silnému větru. Křoviny a stromy, nejlépe jehličnaté, neboť zůstávaly i v zimě husté, měly být osazovány v dostatečné vzdálenosti od budovy, aby nestínily a nezabraňovaly proudění vzduchu.⁶⁶ Často tomu tak ale nebylo a stromy se osazovalo v těsné blízkosti školy kvůli příliš malé velikosti okolního pozemku.

Přístup do školy měl být vyřešen racionálně ve vztahu k velikosti budovy, aby se ušetřilo na její výstavbě i údržbě cest samotných. Přimo ke vchodu směřovaly žulou dlážděné či pískové cesty se směsí z drobného kamene a škváry, které lemovaly nízké živé ploty nebo okrasné záhony s květinami. Později se k úpravě cest používal beton nebo různé druhy asfaltu. Přístupové cesty měly být přiměřeně široké ve vztahu k velikosti školy, ve spádu směrem od budovy a lemované rigoly na odvod vody. K těmto požadavkům se mohlo přihlížet především ve větších městech, kde bylo mimo zástavbu dostatek prostoru k jejich plnění. V menších městech a na vesnicích byly cesty ke školní budově zpravidla obklopeny jen jednoduchou travnatou plochou, která sloužila také jako venkovní hřiště a za materiál se pro cesty volil jen obyčejný říční písek.

Okolní zástavba, jak již bylo zmíněno výše, nebyla často umístěna v dostatečné vzdálenosti v úhlu třiceti stupňů od paty školy k vrcholu blízkých budov. Zvláště ve městech s hustou zástavbou bylo velmi těžké docílit tohoto požadavku, ale i přesto existovala dílčí opatření, která mohla situaci aspoň částečně zlepšit, například stavět školy průčelím do vyústění příčné ulice nebo posunout budovu z uliční fronty aspoň na okenních stranách.⁶⁷ Řešením mohlo být také umístění učeben do klidnějšího vnitrobloku a nahrazení stávajících učeben kabinety apod. Problém s nedostatečným prostorem pro

⁶⁶ Hála (pozn. 58), s. 6.

⁶⁷ Ibidem.

hřiště a cvičnou zahradu mohl být vyřešen vybráním vhodného pozemku v přímém sousedství školy anebo ve větší vzdálenosti, na který by žáci docházeli. Sousední pozemek se mohl dále využít k budoucímu rozšíření stavby.⁶⁸ Výše uvedená opatření pro nasměrování průčelí školy se však dodržovala jen zřídka. Například bývalá dívčí obecná škola v Mladé Boleslavi, jež byla postavena na rohu dvou kolmých ulic, využila sice prostoru náměstí před průčelím, ale bývalá reálka (dnes gymnázium v ulici Palackého) postavená v totéž městě směřuje svým průčelím do ulice, která ji stíní a zamezuje budově patřičně vyniknout. Stejně je tomu u gymnázia v Nymburce, jež dokázalo využít rohového prostoru dvou protínajících se kolmých ulic, avšak sousední bývalá obecná škola (dnes základní škola Komenského) se průčelím otáčí opět do uliční fronty.

Nejen, že školy neměly být umístěny v blízkosti zástavby jako takové, ale rovněž se v jejich okolí neměly nacházet žádné hlučné podniky, továrny a zařízení „ohrožující mládež mravně“, jako vinárny, tančírny, výčepy apod.⁶⁹ I to bylo mnohdy těžké dodržet, především ve větších městech, kde se továrny a podniky umísťovaly do přímé blízkosti obytných domů. Školy, které měly sloužit dětem dělníků, se také umísťovaly do blízkosti těchto domů, aby žáci nedocházeli za vyučováním příliš daleko.

Při stavbě školních budov se kladl důraz na jejich umístění převážně vzhledem k jihu kvůli vhodnému osvětlení učeben. Ke vhodnému umístění školní budovy vydává *Anketa o vzorných budovách* následující doporučení: „Školní budova budiž na staveništi tak umístěna, aby okna učeben byla obrácena jak možno k jihu. Je to nejvýhodnější poloha, neboť slunce ráno místnosti dobře prozáří a později žactvo neobtěžuje. Doporučuje se také poloha s okny k jihovýchodu podle zásady „čím teplejší kraj, tím více buďtež okna otočena k východu... [...] Doporučuje se, aby byla tato poloha dodržena, pokud lze pro všechny učebny.“⁷⁰ Přesto se v případech konkrétních místností, jako byly kreslírny a pracovny, dalo tomuto pravidlu vyhnout a umístily se na sever či severovýchod. U místností k odpolednímu vyučování se doporučovala spíše východní světová strana a pro místnosti s dopolední výukou zase západní.⁷¹ Tyto zásady však mohly být dodržovány jen zčásti. Ideální umístění školy se odvíjelo nejen od zvoleného pozemku, ale také od půdorysu stavby. Některé dispozice budov, jako například trojtraktový typ měl výhodnou pozici místností vzhledem ke světlu pouze na jedné své

⁶⁸ František Cuc-Disman, Úprava školního pozemku, in: [Anonym] *Boj proti prachu ve škole*, Praha 1931, s. 13.

⁶⁹ Hála (pozn. 58), s. 7.

⁷⁰ Anketa o vzorných budovách (pozn. 51), s. 6.

⁷¹ Ibidem.

straně. Proto se postupně začal stavět spíše typ dvoutraktový, a to v půdorysech do písmene L, U, E, H aj. s ohledem na využitelnost stavebního pozemku (více v kapitole 3).

Stavitelé a architekti škol si plně uvědomovali důležitost výběru vhodné parcely. Školní budova musela splňovat důležité hygienické a urbanistické podmínky, aby byla pro žáky bezpečnou a vhodnou výchovně-vzdělávací institucí. Avšak, jak uvádí František Hála ve své knize *Zdravá škola* z roku 1936, „*Vážný důvod vedle zdravotních jedině je, aby škola byla pokud možno uprostřed školního obvodu; je to výhodné pro pohodlí žactva a vyhovuje se tím vzrůstající tendenci, kterou škola přestává být pouze budovou pro účely školské, ale stává se středem kulturního, sociálního anebo i úředního života a používá se jí veřejností (různé kursy, přednášky, večerní školy...a p.).*“⁷² Především posledně jmenovaná skutečnost, že škola fungovala (a dodnes funguje) jako multifunkční prostor pro celou řadu kulturních a vzdělávacích aktivit, nás utvrzuje o tom, že umístění v rámci obvodu bylo velice důležité. Hála k tomu dodává: „*A měla-li býti škola [...] postavena na místě stísněném, v prachu, kouři, hluku, pak vždy je lépe vybrati místo volné, tiché a čisté, i když je pro některou část obvodu vzdálenější.*“⁷³ Výběr pozemku hrál v každém případě prim a jemu se vše ostatní, jako dispozice stavby, úprava okolí apod., podřizovalo. Avšak ve snaze umístit školu co nejblíže středu města, nebylo často přihlíženo ke zdravotním podmínkám v jejím okolí.

I když byla tato pravidla všeobecně známá, ne vždy se je podařilo dodržovat. Důraz se kladl především na vhodné vnitřní uspořádání školy a na její nejbližší okolí, například na velikost a umístění zahrady a hřiště. Vyvarování se prostředí s nadměrným hlukem, prachem, průmyslovými zplodinami, ale také silným větrem apod. bylo spíše nepsaným pravidlem. Ve větších městech často nešlo uniknout hluku a prašnosti.

Velký důraz se kladl i na dostatečné úpravy těsného okolí školy, aby její stavba vynikla v celé kráse a byla umístěna ve vhodném a zdravém prostředí, obklopena zelení a co nejméně zastíněna okolní zástavbou. Architekt František Cuc-Disman zdůrazňuje, že estetické působení školní budovy je možné zcela zničit nedostatečnou úpravou jejího okolí: „*Co je platná krásná budova, když na přilehlém pozemku jsou vjezdy a příchody v takovém stavu, jak je po srovnání terénu opustili dělníci, když tu voda nemá spád... [...]* *Taková školní budova, byť sebekrásnější, působí jako krásný nábytek, postavený do*

⁷² Hála (pozn. 58), s. 5.

⁷³ Ibidem.

neuklizené místnosti. “⁷⁴ Za nejvhodnější se považovalo umístit budovu do středu stavební parcely, v dostatečné vzdálenosti od hlavní komunikace. Prostranství před průčelím bývalo ohraničeno plotem, ale později se od tohoto zvyku upouštělo. U městských škol však oplocení zůstalo, a to ve větší vzdálenosti od budovy školy anebo jako ohraničení pozemku s hřištěm. U vesnických škol bylo nutné oplocení ponechat i před průčelím, aby na pozemek nevnikla drůbež či domácí zvířata. V tomto případě však bylo nutné udělat plot nižší, aby nerušil estetický účinek stavby.”⁷⁵

Požadavky na vhodné umístění škol, jež se vyvíjely od poloviny 19. století a ustanovily se definitivně až v první polovině 20. století při mohutném rozvoji školství,⁷⁶ přetrvaly až do konce dvacátého století a nepochybně se jimi řídí architekti a stavebníci škol i dnes. Dokladem je soupis těchto požadavků v učebnici z roku 1988 od Petra Mezery a Ladislava Kalivody: „*Pozemek má dále umožňovat správnou orientaci budov ke světovým stranám a zaručit co nejmenší úhel zastínění průčelí s učebnami okolní zástavbou. Odstupy školních budov od okolních objektů se řídí požadavky hygienickými (oslunění, osvětlení, větrání, urbanistická akustika), psychologickými (oslunění, osvětlení, stínění, výhled) a bezpečnostními (požadavky požární bezpečnosti).*“⁷⁷

⁷⁴ Cuc-Disman (pozn. 68), s. 11.

⁷⁵ Ibidem, s. 11–12.

⁷⁶ Rozvoj školství a školní výstavby probíhal ve velkém až po roce 1918 se založením nového Československého státu. Vzdělávání, jako symbol pokroku a prosperity, začalo být mohutně akcentováno a podporováno tehdejší vládou, která financovala výstavbu množství převážně středních odborných škol (například zemská průmyslová škola v Mladé Boleslavi, 1926), ale také vysokoškolských fakult (například Právnická fakulta v Praze, 1924–1931).

⁷⁷ Petr Mezera – Ladislav Kalivoda, *Občanské stavby. Typologie školských staveb 2*, Praha 1988, s. 15.

3. DŮSLEDKY VÝVOJE ŠKOLSTVÍ NA PODOBU ŠKOLNÍCH BUDOV

3.1 Obecné a měšťanské školy

Architektura škol se v druhé polovině 19. století a na počátku století dvacátého rychle proměňovala v závislosti na estetických požadavcích své doby. Svoji roli však hrály také legislativní změny, které se dotkly nejen správní organizace, ale také školství a školských staveb. Dopad na české školství měly z hlediska legislativního procesu tři zákony – tzv. Hasnerův, Marchetova reforma a Exner-Bonitzova reforma (týkající se středních škol). Všechny tři zákony budou blíže představeny v této kapitole. Samostatnou kapitolou se stalo také české menšinové školství. V národnostně smíšených oblastech Rakouska-Uherska docházelo ke střetům zájmů českého a německého etnika a tyto nesrovnalosti se snažily vyřešit tzv. Metelkovy zákony z roku 1920.⁷⁸

Určité zákony týkající se školství existovaly však již od počátku 19. století. V nich se nezřídka objevila nařízení vztahující se i ke stavbě školních budov. V roce 1805 vešly v platnost předpisy shrnuté v dokumentu „Politické zřízení obecních škol,“⁷⁹ kde bylo mimo jiné sepsáno ustanovení, jak má vypadat školní budova, popřípadě kde se má správně stavět. Požadavkem bylo příhodné, suché a vyvýšené místo, nejlépe uprostřed osady. Zapovězen byl pozemek nad nebo pod obydlím duchovního pastýře, stejně jako v blízkosti hlučných řemeslníků. Učebna měla být oddělena od místností učitele, dostatečně velká, osvětlena dvojitými okny z levé strany a vybavená kamny.

Zásadním byl revoluční rok 1848, kdy se stagnující středoškolský systém dočkal první zásadní reformy. Snahy o zrovnoprávnění českého a německého jazyka se promítly také do školství. Nejen že na školách měla být kromě němčiny vyučovacím jazykem také čeština, ale rovněž čeští i němečtí učitelé měli mít stejná práva na kvalitní vzdělání a za svou práci být náležitě ohodnoceni. Změn se měly dočkat například výukové osnovy, vyučovací metody a uzpůsobení školních budov poté, co bylo ve Vídni v roce 1848 nově zřízeno Ministerstvo kultu a vyučování.⁸⁰

Zrovnoprávnění českého jazyka mělo jistě nemalý dopad na zřizování českých škol. Ačkoliv byl počet novostaveb českých a německých měšťanských a obecních škol

⁷⁸ Jindřich Zajíc, Architektura českých menšinových škol na Teplicku do roku 1938, *Monumentorum custos. Časopis pro památky severozápadních Čech*, 2013, s. 23–24.

⁷⁹ „Politické zřízení obecních škol“ (Schulkodex) bylo vydáno 11. 8. 1805 za vlády Františka I. a nepřineslo žádné zásadní změny, pouze důkladné administrativní úpravy a stabilizaci školských poměrů. – Viz Šimek (pozn. 3), s. 22.

⁸⁰ Pavla Vošahlíková, *Rákoska v dílně lidskosti. Česká škola v 19. století očima účastníků*, Praha 2016, s. 53.

celkem vyrovnaný, počet českých škol výrazně převažoval nad těmi německými.⁸¹ Školský zákon z května 1869⁸² sice ukládal, že škola má být zřízena v každé obci, kde se nachází alespoň 40 dětí, jež nemohou navštěvovat školu s mateřským vyučovacím jazykem, ale praxe byla jiná. Vzdělávání v mateřském jazyce bylo sice zaručeno ústavou, ale speciální zákon o menšinových školách přijat nebyl. Vedle národnostních důvodů zde byly i ekonomické, neboť zřízení menšinové školy hradila obec. Navíc získání povolení ke zřízení menšinové školy od zemské a okresní školní rady provázela řada byrokratických překážek, například složitý schvalovací proces, brzdící osobní zájmy jednotlivých zastupitelstev, volených v dané lokalitě především národnostní většinou (v pohraničí především německou).⁸³

Na podporu zřizování českých škol byl v roce 1880 založen spolek Ústřední matice školská, zatímco na podporu německého školství byl již dříve založen spolek Deutscher Schulverein. Již před tímto rokem však vznikaly dílčí matice školské, které podporovaly české školství. Ústřední matice školská se snažila zakládat české soukromé obecné školy a střední školy (od roku 1882) a soustředila se územně převážně na Čechy, přičemž působila výhradně v oblastech, kde bylo více obyvatel české národnosti. Velké rozdíly ve složení obyvatelstva se vyskytovaly převážně v pohraničních regionech a tam také žáci nejvíce trpěli nedostatkem vhodných školních zařízení. O nové výstavbě školních budov v těchto oblastech přitom nemohlo být ani řeči. Nebyl ani dostatek učitelů, natož aby se stavěly vhodné budovy pro výuku. Školy byly často provizorní a kapacitně naprosto nevyhovující. Příkladem je například škola v Ervěnicích u Mostu, kde se po dlouhých bojích o zřízení obecné školy musely děti spokojit s místnostmi v místním hostinci.⁸⁴

Vhodných budov pro výuku byl však i přes snahy Ústřední matice školské a jiných podpůrných spolků nedostatek. Svědčí o tom provolání z roku 1908, které vydal Ústřední školský komitét založený v Duchcově, a které podávalo důkaz o neutěšeném stavu výukových místností pro české děti: „*Přes 15 000 českých dětí v uzavřeném (tj. německém) území je mrzačeno v nezdravých místnostech, poddolovaných domech, ve*

⁸¹ Šimek (pozn. 3), s. 139.

⁸² Školský zákon ze 14. května 1869, článek 59: „*Na hodinu dokola je více než 40 dětí (v pětiletém průměru), které musejí chodit do školy půl míle vzdálené... má být zřízena škola, ve které by mohly dojít vzdělání ve svém mateřském jazyku.*“ – Viz Jan Měchýř, České národní menšinové školství v Čechách, in: Zdeněk Kárník (ed.), *Sborník k problematice multiethnicity. České země jako multietnická společnost, Češi, Němci a Židé ve společenském životě českých zemí 1848–1918*, Praha 1996, s. 69.

⁸³ Ibidem, s. 69–70.

⁸⁴ Alexandra Špiritová, Ústřední matice školská v letech 1880–1919, in: *Paginae historiae. Sborník Státního ústředního archivu v Praze I*, Praha 1993, s. 185.

*stodolách, sklepích a prohnitých čínžácích...*⁸⁵ Situace s nedostatkem vhodných školních zařízení se však nelepšila ani v následujících letech a důstojné školní budovy se v těchto oblastech začaly stavět až po roce 1918.⁸⁶

Podoba českých a německých škol se často lišila. Mohla za to většinou podpora místních spolků, ať už českých nebo německých, které dokázaly prosadit zřízení školy a získaly potřebné peníze na výstavbu. Svoji roli hrála i politická reprezentace, neboť až do roku 1879 byla německá buržoazie ve své germanizační politice silně podporována vládou, a tudíž byly požadavky na výstavbu českých škol nezřídka zameteny pod stůl. Až později počala vláda české buržoazii ustupovat a německá buržoazie si v obavě z oslabení své pozice začala utužovat svoje postavení v pohraničí.⁸⁷ Příkladem je německá škola z přelomu 19. a 20. století v Liberci (Růžodole), která odpovídá dobovým architektonickým požadavkům, jak velikostí, tak svým okázalým „palácovitým“ vzhledem. Naproti tomu česká škola v tomtéž městě velikostně zdaleka nevyhovuje a na pohled je strohá a nenápadná svou jednoduchou obdélníkovou dispozicí, sedlovou střechou a hladkou fasádou. Však také popisky pod dobovými obrázky těchto škol na jejich podobu s ironickým nádechem poukazují: „Jak vypadá palác školní pro 320 německých dětí v Růžodole u Liberce / Školní barák pro 385 českých dětí v Růžodole u Liberce.“⁸⁸

Národnostní soupeření mělo za následek nejen vznik nových reprezentativních škol, ale také ničení škol stávajících. Příkladem je vyplenění vršovické německé obecné školy v roce 1897.⁸⁹

V druhé polovině 19. století se podoba školních budov radikálně změnila. Nastalo období „nové školy“ (1869–1918)⁹⁰ a byla sepsána nová všeobecná doporučení a ustanovení, jak má vypadat školní budova, aby byla převážně bezpečná a tvořila vhodné prostředí pro výuku. V dokumentu *Vynesení ministra kultu a vyučování z dne 9. června 1873*,⁹¹ který se podrobně věnuje vhodnému výběru pozemku pro stavbu školy, dispozici budovy, finančním nákladům na stavbu i vnitřnímu vybavení, jsou obecné vlastnosti

⁸⁵ Měchýř (pozn. 82), s. 76.

⁸⁶ Šimek (pozn. 3), s. 158.

⁸⁷ Špiritová (pozn. 84), s. 179.

⁸⁸ Šimek (pozn. 3), s. 157.

⁸⁹ Ibidem, s. 158.

⁹⁰ Období „nové školy“ nastává po období „staré školy“ a je ukončeno rozpadem monarchie v roce 1918. V této době se české školství nejvíce rozvíjelo a formovala se zcela nová podoba školní stavby, jako veřejné budovy.

⁹¹ Vynesení ministra kultu a vyučování z dne 9. června 1873, č. 4816, o ustanoveních, kterak se mají zřizovati budovy veřejných škol obecných a měšťanských a čeho šetřiti má péče o zdraví dítek na těchto školách, in: Jaromír Čelakovský, *Zákony a nařízení u věcech obecného a pokračovacího školství, na ten čas platné v království Českém*, Praha 1878, s. 352–375.

školní budovy shrnuty takto: *Školní dům měž polohu pokud nejvíce možno volnou, přístup přívětivý, dobře založený, vnějšek důstojný, vnitřek vším potřebným náležitě opatřený, ve všech částech prostranný a světla i vzduchu hojnost.*⁹² Škola se měla stavět na příhodném místě, dostatečně prostorném tak, aby poskytoval dostatek místa pro zahradu. Dispozice budovy se neměla lišit od již popsanych prototypových plánů s tím rozdílem, že bylo při stavbě nutno myslet na možnou přístavbu (nové patro či trakt) pro narůstající počet žáků. Nově také nesměla učebna bezprostředně sousedit s obytným prostorem. Při stavbě školy se také měl brát zřetel na uložení školních pomůcek a v případě potřeby pro ně vyprojektovat speciální místnosti, čímž vznikaly nejen první kabinety (fyzikální apod.), ale i školní knihovny. Zvláštní místnost byla také určena řediteli školy. Učebny měly být tak velké, aby pojaly maximálně 80 žáků. Výjimku tvořily tělocvičny a kreslírny (více než 12 m²).

Školství v Českých zemích prodělalo velké změny převážně ve druhé polovině 19. století vydáním tzv. **Hasnerova**⁹³ **zákona**. Tento říšský zákon ze dne 14. 5. 1869⁹⁴ zásadně reorganizoval soustavu škol a vymanil je z vlivu církve. Vznikl tak nový jednotný typ veřejné národní školy interkonfesní.⁹⁵ Důležité bylo zrušení dosavadního dělení škol (triviální, hlavní, normální hlavní atd.) a ustanovení nových základních typů škol: obecných a měšťanských. Obecné školy měly poskytovat základní vzdělání a rozvíjet u žáků zájem o poznávání. Měšťanské školy pak měly žákům zajistit vyšší vzdělání než na obecné škole, a připravit je tak na budoucí studium na střední škole. Podle *Nástinu základních zásad pro veřejné vyučování v Rakousku* (1848) měla být měšťanská škola zřízena v každém městě.⁹⁶ V říšském zákonu bylo dále zdůrazněno, že všechna náboženství jsou si rovna a učitelé mohou vykonávat své povolání bez ohledu na náboženské vyznání. Zákon nově zavedl povinnou osmiletou školní docházku a upravil školní osnovy. Pamatoval ale také na vzdělávání a profesní růst učitelů a učitelek a jejich spravedlivé finanční ohodnocení.

Nová školní legislativa měla vliv i na architekturu a vnitřní uspořádání škol, avšak zákon se v § 63 vyjadřoval k jejich podobě jen sporadicky: „*V každé škole mají býti*

⁹² Ibidem, s. 354.

⁹³ Ministr školství Leopold Hasner (1818–1891) prosadil tento zákon i přes odpor konzervativních kruhů (zvláště kleriků). Jeho platnost se pro elementární školství udržela v hlavních rysech až do roku 1948. – Viz Šimek (pozn. 3), s. 80–81.

⁹⁴ Zákon říšský ze dne 14. května 1869, č. 62. ř. z., jímžto se ustanovují pravidla vyučování ve školách obecných, in: Čelakovský (pozn. 91), s. 12–53.

⁹⁵ Školy náležely k některé státem uznávané církvi. – Viz Jan Šafránek, *Školy české. Obraz jejich vývoje a osudu II*, Praha 1918, s. 342.

⁹⁶ Ibidem, s. 28.

*místnosti náležitě zařízené dle potřeb vyučování a hledíc ke zdraví dětí... [...] Při každé škole opatřeno buď místo pro tělocvik, v obcích venkovských, pokud možná zahrada učitelovi a nějaký pozemek, na němž by se mohly dělati zkoušky hospodářské.*⁹⁷

O rok později přichází v platnost novela zákona, jež v § 13–18 upravuje podobu budov národních škol.⁹⁸ Požadavky na umístění školní stavby i na její vnější podobu jsou však velmi obecné: „Školní stavení má býti postaveno na suchém místě... [...] Staveniště nemá býti vyhledáváno na hlučných náměstích a v hlučných ulicích (silnicích)... [...] Přízemní stavení školní mají býti povýšena alespoň na dva střevice⁹⁹ nad povrchem ulice (silnice) a okna v nich mají být tak zřízena, aby pozornost dětí nebyla odvrácena k tomu, co se děje venku. Také nemá žádné stavení školní býti v spojení s nájemním domem.“ (§ 13) To samé se týká vzhledu a počtu učeben a uspořádání jejich vnitřního vybavení: „Kolik světnic školních má býti, řídí se dle toho, kolik sil učitelských na škole jest třeba... [...] Školní světnice buď alespoň 12‘¹⁰⁰ vysoká a drž sobě prostoru každému dítěti na 6 čtvrt. stř.¹⁰¹ vyměřenou, mimo to pak poskytuj místa potřebného pro učitelskou stolicí, almaru, školní tabuli a volné cesty k lavicím, přičemž budiž přihlíženo k tomu, že by žáků mohlo přibývati... [...] Všecky světnice školní (učírny) mají býti náležitě světlé a přiměřenou ventilací provětrávány; s bytem učitelovým nemají býti ve spojení bezprostředním.“ (§ 14) Další ustanovení se vztahují k vnitřnímu vybavení tříd (lavice) a k podobě chodeb a schodiště, jež mělo být dostatečně široké a bez ostrých hran. Dovětkem je zmínka o potřebě kryté tělocvičny a dostupnosti pitné vody.

Uvedená nařízení bylo u stávajících školních budov těžké dodržet, a proto vydala zemská školní rada v roce 1878 *vynesení ze dne 17. srpna*,¹⁰² v němž bylo zdůrazněno, že pokud stávající škola neodpovídá některým stanoveným požadavkům, není nutné stavět hned novou školu, ale postačí vyřešit nedostatky, jako vlhkost, nedostatek místa v učebnách apod. a zajistí se kvalitní ventilace místností a chodeb. Toto *vynesení* bylo

⁹⁷ Jaromír Čelakovský, *Zákony a nařízení u věcech obecného a pokračovacího školství, na ten čas platné v království Českém*, Praha 1886, s. 94.

⁹⁸ Zákon zemský ze dne 19. února 1870, č. 22 z. z., kterým se upravuje zřizování, udržování a navštěvování veřejných škol národních, in: *ibidem*, s. 504–542.

⁹⁹ Výraz *střevíc* zde vyjadřuje měrnou jednotku stopu, tudíž měla podlaha budovy sahát nejméně do výšky cca 0,6 metrů nad úroveň země.

¹⁰⁰ Tento symbol označoval měrnou jednotku stopu, a proto má učebna v tomto případě měřit na výšku cca 3 a půl metru. Pro školy položené na vyvýšeném místě a obklopené ze všech stran volným prostorem platil pozměněný požadavek na povolenou maximální možnou výšku 10 stop, tedy cca 3 metry. – Viz Čelakovský (pozn. 97), s. 525.

¹⁰¹ Na každého žáka připadalo 0,6 m² plochy učebny.

¹⁰² Čelakovský (pozn. 97), s. 523–524.

nepochybně reakcí na problematické zřizování škol a tíživou finanční situaci jednotlivých obcí, které si mnohdy nemohly dovolit stavět nové školní budovy (více v šesté kapitole).

Školní budovy postavené před rokem 1869 svým umístěním, dispozicí a kapacitou mnohdy nevyhovovaly, ale nebylo vždy možné nechat postavit školu novou a naplnit tak zákonná nařízení uvedená výše. U státních orgánů chyběla vůle najít řešení pro přeplněné třídy a špatné hygienické podmínky obecních škol. Jednodušší pro ně bylo přimhouřit oko a modifikovat předepsaná nařízení. Dokladem o nevhodných hygienických podmínkách a neplnění zákonných nařízení ještě téměř tři desítky let po jejich vydání může být zápis z kroniky Kolínské obecné školy z roku 1898, který informuje o zavedení tekoucí vody do budovy školy: „*Průběhem prázdnin dala obec do budovy zavést vodu a to do sklepa, přízemí a obou pater na chodby, do fyzikálního kabinetu a do kreslírny a ve všech učebnách nařídila ventilaci.*“¹⁰³

Školní stavby, jako veřejné stavby obecně, podléhaly také předpisům stavebního práva (stavebním řádům), které byly v Českých zemích vydávány zemskými zákony.¹⁰⁴ V těchto zákonech se opět objevovaly jen obecné pokyny k výstavbě, které se mohly vztahovat na jakoukoliv veřejnou stavbu, nejen na školu, a týkaly se například parcelace nebo stavebního povolení.

Velmi důležitým předpisem pro výstavbu a zařizování škol bylo pozdější *Vynesení ministra duchovních záležitostí a vyučování ze dne 9. června 1873*.¹⁰⁵ Požadavky a nároky na architektonické řešení škol zde byly popsány nejpodrobněji ve srovnání s předpisy z předchozích let.

Budova školy měla stát na vhodném, dostatečně velkém a suchém pozemku, kde nebyl hluk anebo zdraví škodlivé prostředí. Nově se kladl důraz na místnost nebo samostatnou budovu pro tělocvik, který do školních osnov poprvé zařadil právě Hasnerův zákon. Novela zákona z roku 1883 v reakci na odpor veřejnosti¹⁰⁶ sice výuku tělocviku omezila tak, že zůstal povinný jen pro chlapce, avšak v osnovách tělocvik zůstal i nadále. Dostalo se mu totiž podpory od tělocvičných spolků, které nezřídka poskytl své

¹⁰³ SOkA Kolín, fond Gymnázium Kolín, školní kronika (1896–1910), s. 127.

¹⁰⁴ Českých měst, vyjma Prahy, Plzně a Českých Budějovic, se týkal zákon z 8. 1. 1889, č. 5 čes. z. z., změněný zákonem č. 58/1907 a 26/1897 čes. z. z. – Viz Kamil Buzek, Školské zákony a nařízení o školních budovách a o jejich zařízení, in: Anketa o vzorných budovách (pozn. 51), s. 59.

¹⁰⁵ Vynesení ministra duchovních záležitostí a vyučování ze dne 9. června 1873, č. 4816 o ustanoveních, kterak se mají zřizovati budovy veřejných škol obecných a měšťanských a čeho šetřiti má péče o zdraví dítek na těchto školách, in: Čelakovský (pozn. 97), s. 632–659.

¹⁰⁶ Tělocvik jako povinná součást školní výuky nebyl zprvu přijatý kladně z obavy o ohrožení mravnosti žáků. S jeho zavedením do škol vyslovily dokonce stovky obcí nesouhlas prostřednictvím protestního dopisu, adresovaného zemskému sněmu. – Viz Otakar Kádner, *Vývoj a dnešní soustava školství I.*, Praha 1929, s. 116.

vlastní místnosti a prostory, pokud daná škola (jinak dobře situovaná a řešená) nedisponovala svojí vlastní tělocvičnou.¹⁰⁷ Speciální místnosti pro tělocvik se věnuje i § 17, v němž se zdůrazňuje, že „*Každý školní dům měž s dostatek veliké cvičiliště pro tělocvik, které vytápěti lze. Tělocvičná síň budiž aspoň 4,4 metru zvýší. Podlaha její může přiměřeně hlouběji položena býti nežli podlaha ostatních prostor a skládej se z dvojnásobných prken. Cvičiliště pod širým nebem budťež tak položena, aby bylo z domu školního možno je přehlédnouti...*“

Ministerský výnos kladl důraz nejen na tělocvičnu, ale také na zahradu. Pro oba objekty náležející ke školní budově uváděl tyto požadavky: „*Místo stavební budiž s dostatek veliké pro školní stavení, tělocvičnu a ve venkovských obcích všude kdekoli možno, i pro zahradu školní. Musí-li školní dům na blízku silnice vystavěn býti, nechat' položí se mezi silnici a dům školní tělocvična nebo zahrada.*“ (§ 2) Spíše než tělocvičnou, bylo prostranství mezi školou a probíhající silnicí vyřešeno zahradou, která tvořila okrasný prvek. Užitkové zahrady se osazovaly za budovu školy, kde se nacházela i samostatná budova pro tělocvik, pokud nebyla tělocvična součástí školní stavby (více v kapitole 3).

Na zakládání školních zahrad byl kladen nemalý důraz. Nařízení k jejich zřizování byly opětovně vydávána i v následujících letech. Tuto součást školního pozemku bylo nezbytné zřídit nejen z pedagogických, ale také z ekologických důvodů, jak zdůrazňovalo Vynesení zemské školní rady ze dne 26. března 1875: „*Zakládání a všemožné systematické šíření školních zahrad jest, jak všeobecně uznáno a výroky zkušených znalců školství stvrzeno jeden z nejdůležitějších a nejprospěšnějších pedagogických prostředků k zvelebení vzdělání lidu, a zároveň administrativní opatření, které by vedle nejmožnějšího rozmnožení ovocných sadů...nejlépe se hodilo; proti zhoršování podnebí s jeho škodlivými následky pro hospodářství, které pokračující zmenšování lesů působí, účinkovati a venkovskému obyvatelstvu zároveň nové výživy otevřítí mohlo.*“¹⁰⁸ Na jejich zřizování upozorňovala opětovně ještě výnosy zemské školní rady z let 1876, 1879 a 1880, odkazující na předchozí zákony a důrazně připomínající důležitost zakládání školních zahrad nejen jakožto zkrášlujících prvků, nýbrž také jako účelných a smysluplných výukových prostředků. Povzdech, že „*Želeti toho jest, že vybízení jen málokde s příznivým výsledkem se setkalo,*“¹⁰⁹ svědčí o neúspěšném plnění předepsaných

¹⁰⁷ Šimek (pozn. 3), s. 94-97.

¹⁰⁸ Vynesení zemské školní rady ze dne 26. března 1875, č. 6090, in: Čelakovský (pozn. 97), s. 646.

¹⁰⁹ Ibidem, s. 647.

nařízení a marných pokusech okresních zemských školních rad je prosazovat. Co bylo překážkou ve zřizování zahrad, zda šlo o příliš malé stavební parcely, nedostatek financí nebo absence vůle obcí, případně projektantů, je otázkou.

Standardizovaná podoba školní budovy je v zákoně z roku 1873 popsána podrobněji než v zákonech dřívějších, přičemž uvedené podmínky se jím zpřísnily. Opět nesmí škola sousedit s žádnou budovou, avšak musí se již při její stavě počítat s možnou přístavbou, případně s dostavbou dalšího patra. (§ 3) Dveře (alespoň 0,95 metrů na šířku) (§ 9), chodby (ne méně, než dva metry široké) a schody (ne méně, než metr a půl široké) mají být dostatečně široké, aby je bylo možno dobře větrat. Zapovídá se přímé nebo točité schodiště; ukládá se stavět schodiště lomené s podestami. Schody z kamene a cihel mají být pokryté dřevem, od čehož se později z bezpečnostních důvodů ustoupilo (nebezpečí šíření požáru). (§ 4)

Mladší žáci měly navštěvovat učebny v přízemí, starším byly určeny učebny ve vyšších patrech. Požadovalo se, aby škola disponovala vchody oddělenými pro část chlapeckou a dívčí; taktéž chodby a učebny byly odděleny. Tyto požadavky daly základ k projektování školních budov, jež měly symetricky řešený půdorys s osou protínající střed stavby, od níž vedla na jednu stranu část s místnostmi a chodbami pro dívky a na druhou stranu pro chlapce. Dva oddělené vchody se nacházely po stranách budovy. Společnou místností pro žáky byla pouze tělocvična, umístěná buď v samostatné stavbě na školním pozemku, jak se již uvádí výše, anebo v zadní části budovy, na konci pomyslné středové osy. (§ 6)

Velikost učebny zůstala na 0,6 m² na žáka při kapacitě 80 dětí, přičemž výška se měla lišit u škol vesnických (3,8 m) a městských (4,3 m). (§ 7) Požadavky věnujících se oknům a okenicím v učebně nejsou ničím překvapivé ani neobvyklé, avšak z hlediska estetického zaujme věta, že „...*také nebud'ťež okna ani sdružená ani zaokrouhlená, nýbrž čtverhranná.*“ (§ 10) Zmíněná kruhová a sdružená okna se však na fasádách škol nezřídka objevovala jako dekorační prvky. Sdružené okno můžeme najít například nad hlavním vstupem do budovy bývalé příbramské reálky z let 1906–1907 (dnes základní školy v Jiráskových sadech) nebo na průčelním štítu a bočních rizalitech benešovského gymnázia z roku 1907. Škola v Počaplech zaujme svým výrazným polokruhovým průčelím, na němž jsou nad obdélníkovými okny umístěna tři oválná okna sloužící jako estetický prvek.

Zvláštní pozornost náleží věnována toaletám, které mají být zřízeny v přístavku na školním pozemku nebo přímo v budově, a to zvlášť pro žáky (oddělené pro dívky a

chlapce) i učitele. (§ 15) Tento požadavek se může zdát jako něco samozřejmého, ovšem otázky hygieny nebyly ve školách mnohdy dlouho řešeny a učitelé i žáci se museli spokojit s primitivními podmínkami starších budov.

V neposlední řadě se v zákoně objevuje požadavek na vnější i vnitřní výzdobu školy: „*Případný nápis i významné ornamenty nechat krásí vnějšek.*“ Nejčastěji se nad vchod do školní budovy umisťoval nápis *škola* nebo *gymnasium*. Nezřídka se však objevovaly i vznosnější nápisy, které informovaly o důležitosti školy jako instituce. Například v Mladé Boleslavi se na původní budově nižší reálky nacházel německý nápis: *Haupt und Unterrealschule*, který byl roku 1861¹¹⁰ nahrazen českým nápisem: *Pojď sem synu, uč se moudrým býti! Komenský.*¹¹¹

Říšský zákon z roku 1873 byl naposledy (před rokem 1914) novelizován nařízením z 12. března 1888,¹¹² které se stalo na dlouhou dobu jediným opěrným pilířem pro stavbu školních budov. Toto nařízení však předchází požadavky pouze přebíralo a nijak zásadně je neměnilo. Novelu zákona podrobně komentuje inženýr Ferdinand Havlíček ve svém článku *O stavbách školních budov*, který vyšel ve dvacátých letech 20. století v časopise *Styl*.¹¹³ Havlíček se k zákonu vyjadřoval kriticky, a to především proto, že jeho předpisy považoval za zastaralé, nerespektující vymoženosti a hygienické nároky moderní doby, a hlavně konkrétní stavební podmínky jednotlivých obcí. Dle Havlíčka tak bylo například nutné, „*aby do (nových) předpisů pojata bylo ustanovení, že jsou obce povinny [...] při zakládání nových částí města pamatovati na vhodná staveniště pro školní budovy.*“ U bytů školníků a ředitelů požadoval, že „*musí býti od budovy školní úplně odděleny.*“ Architektura škol byla dle Havlíčka nedostatečně popsána a uvedené rozměry a podmínky týkající se podoby interiérů nevyhovující. Estetika a vnější podoba škol rovněž nebyla v zákoně příliš akcentovaná, k čemuž se Havlíček vyjadřuje následovně: „*Budova školní má nejen stavěna býti technicky správně, jak v nařízení je uvedeno, ale má býti i vzorem co do účelnosti, architektonické výpravy a čistoty a sloužiti obci k ozdobě. Tím není řečeno, že by měla být nádherná, právě naopak má býti co nejjednodušší, má se přimykati rázu budov v obci a má i zevnějškem svým hlásati své*

¹¹⁰ Právě v tomto školním roce (1861/62) se na škole začalo vyučovat v českém jazyce, takže změna nápisu z německého na český byla logickým krokem v cestě k úplnému počestění školy. – Viz SOKA Mladá Boleslav, fond 3. obecná škola chlapecká Mladá Boleslav, školní kronika (1903–1922), s. 2.

¹¹¹ Ibidem.

¹¹² Nařízení c. k. ministerstva záležitostí duchovních a vyučování ze dne 12. března 1888 č. 40 z. z., jímžto se vydávají ustanovení o tom, jak budovy veřejných škol obecných a měšťanských mají býti zařízeny a jak se v školách těch pečovati má o zdraví, in: *Nejdůležitější zákony o školství obecném pro království české*, Praha 1907, s. 194.

¹¹³ Ferdinand Havlíček, *O stavbách školních budov*, *Styl* IV, 1923–1924, s. 117–137.

učení. “ V mnoha případech se obecné a měšťanské školy svým vzhledem skutečně blížily místní architektuře, jednak svou velikostí, jednak strohostí vnější fasády. Ve větších městech se ale architektura škol často vymykala a svojí bohatou a nápadnou zdobností a celkovou mohutností palácovitého charakteru budila nemalou pozornost. I na to poukazuje Havlíček ve svém příspěvku a zmínku o estetice škol zakončuje slovy: „Nikoliv hromaděním architektonických ozdob, ale umělecky vyváženými poměry, harmonickými barvami a pravými látkami stavebními budiž hledán dobrý účinek školních budov. “

3.2 Střední školy

První gymnázia začaly zřizovat církevní řády,¹¹⁴ a tudíž se vyučovalo v církevních institucích a žádné samostatné gymnaziální budovy neexistovaly. Ty se začaly stavět až později s příchodem významné školské reformy za vlády Marie Terezie a Josefa II. v osmnáctém a na přelomu 18. a 19. století. Rozvoj školství podpořilo v 18. století zřizování středních škol nového typu, například školy reálného typu, odborné školy, „školy práce“, aj. Ve druhé polovině 19. století se k nim přidaly také průmyslové školy, obchodní akademie a další typy škol.¹¹⁵ V této době se začala zřizovat také první ryze česká gymnázia a reálky (praktické školy určené výhradně pro chlapce s cílem připravit je na technickou vysokou školu).¹¹⁶ Tyto školy zprvu zřizovaly především městské obce, které následně žádaly stát o vzetí pod svou správu. Ne vždy se to dařilo a střední školy byly často odkázány na pomoc sponzorů, na obecní finance, či na štedrost rodičů žáků. Zestátnění škol tak často přišlo až po První světové válce, i když ve výjimečných případech k němu došlo ještě před rokem 1914. Při zestátnění školství se měl brát ohled na národnostní rozdíly rakouské říše a národnostní autonomii. Vedle modernizace středních škol mělo dojít k decentralizaci školské správy a k nezávislosti škol na politické správě.¹¹⁷

¹¹⁴ František Morkes, *Devětkrát o českém školství: (přehledný průvodce)*, Praha 2004. s. 39.

¹¹⁵ Mezera – Kalivoda (pozn. 77), s. 4.

¹¹⁶ Česká gymnázia se zakládala až v 60. letech 19. století (v roce 1862 vzniklo v Táboře první české gymnázium). Mezi lety 1866 a 1914 se počet gymnázií zvýšil z deseti na 68 a mezi lety 1973 až 1914 se počet reálek vyšplhal ze 14 na 43. – Viz Kořalka (pozn. 1), s. 104.

¹¹⁷ František Drtina, O reformě středoškolské, in: František Drtina, *Reforma školství. Soubor statí*, Praha 1931, s. 476–477.

Zásadní změny v reorganizaci gymnázií, ale i reálek nastaly s vydáním dokumentu v roce 1849, který nesl název *Nástin organizace gymnázií a reálek*¹¹⁸ (tzv. Exner-Bonitzova reforma) a byl vypracován Franzem Exnerem (1802–1853)¹¹⁹ a Hermannem Bonitzem (1814–1888)¹²⁰ už v roce 1848, ale pro reálky prošel schválením až o tři roky později a pro gymnázia dokonce až v roce 1854.¹²¹

Exner, který znal dobře české poměry, spolupracoval s ministrem veřejného vyučování Františkem Sommarugem, jenž prosazoval svobodu vzdělávání a svobodný přístup k informacím a zásadně reorganizoval školský systém.¹²² Gymnázia se nově začala dělit na nižší, jejichž cílem bylo, aby žáci získali ucelené všeobecné vzdělání a vyšší, která poskytovala hlubší vzdělání a dříve šestitřídní (městská) a pětitřídní (venkovská) gymnázia se změnila na osmitřídní. Vývoj gymnázií vedl k jejich rozdělení na čtyři různé typy: klasická, reálná, reformní reálná a gymnázia děčínského typu¹²³ v Děčíně, Českých Budějovicích a Mostě.¹²⁴

Exner-Bonitzova reforma byla vnímána jako revoluční a podnětná pro zahraniční školský systém, ale podnítila i diskuze o obsahu studia, který byl zastaralý a nesplňoval požadavky moderní doby. Sám Hermann Bonitz náplň studia na gymnáziích kritizoval a nebyl jediný. Výuku klasických jazyků, které už v době vzniku reformy neměly takovou důležitost, jako dříve, neschvaloval například Josef Jungmann (prosazoval sloučení

¹¹⁸ 16. 9. 1849 byl v Rakousku vydán tzv. *Nástin organizace gymnázií a reálek*. Císařským schválením nabyl v roce 1854 zákonné platnosti a stal se tak důležitým právním dokumentem, který ovlivňoval existenci těchto škol na dlouho dopředu. V roce 1908 byl zákon částečně pozměněn, ale platil až do roku 1948, kdy byl schválen zákon o jednotné škole. Po roce 1918 byla gymnázia a reálky jedinými typy škol, pro které nevznikly nové zákony. – Viz František Morkes, *Učitelé a školy v proměnách času. (Pokus o základní chronologii 1774–1946)*, Plzeň 2006, s. 21.

¹¹⁹ Franz Exner byl rakouský pedagog a filozof. Po studiích na gymnáziu ve Vídni, absolvoval na univerzitách ve Vídni a v Pavii. Byl ovlivněn svým učitelem Leopoldem Remboldem, po němž převzal katedru na vídeňské univerzitě. Poté působil jako profesor filozofie na pražské Karlo-Ferdinandově univerzitě. Exner, nejen že se podílel na školské reformě, ale zasadil se také o zvýšení úrovně výuky filozofie, kterou vedl formou dialogu se studenty. Jeho žáky byly významné osobnosti jako například Ladislav Rieger, Karel Havlíček Borovský, Karel Sabina, a další. – Viz Franz Exner, katedra filozofie, FF MU Brno, www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/exner.html, vyhledáno 14. 11. 2018.

¹²⁰ Hermann Bonitz byl významný německý klasický filolog a pedagog. Studoval postupně na gymnáziích v Drážďanech, Berlíně a Štětíně a poté absolvoval univerzitu ve Vídni, kde se zabýval filozofií. Později se stal ředitelem na gymnáziu v Berlíně. Jeho vědecký zájem se týkal Aristotela, Platona, Sofokla a věnoval se také homérské otázce. – Viz Hans Scharold, Bonitz Hermann, in: *Neue Deutsche Biographie*, Berlin 1955, s. 447–448.

¹²¹ Marie Králíková – Josef Nečesaný – Václav Spěváček, *Nástin vývoje všeobecného vzdělání v Českých zemích*, Praha 1977, s. 34.

¹²² Šafránek (pozn. 95), s. 6–9.

¹²³ Reálné gymnázium *Děčínského typu* vzniklo v Děčíně v roce 1904 jako jedno z prvních reformovaných školních ústavů v monarchii. Gymnázium v sobě slučovalo tři druhy středoškolského vzdělávání: gymnázium, reálné gymnázium a reálku. – Viz [Anonym], *Gymnázium, Děčínské památky*, <http://www.decin.estranky.cz/clanky/decinke-pamatky/gymnazium.html>, vyhledáno 15. 11. 2018.

¹²⁴ Vošahlíková (pozn. 80), s. 39–40.

gymnázíí a reálék) nebo Jan Evangelista Purkyně (upřednostňoval přírodní vědy).¹²⁵ Zápasy o obsah studia na středních školách pokračovaly i po potvrzení platnosti reformy.¹²⁶ Reálným školám se Nástin věnoval pouze stručně. Na vině byla roztržistost těchto škol, a také rozdílný výukový obsah v závislosti na cílech, které reálky sledovaly.¹²⁷

Nástin se v žádném ze svých paragrafů nevěnoval školní architektuře ani vnitřnímu uspořádání školních budov, ale pouze zřizování, organizaci a obecným záležitostem. V paragrafu sedm ovšem čteme tuto informaci: „*Kde není možné zřízení úplného gymnasia v důsledku nedostatku provozních prostředků, nebo tam, kde není třeba vyššího gymnasia, protože počet žáků dle místních a zemských poměrů vstupuje bezprostředně z nižšího gymnasia do zaměstnání, tam může nižší gymnasium existovat bez vyššího gymnasia. Takové gymnasium může být spojeno s měšťanskou školou nebo nižší reálkou.*“¹²⁸ Z toho vyplývá, že nižší gymnázia nebo reálky mohly sídlit, jako instituce, ve stejných budovách s měšťanskými a obecnými školami, a nebylo pro ně tudíž nutné stanovovat zvláštní pravidla pro vnější i vnitřní organizaci škol.

Později v roce 1872 předložili němečtí a čeští školní inspektoři zemské školní rady v Praze návrh na sloučení nižšího gymnázia a nižší reálky, ale i přes kladné ohlasy veřejnosti nebyl návrh uskutečněn.¹²⁹ Ustanovením *jednotné střední školy* tímto způsobem mělo dojít k odstranění bojů mezi gymnázii a reálkami.¹³⁰ Sloučení institucí však probíhalo pouze formálně a mechanicky, i když přineslo nové podnětné ideje.¹³¹ Jejich východiskem se stala až *Marchetova reforma* z počátku 20. století, která ustanovila nový typ reálného gymnázia.

K roku 1848 bylo na českém území pouze dvacet dva gymnázíí, z nichž pět nižších a sedmnáct úplných a tři reálky (Praha, Liberec a Rakovník). V následujících letech byla gymnázia navíc redukována na pětitřídní a čtyřtřídní (mimo jiné v Mladé Boleslavi). Ministr kultu a vyučování hrabě Lev Thun v roce 1850 nařídil, aby byla na českém území zřizována vedle německých také česká gymnázia.¹³² Jejich výstavba tak probíhala během druhé poloviny 19. století, ale stavebního rozkvětu se střední školy

¹²⁵ Králíková – Nečesaný – Spěváček (pozn. 121), s. 35–36

¹²⁶ Vošahlíková (pozn. 80), s. 61.

¹²⁷ František Drtina, Dvojstupňovitost středoškolského vyučování. (Prosloveno ve středoškolské anketě.), in: František Drtina, *Reforma školství. Soubor statí*, Praha 1931, s. 58–59.

¹²⁸ Zdenka Veselá, *Dokumenty z vývoje české střední školy. 1849–1939*, Praha 1973, s. 8.

¹²⁹ Králíková – Nečesaný – Spěváček (pozn. 121), s. 37.

¹³⁰ Otakar Kádner, *Pedagogika, školství a jejich dějiny*, Praha 1981, s. 170.

¹³¹ Šafránek (pozn. 95), s. 60.

¹³² Ibidem, s. 131–132.

dočkaly až na přelomu 19. a 20. století a v období do roku 1914, kdy se mohutně podporovalo středoškolské vzdělávání a posilovalo se české národní cítění a význam českého jazyka a dějin.

V roce 1887 bylo mnoho středních škol zrušeno na základě tzv. Gautschova¹³³ dislokačního plánu. Třídy vyšších reálků byly zavřeny v Litomyšli, Plzni, Táboře, Kutné Hoře a Přerově. Gymnáziím v několika dalších městech bylo odepřeno zestátnění, případně zamítnut státní příspěvek. Velká reorganizace českých středních škol v druhé polovině 19. století byla zdůvodněna jejich nízkou návštěvností a hospodářskou situací v českých zemích.¹³⁴

Marchetova reforma vznikla v roce 1908 na základě vídeňské ankety významných odborníků, která měla řešit otázku zastaralého středoškolského systému a usilovat o jednotnou střední školu. Předmětem ankety byl mimo jiné názor, zda neupustit od klasických jazyků ve prospěch těch moderních. Nově byly zavedeny dva typy škol: reálné gymnázium a reformní reálné gymnázium, na nichž se již vyučovalo modernějším způsobem.¹³⁵ Snahy o modernizaci matematicko-přírodovědného vzdělávání probíhaly v celé Evropě a v Rakousku se projeví právě v *Marchetově reformě*, za níž stál ministr kultu a vyučování Gustav Marchet.¹³⁶ Reformou bylo docíleno omezení klasických studií, které do té doby hrály prim a žákům nově založených typů gymnázií umožnění studia na univerzitě.¹³⁷ Marchetova reforma se však neuskutečnila v úplnosti a mezi lety 1908–1910 proběhly jen některé organizační změny.¹³⁸

O potřebě změny učebních osnov na gymnáziích a dalších středních školách výmluvně hovoří František Drtina ve své esejí *Reforma středoškolská s českého pohledu*, kde se snaží vysvětlit, proč je třeba modernizovat obsah učiva, avšak i nadále ctít původní tradice ve výuce: „*Dnes, na počátku 20. století, jsou historicky orientováni, žijeme ve změněné době. Smýšlíme též humanisticky, ctíme antiku a zvláště helenismus, ale náš*

¹³³ Baron P. von Gautsch zveřejnil tzv. dislokační plán (Gautschovy ordonance), kterým výrazně zpomalil vývoj školství. Zrušením některých reálků a gymnázií se snížily počty maturantů, což bylo z české strany vnímáno jako diskriminace a zhoršily se tak česko-německé vztahy. – Viz František Čapka, *Dějiny českých zemí 1800–1918*, Brno 2003, s. 120.

¹³⁴ Šafránek (pozn. 95), s. 332–334.

¹³⁵ Králíková – Nečesaný – Spěváček (pozn. 121), s. 38.

¹³⁶ Gustav Marchet (1846–1916) byl významný právník a politik. Studoval na univerzitě ve Vídni, později se stal profesorem a následně rektorem na Vysoké škole zemědělské ve Vídni. Věnoval se zemědělským a lesnickým zákonům, ale i sociální politice. – Viz *Österreichisches Biographisches Lexikon*, Bd. 6 (Lfg. 26, 1973), s. 70, https://www.biographien.ac.at/oeb/oebl/M/Marchet_Gustav_1846_1916.xml;internal&action=highlight&Parameter=Gustav%20Marchet, vyhledáno 16. 11. 2018.

¹³⁷ Morkeš (pozn. 118), s. 40.

¹³⁸ Jiří Potůček, *Marchetova reforma z let 1908–1910. Reformy české střední školy se zřetelem k vyučování matematice*, *Učitel matematiky* III, č. 4, květen 1995, s. 50.

*humanismus je více orientován a realisticky zbarven. (...) Celý člověk moderní doby je utvořen realisticky. Činíme bedlivý rozdíl mezi obsahem a formou a neztrácíme se v ní jako humanismus renesanční.*¹³⁹ V tomto názoru zdůrazňuje Drtina potřebu učit se nejen praktickým dovednostem a znalostem, ale také nezapomínat na hodnoty humanistických tradic. Rozpor mezi ctěním historických tradic a moderní dobou, která si žádá nové názorové postoje, se mohl promítnout i do podoby středních škol, projektovaných a realizovaných v době před První světovou válkou. Právě renesanční sloh byl se velmi často volen pro architekturu středních škol, například u gymnázií v Benešově, Nymburku nebo Poděbradech. Více než na obsahové náplni středoškolské výuky však záleželo na dobových estetických požadavcích a upřednostňování určitého uměleckého slohu na úkor jiného.

Názory na novou reformu však byly rozporuplné. Český pedagog Otakar Kádner¹⁴⁰ hodnotil snahu o reformu středoškolského vzdělávání kladně, avšak nelíbila se mu pouze jednostranná reforma přírodovědeckých předmětů a požadoval „ozdravení“ celého školství jako celku.¹⁴¹ O nutnosti změnit obsah středoškolské výuky nebyl pochyb, ale zdůrazňován byl i výchovný aspekt školy, a to především v rozumové oblasti. Nově bylo požadováno i zkvalitnění učitelského vzdělání a přípravy. Zatímco středoškolští učitelé již měli vysokoškolské vzdělání, které pouze individuálně doplňovali podle dílčích oborů, učitelé obecných škol a měšťanek měli kvalifikaci jen středoškolskou, a tudíž bylo u nich vyžadováno navíc i vysokoškolské vzdělání pro zkvalitnění úrovně školství v celé říši.¹⁴² Na základě těchto požadavků byly mohutně zřizovány učitelské ústavy ve větších městech. Například v Kladně vznikl v roce 1901 soukromý učitelský ústav, který sídlil v soukromé budově¹⁴³ a v Kutné Hoře vznikl učitelský ústav již v roce 1870, jenž byl umístěn do místností hlavní školy v „Hrádku“.¹⁴⁴ Z toho je patrné, že

¹³⁹ František Drtina, *Reforma středoškolská s českého hlediska*, in: František Drtina, *Reforma školství: soubor statí*, Praha 1931, s. 496–497.

¹⁴⁰ Otakar Kádner (1870–1936) byl významný český teoretik pedagogiky, historik, vysokoškolský pedagog a člen AVU. Napsal řadu vědeckých článků a publikací, zajímal se o dějiny pedagogiky a pedagogickou psychologii.

¹⁴¹ Potůček (pozn. 138), s. 48.

¹⁴² Ibidem, s. 49.

¹⁴³ První učitelský ústav založila v domě č. 297 soukromnice Marie Egemová jako „*pokračovací kurs s českým jazykem vyučovacím pro dívky školní povinnosti odrostlé*“, jehož zřízení povolila zemská školní rada na základě nařízení Ministerstva kultury a vyučování ze dne 10. února 1885. Později v roce 1919 nahradil tento soukromý ženský učitelský ústav (*Egemeum*) koedukační učitelský ústav podléhající státním zákonům. – Viz Karel Topinka, *Stručné dějiny ústavu učitelského v Kladně*, in: *Výroční zprávy učitelského ústavu v Kladně č. 1–13*, s. 6–7, 9.

¹⁴⁴ Rudolf Soukup, *Dějiny ústavu*, in: *Druhá zpráva c. k. ústavu ku vzdělání učitelů v Kutné Hoře*, 1897, s. 48.

učitelské ústavy většinou nedisponovaly vlastní budovou a byly umístovány do stávajících školních institucí nebo městských domů.

Pro výuku dívek byl vzorem francouzský systém školství. Dívky mohly studovat na dívčích gymnáziích, jež byla shodná s těmi chlapeckými, nebo od roku 1906¹⁴⁵ na dívčích lyceích, která poskytovala dívkám vyšší vzdělání a zdůrazňovala jejich postavení ve společnosti a rodině. Plný přístup ke středoškolskému vzdělání získaly však dívky až po První světové válce.

¹⁴⁵ Králíková – Nečesaný – Spěváček (pozn. 121), s. 38.

4. ŠKOLNÍ BUDOVY NA ÚZEMÍ STŘEDOČESKÉHO KRAJE A JEJICH PODOBA

4.1 Školy a neogotika (neorománský sloh)

Neogotický sloh se v Českých zemích objevuje v první polovině 19. století a pro inspiraci se obrací především do Německa a Francie. Uplatnění si našel zvláště u sakrálních staveb, například u kostela sv. Cyrila a Metoděje (1854–1863) v pražském Karlíně od Karla Rössnera a Ignáce Ullmanna.¹⁴⁶ Nezřídka se však neogotika uplatňovala i u veřejných budov, kasáren nebo průmyslových staveb. Příkladem může být průčelí zemské porodnice (1867–1875) v Praze od Josefa Hlávky¹⁴⁷ nebo vysoké pece (1860) na Kladně od Ignáce Ullmanna.¹⁴⁸ Školní budovy se v neogotickém slohu téměř nestavěly, neboť největší stavební rozmach těchto veřejných staveb nastal až v 60. letech, kdy už do architektury proniká neorenesance. Výjimky ale můžeme najít v menších obcích, jako například v České Skalici a v Písku¹⁴⁹ nebo v Krásné Lípě (okres Děčín).¹⁵⁰

Neogotická architektura se zprvu držela hotových středověkých kompozic s uplatněním režného zdiva, ale novodobé funkční požadavky, jež byly kladeny na veřejné stavby, ji nutily k různým modifikacím gotických prvků a jejich volným kompozicím z hlediska celku. Uplatňuje se tak spíše gotizující výraz přenesený na cihelnou stavbu.¹⁵¹ Z materiálů byl nejčastěji používán umělý kámen či cihla s barevnými nátěry imitujícími strukturu kamene.¹⁵²

Čeští architekti nacházeli inspiraci pro své neogotické stavby ve vídeňské architektuře.¹⁵³ Od konce padesátých let do sedmdesátých let 19. století se neogotika uplatňuje rovněž u restaurátorských záměrů na dostavby nebo obnovy středověkých památek. Symetrická neogotická průčelí, charakteristická zvláště pro veřejné budovy menších obcí, se však v architektuře objevují již od poloviny 40. let až do 60. let.¹⁵⁴

U školních budov středních Čech nalezneme tento sloh například v Kolíně, Mladé Boleslavi, Kouřimi a Kladně (více v následujících kapitolách). Vzhledem k poměrně

¹⁴⁶ Marie Benešová, *Česká architektura v proměnách dvou století 1780–1980*, Praha 1984, s. 140.

¹⁴⁷ Zdeněk Wirth – Antonín Matějček, *Česká architektura 1800–1920*, Praha 1922, s. 27–28.

¹⁴⁸ Benešová (pozn. 146), s. 140.

¹⁴⁹ Ibidem, s. 134–137.

¹⁵⁰ Šimek (pozn. 3), s. 133.

¹⁵¹ Benešová (pozn. 146), s. 139–140.

¹⁵² Petr Macek, *Barevnost fasád. Průzkum, dokumentace, vyhodnocení a obnova exteriéru historických staveb*, Praha 2009, s. 35.

¹⁵³ Inspirace pro neogotickou sakrální architekturu přicházela například z vídeňské svatoštěpánské huti a architektury Votivkirche od Heinricha von Ferstela (1853). – Viz Wirth – Matějček (pozn. 147), s. 24.

¹⁵⁴ Benešová (pozn. 146), s. 134.

pozdnímu příchodu neogotiky do Českých zemí se na fasádách těchto škol objevuje jakási syntéza již doznívajících gotických a románských prvků středověké architektury.¹⁵⁵

4.1.1 Obecní gymnasium reálné v Kolíně

O budově bývalé kolínské reálky (dnešní Obchodní akademie) toho není příliš známo. Kusé informace o stavbě školy se objevují v almanaších, vydaných k padesátiletému,¹⁵⁶ pětasedmdesátiletému¹⁵⁷ a stoletému¹⁵⁸ výročí školy, a také v dobových školních kronikách, ale podrobnější zprávy se týkají spíše založení reálky a později gymnázia jako institucí než samotné školní stavby. Její architektura přitom zaujme na první pohled a jistě by si zasloužila více pozornosti, než kolik se jí dosud dostávalo.

Dějiny kolínského školství sahají až do 18. století, kdy byla založena tzv. hlavní škola. O jejích dějinách, a také o dějinách první kolínské střední školy nás podrobně zpravuje Otakar Palán ve školním almanachu z roku 1922.¹⁵⁹ Důležitým obdobím pro výstavbu nových škol ve městě Kolíně byla však až druhá polovina 19. století. Již ve školním roce 1849/1850 vznikla dvoutřídní reálka, jež spolu s hlavní školou sídlila v budově dnešního muzea na Karlově náměstí. Žáků a žákyň však stále přibývalo, učebny kapacitně nedostačovaly, a proto se městská rada usnesla na postavení nové školní budovy.

Pro školní stavbu byly vybrány pozemky v dnešní Kutnohorské ulici, naproti kapucínské zahradě (dnes Komenského park) a dvě usedlosti č. 41 a 42, které na nich stály byly vykoupěny a srovnány se zemí. Návrh dvoupatrové školy v neogotickém stylu provedl **Josef Spudil**.¹⁶⁰ Stavby se chopil radní stavitel František Potůček. K budově bylo později přistavěno ještě východní křídlo coby divadlo, které později sloužilo jako gymnaziální tělocvična. Ke škole patřily ještě zahrady. Počátkem školního roku 1860/1861 se v nové budově již začalo vyučovat a stará škola na náměstí byla upravena na byty pro učitele.

¹⁵⁵ Wirth – Matějček (pozn. 147), s. 16.

¹⁵⁶ Otakar Palán, Dějiny reálného gymnasia kolínského, in: *Půl století střední školy v Kolíně 1872–1922. Památník vydaný profesorským sborem Státního reálného gymnasia v Kolíně*, Kolín 1922, s. 5–12.

¹⁵⁷ Karel Mrzílek, Z minulosti školy, in: *75 let střední školy v Kolíně. 1872–1947*, Kolín 1947, s. 10.

¹⁵⁸ Josef Dušek, Dějiny kolínského gymnasia, in: *100 let kolínského gymnasia*, Kolín 1972, s. 10–27.

¹⁵⁹ Palán (pozn. 156).

¹⁶⁰ V almanachu z roku 1922 je chybně uváděn jako autor školy František Spudil. Josef Spudil (1809–1885) byl kreslířem architektonických pohledů a učitelem kreslení v Plzni a později v Čáslavi, kde na místní reálce působil jako ředitel do roku 1872. Pro Čáslav navrhl novogotické divadlo (1867–1868) – Viz Prokop Toman – Prokop Hugo Toman, *Nový slovník československých výtvarných umělců 2*, Praha 2000, s. 477 – Vlček, Encyklopedie architektů (pozn. 48), s. 619.

Samostatná nižší reálka vznikla roku 1872 a o čtyři roky později se změnila v reálné gymnasium.¹⁶¹ Ke statusu nižšího reálného gymnázia v Kolíně tak přibýlo vyšší reálné gymnázium a roku 1884 byl ústav zestátněn. Na reálné gymnázium se škola změnila v roce 1908 s přijetím Marchetovy reformy.¹⁶²

Kolínská školní budova sloužila nejen nižší reálné škole, ale také obecné škole a později měšťanské škole a kapacitně zdaleka nedostačovala, jak se můžeme dočíst v kronice z let 1872–1896: „*Ještě v roce šk. 1873/74 užívala samostatná nižší realní škola v školní budově čís. 41 a 42 na kutnohor[ském] předměstí celé druhé poschodí vyjma jedinou místnost, kteráž škole obecní byla přikázána; v prvním patře nalézala se knihovna realní a byt ředitelův. Nedostatek místností stává se čím dál, tím citlivějším; jednotlivé místnosti velkému počtu žactva pro skrovné rozměry své nijak nevyhovují [...] celý ústav tedy 200 žáků.*“¹⁶³

Nedostatek učeben se roku 1886 operativně řešil výstavbou tří nových škol – chlapecké měšťanské školy na svatojanském poli, obecné dívčí školy na Zálabí u kostela a školy na Pražském předměstí, kde později sídlila průmyslová škola.¹⁶⁴ Tímto aktem se z hlediska kapacity podařilo aspoň částečně ulevit reálce, avšak nedostatek prostoru a nevyhovující stav budovy trápily učitele a žáky i v dalších letech, a proto se uvažovalo o postavení zcela nové školy, jak se píše ve školní kronice z roku 1892: „*Při jednání o upravení gymn. budovy ukázalo se, že bylo by nejlepším, [...] aby pořídila se budova nová.*“ K tomu ale nakonec nedošlo, neboť dle informací z protokolu, jež sepsala odborná komise k posouzení hygienického i bezpečnostního stavu školy: „*třídy účelům vyučovacím skromně postačují, vedlejší místnosti však i byt ředitelův, že jsou naprosto nevhodny.*“¹⁶⁵ O rok později byl ředitelský byt ve škole zrušen a jeho místnosti využity pro ředitelnu, žakovskou a profesorskou knihovnu (původně v nevhodných přízemních místnostech) a kabinet a z bývalé ředitelny se stala sborovna. V následujících letech se na gymnáziu uskutečňovaly pouze drobné opravy a úpravy.

Ministerstvo kultu a vyučování poskytovalo v následujících letech gymnáziu štědré finanční příspěvky na opravy a adaptaci školní budovy, ale kapacita školy byla stále nedostatečná a chyběly důležité specializované místnosti, o čemž se zmiňuje ředitel školy ve školní kronice v zápise z roku 1905: „*Hlavní požadavky byly, aby ústav měl*

¹⁶¹ Palán (pozn. 156), s. 6.

¹⁶² Ibidem, s. 7–9.

¹⁶³ SOkA Kolín, fond Gymnázium Kolín, Školní kronika (1872–1896).

¹⁶⁴ Marek (pozn. 11), s. 18–19.

¹⁶⁵ SOkA Kolín, fond Gymnázium Kolín, Školní kronika (1872–1896).

*novou kreslírnu a zvláštní místnost pro rýsovní. Dále větší místnosti pro knihovny, kabinet zeměpisný, chemikální a fyzikální a posluchárnu fyziky hned vedle fyzik. kabinetu.*¹⁶⁶ Na základě těchto požadavků vypracovala městská technická kancelář podrobný projekt na přístavbu školy. Město následně zakoupilo úzký pruh zahrady u sousedního domu a domek vedle dívčí školy, jež sídlila za budovou gymnázia. I po provedených adaptacích a úpravách se však škola neustále potýkala s nevyhovujícími podmínkami, o čemž nás zpravuje kronika z roku 1911: „*Poněvadž vzhledem k rostoucí frekvenci žactva [...] budova gymnasia jeví se býti v blízké budoucnosti nedostatečnou...*“¹⁶⁷ Kolínské gymnázium se své nové budovy nakonec dočkalo až po druhé světové válce v roce 1953.¹⁶⁸

Budova bývalého gymnázia [14] je situovaná zhruba ve středu města, východně od centra, na levém břehu Labe. Plochu průčelí dělí rizality středový a dva boční na pět částí; postranní rizality zakončily trojúhelníkové štíty s bohatě profilovanou korunní římsou, ve vrcholech pravoúhle tvarovanou. Pod korunní římsou zdobí štíty pás drobných, do fasády probraných čtverců s florálním motivem a pod ním neorománský obloučkový vlys s protáhlými patkami a v půlkruhovém obloučku zdobený kruhovým abstraktním dekorem. Nad středním rizalitem se vypíná útlá čtyřboká věžička završená lucernou s jehlancovou střechou. Ve vrcholech bočních štítů je navíc umístěno po jednom kruhovém okénku s kvadrilobem.

Fasáda [15] je tektonizována sítí mírně předstupujících vertikálních pásů, umístěných mezi obdélníkovými okny. Přízemí od prvního a druhého patra odděluje výrazná kordonová římsa, jež je v úseku prostředního rizalitu doplněna drobnými zašpičatělými konzolkami. Pod jednotlivými okny prvního patra zdobí fasádu dvojice štukových čtverců s ornamenty čtyřlaločů (typickými prvky pro vrcholnou a pozdní gotiku), vyplněnými vegetabilním motivem trojlistu.

Vstup do budovy lemuje předstupující portál s trojúhelníkovým štítem stejného vzhledu, jaký mají štíty dvou bočních rizalitů, neseného dvojicí sloupů s florálními hlavicemi. Vrchol portálového štítu je „ztupen“ pravoúhle tvarovanou profilovanou římsou, pod níž je umístěn totožný zdobný obloučkový vlys s protáhlými patkami, tentokrát však zakončenými zašpičatělými konzolkami, který se vyskytuje u všech tří štítů

¹⁶⁶ Ibidem.

¹⁶⁷ SOkA Kolín, fond Gymnázium Kolín, školní kronika (1909–1927).

¹⁶⁸ Gymnázium v Kolíně se přestěhovalo do budovy Obchodní akademie z roku 1924 od Jana Mayera a Viléma Kvasničky. Obchodní akademie získala naopak budovu gymnázia, ve které sídlí dodnes. – Viz *100 let kolínského gymnasia*, Kolín 1972.

školní budovy. Oblouk portálu je uvnitř lemován kružbovýmnosem s ostrým trojlístkem, typickým pro pozdní gotiku. Gotický prvek se objevuje i u dřevěných vchodových dveří, opatřených půlkruhovým zakončením s motivem čtyřlístu a osmilistu.

Okna bývalého kolínského gymnázia mají dvakrát odstupňovaná ostění, přičemž dvě okna středového rizalitu, umístěná přímo nad vstupem jsou trojitá (sdružená), skládající se z většího obdélníkového okna uprostřed a k němu přiléhajících níže posazených úzkých oken, přesahujících jeho dolní okraj. Tato tři okna od sebe dělí úzký půlkruhový pilastr zakončený drobnou neogotickou hlavicí s florálním motivem.

Bývalé kolínské gymnázium je příkladem střídme eklektické neogotiky (kombinované s neorománskými prvky), která kombinuje gotické prvky všech jejích období. Zmíněný obloučkový vlys, uplatňovaný v minulosti spíše u románské architektury, je typickým znakem neogotické architektury veřejných staveb, který můžeme v různých obměnách najít také u dvou níže představených obecných škol v Kouřimi a Kladně. Právě fasádu kouřimské chlapecké obecné školy, později obecné a měšťanské (dnes v majetku soukromého vlastníka a žádným způsobem nevyužívané) zdobí totožný obloučkový vlys s protáhlými patkami, jaký se objevuje na fasádě bývalého kolínského gymnázia. Dalším shodným architektonickým prvkem u obou škol je trojúhelníkový štít s věžičkou, zakončující střední rizalit, a totožný štít nad vstupním portálem, jehož vrchol je přetrnut pravoúhle tvarovanou a bohatě profilovanou římsou. Tato skutečnost nevylučuje, že autorem nedaleké kouřimské obecné školy je rovněž Josef Spudil.

4.1.2 Vyšší gymnasium v Mladé Boleslavi

Příkladem školy realizované s využitím neorománského tvarosloví a současně s prvky neogotiky budiž školní budova dodnes stojící v Mladé Boleslavi a původně určená pro vyšší gymnázium. To do roku 1860 postrádalo vhodnou školní budovu; nejprve se o její realizaci uvažovalo na pozemku v blízkosti piaristické koleje,¹⁶⁹ ovšem s ohledem k nutnosti umístit školu do středu města padla volba na pozemek na Školním, nynějším Komenského náměstí.¹⁷⁰ Projekt vypracovali architekti Josef Niklas¹⁷¹ a Georg

¹⁶⁹ Bareš, Paměti města (pozn. 12), s. 191.

¹⁷⁰ Bareš, Dějiny mladoboleslavského (pozn. 15), s. 71.

¹⁷¹ Architekt Josef Niklas (1817–1877) studoval na pražské polytechnice a ve Vídni. Byl činný zvláště v Praze, kde projektoval neogotické stavby, z nichž některé již dnes neexistují. Projektoval dřevěnou budovu novoměstského divadla v Praze, usedlost Hadovku v neogotickém stylu (do roku 1859), ale je autorem také neogotické přestavby zámku v Dubu a navrhoval hlavní oltáře v kostelích v Hořepníku a v Jindřichově Hradci.

Fichtner¹⁷² a stavitelem byl Josef Grus.¹⁷³ Stavba školy probíhala od roku 1865 do roku 1868.¹⁷⁴ Celá stavba byla zamýšlena jako multifunkční budova, která pojme nejen gymnasium, ale také dívčí školu, spořitelnu a obecní dům, v němž bude sídlit Měšťanská beseda.¹⁷⁵ Zprvu nebyl plán kladně přijat kvůli finanční náročnosti celé akce, ale nakonec se členové zemské školní rady se zástupci města dohodli a projekt byl uskutečněn. Pro dívčí školu byla však mezi lety 1881–1883 vystavěna nová samostatná budova na témže náměstí.¹⁷⁶ V roce 1880 přešlo gymnázium do státní správy.¹⁷⁷

Počet žáků stále narůstal, a proto byl roku 1883 vypracován plán na školní přístavbu, která byla realizována v roce 1884. Obdélníková budova gymnázia tak získala kapli a další učebny a o dva roky později i kreslírnu z bývalé exhortní síně sousedního obecního domu (dnes Nová radnice).¹⁷⁸

Třípatrová budova bývalého mladoboleslavského gymnázia (dnes první Základní škola na Komenského nám.) [16] je navržena v neorománském slohu a koncipovaná jako souměrná obdélníková stavba. Škola se svou jihovýchodní stranou přimyká k budově bývalého obecního domu, půdorysně řešeného do tvaru písmene U s nárožní neogotickou osmibokou věžičkou s ochozem a konzolovou korunní římsou, opatřenou gotickými střílnovými okénky.

Fasáda [17] průčelí sjednocuje obě stavby a je vertikálně dělena deseti šestibokými přístěnnými pilíři vysokého řádu, zakončenými třibokými hlavicemi, jež jsou ozdobené plastickými čtverci. Původní budova gymnázia (bez přístavby) měla průčelí rozdělené pilíři v poměru dvě ku čtyřem ku dvěma. Následným prodloužením stavby na severozápadní straně však přibýly ještě dva pilíře. Hlavní vchod se tak nenachází ve středu, jak bývá u škol běžné, ale je posunutý více vlevo. Horizontálně dělí průčelí nápadná kordonová římsa, zdobená pásem stejných čtverců, jaké se objevují u hlavic pilířů, a jednoduchá hladká římsa, dělicí přízemí a první patro.

Nad okny druhého patra probíhá konzolová odstupňovaná korunní římsa, nad níž je v pilíři vymezených úsecích jednoduchá pravoúhlá nástavba s polygonálně

Zúčastnil se soutěže na Národní divadlo v Praze. Kromě Mladé Boleslavi navrhoval i neogotickou úpravu tábořské radnice. – Viz Vlček, *Encyklopedie architektů* (pozn. 48), s. 449–450.

¹⁷² Tento vídeňský architekt se podílel i na stavbě zámku *Skalsko* v Mladé Boleslavi. Tato stavba však vykazuje známky dřívějšího klasicismu. – Viz Vlček, *Encyklopedie architektů* (pozn. 48), s. 172.

¹⁷³ Bareš, *Paměti města* (pozn. 169).

¹⁷⁴ Bareš, *Dějiny mladoboleslavského* (pozn. 15), s. 72.

¹⁷⁵ *Ibidem*. – Bareš, *Paměti města* (pozn. 173).

¹⁷⁶ Bareš, *Dějiny mladoboleslavského* (pozn. 15), s. 89–90.

¹⁷⁷ Bareš, *Paměti města* (pozn. 12), s. 207.

¹⁷⁸ Bareš, *Dějiny mladoboleslavského* (pozn. 15), s. 76–77.

tvarovanými architektonickými výběhy šestibokých hlavic pilířů. Pod římsou probíhá mírně vystupující pás s malými kruhovými okénky. Fasáda je v prvním patře dělena plasticky pojatými obdélníky a čtverečky, řazenými pravidelně vedle sebe a v dalších patrech tenkými liniemi imitujícími cihelné zdivo.

Půlkruhově zakončená okna prvního a druhého patra jsou zdobena profilovaným ostěním a v prvním a druhém patře nad vchodem také malými okenními pilastry s florálními hlavicemi. Tyto pilastry oddělují také ztrojená okna v úsecích mezi bočními pilíři (po stranách vchodu i průčelí). Dva čtyřboké pilíře lemují vstupní portál a probíhají všemi patry až ke korunní římsě, nad níž je (nad vchodem) vystupující pravoúhlý nástavec s půlkruhem, na němž se pravděpodobně původně nacházel nápis.

Mladoboleslavská škola je svým vzhledem poměrně ojedinelá. Příklon k neorománskému slohu s prvky neogotiky (okénka, pilíře apod.) se v Českých zemích objevoval spíše u sakrálních staveb (viz již zmíněný Karlínský kostel). Pro Josefa Niklase, který tvořil eklektickým způsobem v neogotickém a neorománském stylu, je typický příklon k domácím středověkým inspiracím.¹⁷⁹ Niklasův tvůrčí rukopis nelze přehlédnout v podobnosti mladoboleslavské školy a jeho návrhu neogotického zámku v Jetřichovicích (1858–1859),¹⁸⁰ u nějž nalezneme totožná sdružená okna, oddělená okenními pilastry, a také ústřední osmibokou věž s podlouhlými střílnovými okénky. Další Niklasova stavba – zámek v Dubu (1860) u Mladé Boleslavi – již tolik podobností nevykazuje, ale na rozdíl od jetřichovického zámku zde pro změnu nalezneme osmiboké přístěnné pilíře, objevující se na mladoboleslavské školní budově.

4.1.3 Obecné školy

Neogotický sloh nebyl u obecných škol na území dnešního Středočeského kraje příliš rozšířený. U školních budov převládala spíše neorenesance, jak bude blíže popsáno v následující kapitole. Dva příklady neogotické školní architektury však můžeme najít v Kouřimi (okres Kolín) a v Kladně. Neogotické prvky se však objevují také na průčelí bývalé obecné školy (dnes Základní škola na Husově náměstí, č. p. 19) v Českém Brodě, a to především v podobě pravoúhle zalamované římsy na odstupňovaném štítu evokujícím cimbuří.

¹⁷⁹ Benešová (pozn. 146).

¹⁸⁰ Ibidem.

O historii zmíněné kouřimské školy¹⁸¹ toho není příliš známo. Archivní dokumenty poskytují jen omezené informace o vzniku stavby, jejím vzhledu i typu školního zařízení. Z pramenů¹⁸² se dozvídáme, že obecná škola existovala v Kouřimi již od roku 1377. Budova pro ni byla postavena až v letech 1864–1865 a od roku 1871 v ní sídlila i měšťanská škola. Z popisu interiéru i vnitřního zařízení vyplývá, že tato dvoupatrová stavba s obdélníkovým půdorysem byla více než nedostačující, neboť v ní chyběly specializované místnosti, jako laboratoře, kreslárna, knihovna, čítárna, a další. V budově nebyly dokonce ani toalety (umístěné na dvorku). Stejně jako u kolínského gymnázia zde chyběla tělocvična, kterou nahrazovalo letní cvičiště. Tyto nedostatky ukazují na skutečnost, že školy postavené v 60. letech ještě nedisponovaly všemi potřebnými prostory, jež vyžadovalo ministerstvo kultu a vyučování skrze pozdější zákony. Následné adaptace školních budov (jako v případě kolínské školy) a nahrazování místností bylo obtížné a mnohdy těžko proveditelné vzhledem k dispozici budovy.

Kouřimská škola [18] má výrazné, bohatě tektonicky členěné průčelí pomocí lizén, s množstvím neogotických architektonických prvků. Vyjma již zmíněného obloučkového vlysu je její fasáda zdobená kordonovou římsou nad přízemím, doplněnou zajímavým architektonickým vlysem s pravoúhlými obloučky prolamovanými dovnitř. Průčelí je opticky dělené na tři části pomocí předstupujícího rizalitu zakončeného čtyřbokou věžičkou a dvěma architektonickými prvky na způsob akroterie po jeho stranách. Ve středu rizalitu je umístěný portál zakončený profilovanou římsou a nad ním v prvním a druhé patře sdružená dvojité okna obdélníkového tvaru, mezi nimiž se vyjímá nápis *Bohu a vlasti*. Nad okny umístěnými v rizalitu jsou umístěné ozdobné římsy, buď rovné nebo trojúhelníkově či pravoúhle zalomené ve středu. Tytéž římsy najdeme také u oken celého prvního patra. Užití obdélníkových oken není ničím netypické, ale volba sdružených oken ve středu rizalitu, stejně jako u kolínské střední školy, nás opět přivádí na myšlenku, zda autorem kouřimské školy není již zmíněný Josef Spudil. Této teorii nahrává i geografická blízkost obou škol a podobné architektonické řešení fasád.

Umělecky mnohem skromnější je fasáda původní kladenské obecné školy *U Floriana*, dnešní Střední hotelové školy a Vyšší odborné školy na Floriánském náměstí, v níž se později nacházely obě oddělené školy, a to II. obecná škola chlapecká a obecná

¹⁸¹ Budova bývalé obecné školy se nachází v prostoru s názvem Ptačí Ryneček č. p. 292. Naposledy se ve škole vyučovalo v roce 1977 a od té doby stavba chátrá. – Viz [Anonym], Chlapecká škola Kouřim, *Prázdné domy*, <https://prazdnedomy.cz/domy/objekty/detail/928-chlapecka-skola-kourim>, vyhledáno 30.11. 2018.

¹⁸² SOkA Kolín, fond Základní devítiletá škola Kouřim (1808–1986), Matrika školy, nesignováno.

škola dívčí. Ze školní kroniky nelze ke stavbě školy mnoho vyčíst; záznam v *Památní knize školní* z roku 1861 nás informuje o počátku stavby nové školy takto: „*Počala se stavěti nová školní budova, [...] k níž nástin zhotovil c. k. zemský inženýr v Praze, p. pozůstávající z devíti velkých učebných světnic [...] pak obsahovala byt pro říd. učitele a devět pokojů pro devět podučitelů.*“¹⁸³ Stavby se ujal unhošťský stavitel Josef Langr a provedl ji mezi lety 1862–1863.¹⁸⁴

Dle záznamu z roku 1878 máme pouze kusé informace o pozdější přístavbě ke stávající škole: „*Pátým květnem nadešel slavný radostný den celému Kladnu, jmenovitě Kladenské mládeži. Měla totiž nová, pro dívky určená, školní budova, která tolik nákladu a tak mnohých obětí zdejší obec stála, posvěcena býti...*“¹⁸⁵ Ani v publikaci *Dějiny školství okresu Kladenského* nenalezneme o kladenské škole konkrétnější informace, pouze že: „*...usnesla se místní šk. rada o stavbě nové školy za kaplí sv. Floriána.*“¹⁸⁶

Původní budova obecné školy [19] z roku 1861 je orientována svým průčelím s hlavním vchodem na jihovýchod, směrem k barokní kapli sv. Floriána. Tato dvoupatrová školní budova má obdélníkový půdorys, k němuž se zezadu přimyká, v pozdějších letech vystavěná, budova dívčí školy, koncipovaná do tvaru písmene U. Touto dodatečnou přístavbou vznikla zajímavá půdorysná dispozice školy, kombinující tvary písmen L a U. Tři křídla přístavby uzavírají prostor dvora, přičemž čtvrtou volnou stranu vyplňuje mírným odstupem kaple sv. Floriána.

Fasáda celé budovy již doznala četných změn. Dnešní vzhled školy odkazuje k její původní vnější podobě. Na první pohled zaujme na průčelí první obecné školy mírně předstupující středový rizalit, zakončený totožným trojúhelníkovým štítem, jaký můžeme registrovat na kolínském gymnáziu či kouřimské škole. U této školy je však mnohem nápadněji zdobený obloučkovým vlysem s patkami zakončenými nepatrnými konzolkami. Výraznějším plastickým prvkem fasády jsou však dvě čtyřboké kusé přípory, završené polygonální hlavicí a k fasádě připojené pomocí kuželových konzol. Přípory, z nichž vybíhá obloučkový vlys jsou umístěné po stranách rizalitu a podobají se již zmiňovaným příporám na fasádě bývalého vyššího gymnasia v Mladé Boleslavi.

Vchod, který je umístěný na levé straně rizalitu, rámuje ostění s pásem vystupujících obdélníků, uprostřed s klenákem. Stejně ostění se objevuje i u pravé strany,

¹⁸³ SOkA Kladno, fond Farní škola Kladno, školní kronika (1853–1869), s. 46–47.

¹⁸⁴ Ibidem, s. 47.

¹⁸⁵ SOkA Kladno, fond II. obecná škola U Floriána Kladno, školní kronika (1863–1925), s. 11.

¹⁸⁶ Černý – Javůrek (pozn. 16), s. 69.

kde je však místo vchodu půlkruhově zakončené okno. Tento zdobný detail naznačuje, že zde musel být původně druhý vchod. Okna prvního a druhého patra rizalitu lemuje jednoduché obdélníkové ostění a nad zbývajícimi obdélníkovými okny budovy jsou naznačené zprohýbané zdobné římsy. Ve štítu průčelí je umístěn nápis *Pojďtež dítky, slyšte mne, bázni Páně učiti vás budu* a pod ním štuková podobizna J. A Komenského. Další štukový portrét, tentokrát Josefa Jungmanna, je umístěný také na strohé fasádě přistavěné části školy, nad jejím samostatným vstupem. Tyto zajímavé štukové podobizny významných osobností školství se na fasádách obecných škol objevují jen výjimečně a jsou běžnější spíše pro budovy středních škol. Podobné reliéfy nalezneme například u bývalé kutnohorské reálky (dnes základní škola Žižkov v ulici Kremnická).

4.2 Školy a neorenesance

Ve druhé polovině dvacátého století, především od 60. do 90. let,¹⁸⁷ byla u celé řady veřejných budov velmi oblíbeným a hojně využívaným slohem neorenesance, neboť do popředí zájmu architektů se dostává umění italského quattrocenta a cinquecenta.¹⁸⁸ Do Českých zemí přichází ze zahraničí, přičemž vzorem je pro ni opět Vídeň a její dvorní architekti.¹⁸⁹

Neorenesance nekopírovala italskou renesanci 16. století, nýbrž současně uplatňovala prvky převzaté z řecké a římské antiky, dle nichž se mělo „správně dekorovati“.¹⁹⁰ Zpravidla se uplatňovala v eklektickém způsobu kombinací prvků a detailů z nejrůznějších slohů a právě průčelí stavby bylo jedním z nejdůležitějších částí budovy a dle dobových názorů mělo vyjadřovat charakter a účel stavby.¹⁹¹ Neboť jak píše Saturnin Ondřej Heller ve svém článku z roku 1883: „*účelem průčelí jest pak důstojná a přiměřená representace stavebního účelu navenek.*“¹⁹² Reprezentace gymnázia, jako důležité městské stavby, nejen pro občany daného města, byla velmi podstatná, neboť školní budova měla být symbolem budoucnosti města.

¹⁸⁷ Jindřich Vybíral, *Česká architektura na prahu moderní doby*, Praha 2002, s. 71.

¹⁸⁸ Wirth – Matějček (pozn. 147), s. 28.

¹⁸⁹ Eduard van der Nüll, August Sicard von Siccardsburg, Hans von Ferstel, Karl Hasenauer nebo Gottfried Semper.

¹⁹⁰ Vybíral (pozn. 187), s. 74–75.

¹⁹¹ Ibidem, s. 77

¹⁹² Saturnin Ondřej Heller, *Renaissance moderních průčelí našich a vztah její k renaissanci původní*, *Zprávy spolku architektů a inženýrů v království českém XVIII*, 1883, s. 3.

Neorenesanční sloh, který do českého architektonického prostředí přichází oproti sousedním zemím poměrně pozdě,¹⁹³ byl považován za nejvšestrannější a nejprizpůsobivější sloh, vhodný pro širokou škálu veřejných budov, přičemž důraz byl kladen na jejich monumentalitu. U kostelů se stále uplatňoval gotický a románský sloh, ale nájemní domy, banky, úřední budovy, radnice, školy aj. se stavěly v neorenesančním stylu, z něhož se zásluhou architekta Antonína Wiehla zrodil v 80. letech 19. století fenomén tzv. České renesance.¹⁹⁴ Tento národní styl se vyznačoval plochými vysokými štíty a hladkou fasádou, zdobenou pouze sgrafitem. Od soudobé německé architektury se odlišoval příklonem k uměřenému výrazu. Fasády budov se díky České renesanci začaly zbavovat nápadných architektonických prvků, které se v architektuře do té doby hojně uplatňovaly. Toto oprošťování vnější podoby architektury od zdobnosti a eklekticismu neorenesance přešlo volně ve střednější secesní sloh a následné minimalistické pojetí fasád.

Renesance byla symbolem humanismu a osvícenství, a právě humanitní disciplíny a klasické jazyky spjaté s antikou, z níž renesance vzešla, byly základem učebních osnov na gymnáziích již od nepaměti. Není tedy divu, že se objevuje u řady gymnaziálních staveb, ale pro svou univerzálnost a všeobecnou vhodnost si získala oblibu i u dalších školních staveb nejrozličnějších vzdělávacích typů. V Praze vznikl jakýsi univerzální typ školních budov v neorenesančním slohu. Autorem většiny škol, postavených zde v období od počátku 70. do konce 90. let 19. století, byl žák Ignáce Ullmanna Josef Srdínko.¹⁹⁵ Právě Ignác Ullmann předznamenal cestu neorenesančního slohu u školních staveb Vyšší dívčí školou v Praze z roku 1867.¹⁹⁶ Zde se výrazně uplatňuje horizontální členění fasády pomocí výrazných říms, oddělujících jednotlivá patra, v kombinaci s lizénovým vertikálním členěním. Korunní konzolová římsa pak završuje průčelí spolu se středovým trojúhelníkovým štítem, který se mohutně objevuje na školních budovách v různých modifikacích. Výraznými prvky na průčelí školy jsou nově také nápadně předstupující středové rizality, zakončené štítem a plastické tektonické či ozdobné prvky organizující fasádu.

¹⁹³ Wirth – Matějček (pozn. 147), s. 28–30.

¹⁹⁴ Vendula Hnídková – Jindřich Vybíral, *Národní styl. Kultura a politika*, Praha 2003, s. 34–35.

¹⁹⁵ Benešová (pozn. 146), s. 163.

¹⁹⁶ *Ibidem*, s. 177.

Ohlížení se k historii a s ní souvisejícím historickým architektonickým slohům sice kontinuálně probíhalo až do První světové války, ale na počátku 20. století již neorenesanční sloh začal ustupovat přicházející secesi a stával se zastaralý.

4.2.1 C. k. reálné školy v Kutné Hoře

Historismus se do kutnohorské architektury dostává v polovině 19. století, kdy také vznikají první školní stavby ve městě. Jednou z nich je městská reálka (dostavěna roku 1857).¹⁹⁷ Nejen tato škola, ale i ostatní stavby (např. nemocnice) vznikly v Kutné Hoře z popudu purkmistra Josefa Jaromíra Štietky (1808–1878).¹⁹⁸ Budova tzv. staré reálky vyrostla na Komenského náměstí (dnes Domov mládeže, č. p. 67/28) a jejím autorem byl asistent stavebního úřadu Emanuel Haller.¹⁹⁹

Půdorys budovy [20] měl tvar písmene E naležato a dvoutraktovou dispozici. V návrhu průčelí reálky se Haller vracel k již překonanému konzervativnímu empírovému stylu. Ředitel gymnázia Alois Strnad napsal ve *Výroční zprávě* z roku 1901 k bývalé budově tzv. staré reálky toto: „*Dům, který r. 1857 městská obec Kutnohorská [...] pro tehdejší obecní realku postavila, byl na ten čas jednou z předních budov školních v Čechách. Nevynikal sice nijak zevnějškem, ale byl poměrně dosti rozsáhlý, máje 2 poschodí na 800 m² zastavěné plochy s hlavním průčelím 45 m zdělí.*“²⁰⁰ Budova školy [21] byla postupně přestavována a upravována. Její součástí se stal v 60. letech také divadelní sál od stavitelů Havleny a Rappa, ale po zestátnění ústavu roku 1874 byl sál zrušen.²⁰¹

Narůstající počet studentů reálky donutil zástupce města uvažovat o stavbě nové budovy, v níž by však nově sídlil ústav reálného gymnázia jako instituce propojující praktickou výuku reálných škol a gymnaziální učební osnovy s důrazem na živé jazyky.²⁰² Školní budova navíc postrádala důležité učebny, jako například laboratoře pro fyziku a chemii, tělocvičnu a další. Od 80. let se začal vybírat vhodný městský pozemek. Městská rada začala na popud nařízení c. k. zemské školní rady z roku 1879 jednat o koupi Vlašského Dvora.²⁰³ Město se o čtyři roky později zavázalo k úpravě stávající

¹⁹⁷ Alois Strnad, Nová budova c. k. reálných škol v Kutné Hoře, in: *Roční zpráva císařsko-královské vyšší reálky v Kutné Hoře*, Kutná Hora 1901, s. 3.

¹⁹⁸ Rostislav Švácha, Kutnohorská architektura období historismu a moderny (1851–1918), *Umění* XXXIX, 1991, s. 404.

¹⁹⁹ Ibidem, s. 405.

²⁰⁰ Strnad (pozn. 197).

²⁰¹ Švácha, Kutnohorská architektura (pozn. 198), s. 406.

²⁰² Alice Šimůnková, Kutnohorská reálka a gymnázium, *Krásné město* I, 2003, s. 3.

²⁰³ Strnad (pozn. 197), s. 4.

budovy na tomto místě pro potřeby výuky. Po vyhlášení veřejné soutěže obdržel tehdejší ředitel školy Jiří Zach 13 plánů, z nichž ani jeden nebyl vybrán jako vhodný.²⁰⁴ Ředitel Alois Strnad okomentoval tuto skutečnost ve *Výroční zprávě* s úlevou slovy: „...bohudíky, že k tomu nedošlo, neboť Vlašský Dvůr byl by tím býval nadobro zbaven památného svého historického rázu.“²⁰⁵

Další plány na stavbu, jež vyhotovili místní stavitelé Hradecký a Ladislav, byly finančně přijatelnější, než původní návrhy architektů Schmoranze a Machytky.²⁰⁶ Realizace stavby se však stále oddalovala a citelnou ranou pro kutnohorskou reálku pak byly Gautschovy ordonance z roku 1887 (více v kapitole 4.2), které způsobily, že se zrušily některé třídy.²⁰⁷ Následující ředitel Jan Plašil však v boji za novou školní budovu pokračoval a po četných vleklých jednáních s městem i zemskou školní radou byl vybrán pozemek *Vodralka* nad silnicí, probíhající kolem západního průčelí chrámu sv. Barbory, který byl shledán jako vzdušný a zdravý, vzdálený ruchu města.

Dne 20. 3. 1897²⁰⁸ byla vypsána veřejná soutěž a obdržené návrhy posuzovala odborná porota, v níž zasedali c. k. vrchní inženýr z Čáslavi Antonín Heyer, architekt Otakar Materna a městský stavitel z Kutné Hory Josef Šilhan. Poradní hlasy měli MUDr. Jaroslav Havlíček, ředitel reálky Alois Strnad a městský radní Jan Tuček.²⁰⁹ První cenu získal neobarokní projekt [22] pražského architekta **Karla Horáka**,²¹⁰ druhou neorenesanční návrh architekta Václava Kaury a třetí neogotický návrh pražského profesora Jindřicha Fialky.²¹¹

Vítězný projekt Karla Horáka byl však na základě specifických potřeb školy upravován, jak nás informuje ředitel Alois Strnad v již zmiňované *Výroční zprávě*:²¹² „...uznáno bylo, že rozměry některých síní jsou zbytečně velké a že by přiměřením zmenšením jich bylo lze docílití žádoucí redukce rozpočteného nákladu. [...] Projekt architekta Horáka podroben ovšem mnohým změnám, ale myšlenka a celkové rozdělení

²⁰⁴ Ibidem.

²⁰⁵ Ibidem.

²⁰⁶ Ibidem, s. 4–5.

²⁰⁷ Kateřina Řezníčková, *Študáci a kantoři za starého Rakouska. České střední školy v letech 1867–1918*, Praha 2007, s. 12.

²⁰⁸ Strnad (pozn. 197), s. 8.

²⁰⁹ Ibidem.

²¹⁰ Vinohradský architekt a stavitel Karel Horák (1861–1904) vystudoval českou techniku v Praze. Projektoval několik domů v Praze v Karlíně, a dále stavby na Žižkově, Holešovicích, v Nuslích, na Novém Městě, na Vinohradech. Horák je autorem taky několika domů v Kutné Hoře a spolu s Otakarem Maternou se zde podílel na stavbě budovy Sokola (1898–1899). – Viz Vlček, *Encyklopedie architektů* (pozn. 48), s. 246–247.

²¹¹ Oba dva návrhy dnes nejsou známy. – Viz Strnad (pozn. 209).

²¹² Ibidem, s. 9–10.

zůstalo. “ Změny se dočkalo také umístění školní stavby. Původní návrh situoval budovu do středu vytyčeného pozemku, ale městský stavitel Václav Šimon, jemuž byla stavba reálky zadána, posunul ve svých úpravách budovu více na sever, aby, dle slov ředitele Stranada: „...*také osa školního domu byla v prodloužené ose chrámu...*“²¹³ Tento Šimonův návrh byl realizován jen částečně, neboť průčelí školní budovy muselo zůstat rovnoběžné s probíhající silnicí, a proto stojí sice reálka i chrám sv. Barbory naproti sobě, ale ne v jedné přímce. Pozemek pro novou stavbu hodnotila kladně i odborná komise, jak je zaznamenáno v zápise dobové školní kroniky²¹⁴ ze školního roku 1899/1900: „*Pochvalně uznána vhodnost místa, účelnost rozdělení, vkusnost zevnějšku nového dvoru školního.*“

Škola byla dokončena a slavnostně vysvěcena 19. září 1900.²¹⁵ O této události se psalo i v dobovém tisku. V *Pražských novinách*²¹⁶ ze dne 28. září se kromě popisu celé slavnosti objevilo i přetlumočení ředitelovy řeči, v níž děkoval obci i městské radě „*za vsechen náklad, který byl přinesen tak krásné a nádherné budově školní.*“

Původní dvoupatrová reálka [23] v Kutné Hoře (později gymnázium a dnes základní škola Žižkov v ulici Kremnická č. p. 98/18) má půdorys do tvaru obráceného písmene E, s průčelím směřujícím na východ k chrámu sv. Barbory, přičemž dvě křídla – jižní a severní – disponují učebnami a ve středovém třetím křídle je umístěna aula a tělocvična, do nichž lze vstoupit pouze pomocí hlavního dvojitého schodiště (naproti vstupnímu schodišti) a za ním umístěných šaten. Celá budova je dispozičně řešená jako dvoutrakt s chodbou probíhající po celé vnitřní délce budovy.

Prostor auly zasahuje přes téměř dvě patra a je zdoben „vysokými“ lizénami, zakončenými bohatě zdobenými štukovými hlavicemi, a také zprohýbanými štukovými ornamenty, typickými pro neobaroko. Oltářní výklenek zakončený trojúhelníkovým štítem zase odkazuje k neorenesanci. Vnitřní výzdoba kaple je tak jakousi syntézou neobaroka a neorenesance. Celkově je však výzdoba kaple poměrně skromná.

Syntézu neobaroka a neorenesance nalezneme i na průčelí bývalé reálky. Projekt školní stavby byl sice označen za neobarokní, ale fasáda této budovy zřetelně odkazuje k neorenesančnímu slohu, o němž sám mluví i tehdejší ředitel reálky Alois Strnad ve svém podrobném popisu školy ve zmíněné *Výroční zprávě* z roku 1901: „*Vystavěna pak*

²¹³ Ibidem, s. 9.

²¹⁴ SOkA Kutná Hora, fond Gymnázium Kutná Hora, školní kroniky (1849–1945), inv. č. 59.

²¹⁵ Ibidem.

²¹⁶ Výstřižek z novin je vlepený v dobové kronice. – Viz Ibidem.

*jest nová realka ve slohu renaissančním, zvláště průčelí vkusně jest provedeno a vhodně rozčlánkováno.*²¹⁷ Vertikálně je průčelí děleno dvěma mírně předstupujícími rizality po stranách a výrazně předstupujícím středovým rizalitem, který nám evokuje nápadný rizalit u výše představené Vyšší dívčí školy v Praze od Ignáce Ullmanna. K neorenesanci odkazují segmentové a trojúhelníkové nadokenní frontony v prvním patře a rovné nadokenní římsy v druhém patře. Dalším neorenesančním prvkem je konzolová korunní římsa, kterou nalezneme i na níže popsané budově benešovského gymnázia. Postranní rizality jsou pod korunní římsou zdobeny květinovými festony a balustrádovými zábradlími v oknech prvního patra. Nápadnější výzdoba fasády se však nalézá na středovém rizalitu, kde se kromě již zmíněných festonů pod korunní římsou objevují také reliéfní suprafenestry v půlkruhových obloucích nad okny druhého patra. Oblouky pomyslně podpírají lizény, vysoké přes dvě patra, které jsou zakončeny florálními štukovými hlavicemi, jaké se nachází v aule školy. Právě ony festony, reliéfní suprafenestry a valbové zastřešení nad středovým rizalitem mohou odkazovat ke zmíněnému neobaroku, ale není pochyb o tom, že fasáda průčelí byla koncipována jako neorenesanční, což zdůrazňuje, byť nenápadný, ale pilastry a lizénami rámovaný vstup, zdobený drobnými kruhovými motivy ve cviklech nad obloukem dveří. K renesanci odkazuje i pět medailonů s podobiznami pěti významných osobností školství a Kutné Hory, jež zdobí průčelí prostředního rizalitu nad okny prvního patra. Osobnostmi zobrazenými v medailonech jsou zleva stavitel Rejsek, rodák J. E. Wocel, Jan Amos Komenský, rodák J. K. Tyl a Petr Brandl.

Výběr architekta Karla Horáka, který působil převážně v Praze, mohl pramenit ze zkušenosti, kterou s ním město mělo při návrhu stavby budovy Sokola (1898–1899), na níž se podílel také Otakar Materna.²¹⁸ Tato budova navržená také v neorenesančním slohu, měla mnohem střídmější fasádu než bývalá kutnohorská reálka. Nápadně zdobená fasáda školy měla tedy pravděpodobně odkazovat k důležitosti této instituce v Kutné Hoře a význam byl ještě podtržen zpodobněním čtyř významných kutnohorských osobností v medailonech na fasádě.

4.2.2 Státní vyšší reálka v Nymburce

Stavební rozvoj zažilo město Nymburk až v průběhu 19. století, a to zvláště v jeho druhé polovině, a také na počátku 20. století. V té době se ve městě stavěly nejen

²¹⁷ Strnad (pozn. 197), s. 22.

²¹⁸ Viz Vlček, Encyklopedie architektů (pozn. 48), s. 247.

soukromé vily,²¹⁹ ale i veřejné budovy. Jednou z nich je i budova nymburského gymnázia, jež je unikátním příkladem neorenesanční stavby, inspirované francouzskou renesancí, která nemá v kontextu architektury středních škol dnešního Středočeského kraje obdoby. Kvality této stavby jsou vyzdvíženy i v průvodci města Nymburka z roku 1940: „*A ještě dnes považujeme tento vkusně vybudovaný palác za pýchu města. Vždyť je nejen architektonicky krásný, nýbrž i dobře vybavený.*“²²⁰

Ústav vyšší obecné reálky v Nymburce byl zřízen již v roce 1903.²²¹ O výstavbu nové výstavní školní budovy se zasloužil tehdejší velmi aktivní ředitel reálky Josef Materna Věděl, že výstavbou nové školní budovy bude zaručeno postátnění ústavu.²²² Hned po zřízení reálky se přikročilo k výběru vhodné stavební parcely, která byla nakonec zvolena v západní části nového města, blízko železniční dráhy, kam bylo v následujících letech umístěno ještě několik veřejných budov.²²³

Veřejná soutěž k výstavbě školy vypsaná nebyla a městské zastupitelstvo přímo oslovila architekta Ferdinanda Havlíčka,²²⁴ který se specializoval na stavby středních škol.²²⁵ **Ferdinand Havlíček** vyprojektoval plány [24] ke školní budově a jeho spolupracovník **Jan Kříženecký**²²⁶ byl autorem návrhů ornamentální a figurální štukové výzdoby, kterou sochař Josef Kulhánec.²²⁷ Stavba se uskutečnila v letech 1906–1907 a dohlížel na ni odborný komitét, jehož členy byli technicko-artistický ředitel, stavebník a stavební dozorce a v průběhu roku 1906 také architekt Josef Chochol jako zástupce

²¹⁹ Například vila (č. p. 449 na Palackého třídě) podnikatele Jana Baptisty Nebeského nebo vila (1900–1901) primátora Tomáše Černého od Osvalda Polívky. – Viz Jan Červinka, *Fin de siècle a umění stavěti v Nymburce. Architektura nymburského gymnázia*, Nymburk 2003, s. 2.

²²⁰ Jiří Kulhánec (ed.), *Královské město Nymburk v práci a v životě. Osvětový, hospodářský, tělovýchovný a turistický obraz polabského města a jeho kraje*, Nymburk 1940, s. 67.

²²¹ Pavel Fojtík, *Stoletá historie nymburského gymnázia s přihlédnutím k širším souvislostem českého středního školství (1903–2003)*, Nymburk 2003, s. 21.

²²² Ibidem, s. 27.

²²³ Červinka, *Fin de siècle* (pozn. 219), s. 4.

²²⁴ Architekt Ferdinand Havlíček (1861–?) studoval na české technice v Praze a následně pracoval jako vrchní c. k. inženýr na odboru pro pozemní stavitelství c. k. místodržitelství, odkud se znal s Janem Kříženeckým. Je autorem škol v Telecí, Příbrami, Plzni, Praze a v Litomyšli. – Viz Vlček, *Encyklopedie architektů* (pozn. 48), s. 220. – Anna Šubrtová, *Architektura a urbanismus Litomyšle první poloviny 20. století* (diplomová práce), Katedra dějin umění FF UPOL, Olomouc 2014, s. 48.

²²⁵ Více viz Anna Šubrtová, *Architektura a urbanismus Litomyšle první poloviny 20. století* (diplomová práce), Katedra dějin umění FF UPOL, Olomouc 2014. – Vávrová (pozn. 4). – Klára Hlaváčová, *Architektura školních budov v Brně ve 20. letech 20. století* (bakalářská práce), Ústav hudební vědy, FF MUNI, Brno 2008.

²²⁶ Jan Kříženecký (1867–1921) byl všestranný umělec. Vystudoval českou techniku v Praze, pak pracoval jako úředník na městském stavebním úřadě v Praze. Podílel se na stavbě školy v Telecí a je mimo jiné autorem soukromé novobaročkové vily podnikatele Antonína Kunze v Hranicích na Moravě. – Viz Červinka (pozn. 219), s. 13–14.

²²⁷ Eva Pýchová – Šárka Koukalová – Hana Hermanová – Vojtěch Lásk, *Plošný průzkum, zhodnocení a dokumentace architektonického kulturního dědictví 19. a 20. století. Moderní architektura středočeského kraje, část II.*, Národní památkový ústav, 2008, s. 238. (Dokument dostupný v oddělení evidence a dokumentace NPÚ Praha).

provádějící stavební firmy Václava Nekvasila.²²⁸ Překročení finančního rozpočtu celé stavby přinutilo město zaslat architektovi Ferdinandu Havlíčkovi dopis, v němž jej žádali o architektonické zjednodušení vily pro ředitele. Ta byla navržena do těsné blízkosti školy a propojená s ní chodbou. Havlíček zjednodušení odmítl s tím, že vila svým exteriérem navazuje na hlavní školní stavbu a je na fasádě jen minimálně dekorovaná.²²⁹ Původně navržený vzhled vily nakonec zůstal ponechán beze změny.

V roce 1908, po dokončení výstavby školy, vyšel v odborném periodiku *Architektonický obzor* článek²³⁰ s popisem vnitřní dispozice stavby, doplněný dvěma kopiemi půdorysů. Budova dle něj obsahovala například dvanáct učeben, tři učebny odborné pro fyziku, chemii a přírodopis s potřebnými kabinety, pracovny a laboratořemi, dvě kreslírny a jednu rýsovnou s příslušnými kabinety, dále tělocvičnu se šatnou a kabinetem pro učitele tělocviku, aulu s kruchtou, byty pro ředitele a školníka a další. Neobyčejná pozornost je v článku věnována také zvolené stavební parcele: „*Pro celkovou dispozici rozhodná byla poloha staveniště vzhledem ku stranám světovým, jakož i úvaha, že staveniště leží poblíž části města, která se má villovitě zastavěti a že hraničí a mohutnou budovu škol obecných, ukončenou proti staveništi reálky nezdobeným štítem ku přistavění určeným, a tudíž nová budova reálky tvořiti musí přechod od mohutné a rozsáhlé budovy obecných škol k menším stavením obytným a že musí býti rozčleněna, aby se do svého okolí hodila.*“ A promyšleno bylo i umístění jednotlivých prvků stavby a specializovaných školních učeben. Umístění vchodu v rohu stavby je odůvodněno slovy, že: „*...hlavní vchod do budovy školní nejlépe je zříditi na jihovýchodním rohu, kudy největší proud žactva z města ku škole přicházeti bude...*“ Zajímavou místností školní stavby je observatoř, kterou požadoval zřídit tehdejší ředitel reálky. V popisu budovy se o ní lze dočíst, že: „*vyhověno bylo zbudováním malé věže s ochozem nad hlavním vchodem do budovy.*“ Nakonec se však věž jako observatoř nevyužívala kvůli ne zcela bezpečnému přístupu na malý ochoz věže.²³¹

Dvoupatrová budova bývalé nymburské reálky (dnes Gymnázium Bohumila Hrabala v ulici Komenského č. p. 779/10) je situována v severní části města v obytné zástavbě, zhruba uprostřed mezi železniční dráhou a městským centrem. Ferdinand Havlíček navrhl školní budovu jako dvoutraktovou do tvaru písmene U s kratšími

²²⁸ Červinka, *Fin de siècle* (pozn. 219), s. 5–6

²²⁹ *Ibidem*, s. 6.

²³⁰ [Anonym], Budova obecní vyšší reálky v Nymburce, *Architektonický obzor* VII, 1908, č. 11, s. 44–45.

²³¹ Jan Červinka et al., *111 let nymburského gymnázia. Oslavy špičatého výročí založení školy 14. června 2014*, Nymburk 2014, s. 63.

severními a jižními křídly, propojenými delším východním křídlem. Na severní křídlo navazuje na západní straně přístavba obsahující kapli a tělocvičnu a na severovýchodní straně se k ní připojuje otevřená chodba navazující na samostatnou vilku čtvercového půdorysu pro ředitele a školníky. Dobové hygienické, technické i hospodářské požadavky tento způsob oddělení bytů ředitele a školníka od školní stavby upřednostňovaly.²³² Ze severu, východu a jihu lemují školu dopravní komunikace, přičemž na západní straně se k pozemku školy připojuje dvůr sousední bývalé obecné školy (dnes Základní škola Komenského), postavené v neorenesančním stylu. Jižní křídlo dnešní gymnazijní budovy totiž přímo navazuje na sousední školní budovu a tvoří s ní kompaktní stavební útvar. Tři křídla bývalé reálky svírají prostor letního hřiště. Nápadným prvkem celé stavby je již zmíněná věžička s ochozem a lucernou nad vchodem, jež je zastřešená cibulovou střechou. Věžička zakončuje osmibokou věž vloženou do rohu mezi východní a jižní křídlo stavby. Tímto architektonickým řešením architekt zajímavě využil možnosti stavební parcely a zdůraznil vstupní prostor pomocí věže. Stejná věž, ale menší a vzhledově prostší se nachází i u ředitelovy vily. V blízkosti budovy byla dříve umístěna i botanická zahrada, která se do dnešní doby nedochovala.

Vnější fasáda [25] je členěna profilovanou kordonovou římsou mezi prvním a druhým patrem a korunní římsou. Okna přízemí jsou segmentově zaklenuta, zatímco ostatní okna jsou obdélníková a zdobená rovnými frontony. Fasáda je v ploše přízemí a prvního patra rustikovaná, přičemž celkově ji zdobí bohatý štukový dekor, odkazující místy k typické secesní ornamentice. Křídla budovy jsou vertikálně dělena pomocí rizalitů, jež vybíhají ve zdobné zprohýbané štíty s malými okénky. Celá budova je opatřena množstvím drobných věžiček s korouhvemi.

Hlavní vstup je umístěný v podloubí ve zmíněné osmiboké nárožní věži, zastřešené cibulovou střechou, která pomocí nadstavěného třetího patra s ochozem převyšuje dvě vedlejší křídla. V jejím průčelí jsou umístěny hodiny. Celá budova je zastřešená sedlovou střechou, doplněnou drobnými střešními arkýři a samostatná obdélníková přístavba v severozápadní části školní stavby, disponující aulou a tělocvičnou, je navíc opatřena sanktusníkem. Celková půdorysná dispozice budovy se podobná například budově kladenské bývalé reálky (dnes gymnázium) či s benešovskému gymnáziu, avšak na rozdíl od zmíněných škol jsou zde všechna tři křídla budovy téměř stejně dlouhá.

²³² [Anonym], Budova obecní vyšší reálky v Nymburce, *Architektonický obzor* VII, 1908, č. 11, s. 48–49.

Za architektonický vzor mohly nymburské bývalé reálce sloužit francouzské zámky 16. století se svými četnými věžemi, například Chambord.²³³ Dvojice autorů Ferdinand Havlíček a Jan Kříženecký navrhli nymburskou střední školu ve stylu, jenž odpovídal dobovým požadavkům na vnější reprezentativní vzhled tohoto typu veřejné budovy. Dekorativní výzdoba fasády citlivě dotváří celkový honosný účinek celé stavby, která nepůsobí přehnaně monumentálním dojmem a citlivě souzní nejen se sousední budovou obecné (základní) školy, ale také s okolními obytnými budovami. Svým vnějším vzhledem se budova bývalé reálky řadí k neorenesančnímu slohu, avšak ne v jeho klasické podobě, neboť jej obohacují prvky nastupující florální secese. [26]

Z hlediska školní architektury je dnešní nymburské gymnázium jednou z nejhodnotnějších²³⁴ staveb středních Čech, a rovněž jednou z nejdůležitějších realizací architekta Ferdinanda Havlíčka. Proč byl městskými zastupiteli vybrán do úlohy projektanta tak důležité městské stavby zůstává otázkou. Roli mohla hrát Havlíčkova erudice a specializace na školní stavby, ale svůj podíl na tom mohly mít také požadavky samotného města Nymburka, neboť jak se píše v almanachu ke 111. výročí školy: „Výslednou podobu budovy ovlivnil velkou měrou samotný stavebník – město Nymburk. Ten si pro realizaci školní budovy vybral architekty, jejichž tvorba mu byla stylově blízká a srozumitelná. Představa důstojné a reprezentativní stavby byla naplněna...“²³⁵ Ve své době byla škola považována za jednu z nejmodernějších staveb v českých zemích.²³⁶

4.2.3 Obecní vyšší a jubilejní gymnasium císaře a krále Františka Josefa I. v Benešově u Prahy

Jednou z nejvýznamnějších staveb města Benešov je nepochybně budova gymnázia, která byla postavená v letech 1905–1907, ale úvahy o ní započaly již v roce 1899.²³⁷ Historie gymnázia jako ústavu sahá až do roku 1706, kdy byla dokončena stavba piaristické koleje s kostelem sv. Anny podle návrhů [27] architekta Giovanni Battista Alliprandiho, v níž existovaly třídy elementární školy a gymnázia.²³⁸ Škola byla dvakrát zavřena a opětovně otevřena v letech 1819 a 1857.²³⁹ Gymnázium sídlilo v místnostech

²³³ Červinka, *Fin de siècle* (pozn. 219), s. 22.

²³⁴ Nymburk / Komenského č. p. 779/10 / kat. č. 1179364998, <https://pamatkovykatalog.cz?element=2282626&action=element&presenter=ElementsResults>, vyhledáno 15. 11. 2018.

²³⁵ Červinka, 111 let nymburského gymnázia (pozn. 231), s. 69.

²³⁶ Pýchová – Koukalová (pozn. 227), s. 238.

²³⁷ Pavel Mareš, Historie stavby budovy gymnázia, in: *100 let budovy Gymnázia Benešov*, Benešov 2007, s. 41.

²³⁸ Erich Renner, Z minulosti školy, in: *90 let budovy Gymnázia Benešov*, Benešov 1997, s. 12.

²³⁹ Miloslav Balata, Z historie benešovských škol (2. část), in: Jiří Tywoniak (ed.), *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka*, Benešov 1962, s. 115–116.

piaristické koleje, která však svou kapacitou, podmínkami ani vnitřním zařízením nevyhovovala, a proto se přistoupilo ke stavbě zcela nové školní budovy.²⁴⁰

Stavbě gymnázia předcházely rozsáhlé přípravy. Zásadním je dokument *Všeobecné podmínky pro stavbu c. k. vyššího a jubilejního gymnasia v Benešově u Prahy*,²⁴¹ v němž byly shrnuty veškeré požadavky týkající se stavebních prací, výběru projektanta, pozemku pro stavbu a finančního rozpočtu. Na stavbu měl dohlížet speciálně zvolený stavební komitét,²⁴² který projednával stavbu gymnázia na pravidelných schůzích. Záznamy z těchto schůzí jsou cenným informačním zdrojem o okolnostech a průběhu stavby. Vyjma informací o tom, kdo provede dílčí (klempířské, sklenářské, aj.) práce, se v zápisech ze schůzí objevují také údaje o financích, záručních lhůtách, stavebních podmínkách apod. Důležitými jsou záznamy týkající se stanovení parcely. Pro gymnázium bylo nakonec zvoleno staveniště na „Jitrech“²⁴³ a k jeho získání bylo třeba odkoupit místní pozemky a domy, držené do té doby v soukromém vlastnictví.

Mnohem důležitější jsou nepochybně záznamy o usneseních týkajících se samotné budovy gymnázia, a to především jejího vzhledu. Již v roce 1899 vypracoval architekt František Turek podrobné plány [28], podle nichž měla škola přiléhat ke stávající piaristické koleji. Dispozice školy byla řešená do tvaru připomínajícího písmeno V v tupém úhlu. V prostoru mezi rameny stavby vznikl dvůr, jež byl ze všech stran obklopený stávající budovou piaristické koleje, spolu s níž utvořil nový půdorys gymnázia tvar nepravidelného kosočtverce, přičemž průčelí bylo situováno do místa střetu dvou křídel nově navržené budovy, tedy do prostoru onoho tupého úhlu. Turkův návrh se zdál zprvu vyhovující, ale brzy se u něj vyskytly jisté nedostatky. Prvním z nich bylo nevhodné prostředí, do něhož měl být projekt zasazen. Na škodu byl převážně ruch ulice a nedostatek volného prostoru kolem stavby. Druhým problémem byla mohutnost školní budovy. V neposlední řadě se negativně hodnotila i nutnost zbourání části východního vystupujícího křídla piaristické koleje a velké finanční náklady na celou stavbu.²⁴⁴

²⁴⁰ Ibidem, s. 123.

²⁴¹ SOKA Benešov, AM Benešova, Všeobecné podmínky pro stavbu c. k. vyššího a jubilejního gymnasia v Benešově u Prahy, Městská rada v Benešově, dne 24. června 1905, inv. č. 9501.

²⁴² Členy komitétu byli například starosta města Václav Pánek, Josef Velinský, Jan Matoušek, František Stark, či ředitel školy Josef Roman Kůrka. – Viz SOKA Benešov, AM Benešova. Zprávy o schůzích komise pro stavbu budovy gymnázia (1905–1907), kniha č. 195, inv. č. 219.

²⁴³ Pavel Mareš, 100 let budovy Gymnázia Benešov, in: *100 let budovy Gymnázia Benešov*, Benešov 2007, s. 11.

²⁴⁴ SOKA Benešov, AM Benešova, fond Gymnasium – stavba nové budovy, 1899–1913.

Průtahy celé akce i nevyhovující pozemek v blízkosti koleje nakonec způsobily, že byly Turkovy plány smeteny ze stolu a v roce 1904 vypsána veřejná soutěž na zhotovení nových plánů školy, která měla stát jako solitérní stavba na tzv. zelené louce. Porotu, jenž hodnotila předložené plány (celkem 63), tvořily význačné osobnosti, jako například architekti Jan Kotěra a Ludvík Lábler, stavitel J. Liebl, ředitel gymnázia Kůrka a členové městské rady města Benešov.²⁴⁵ Ještě před vyhlášením této soutěže byl tehdejší ředitel Roman Kůrka informován okresním hejtmanem, jakými místnostmi má gymnazijní stavba disponovat. Bylo to jmenovitě 12 učeben, exhortní místnost pro oltář s výklenkem (aula), učební síň pro fyziku s kabinetem a pracovnou, přírodopisný kabinet, byty pro ředitele a školníka, tělocvična, botanická zahrada, hřiště a další. Nejdůležitějším však bylo hejtmanovo sdělení, že *„Cís. král. ministerstvo duchovních záležitostí a vyučování [...] projevilo, že by bylo ochotno pomýšleti na převzetí obecního gymnasia Benešově do správy státní [...] to však jedině za tou podmínkou, že se městská obec Benešov právně závazným způsobem k následujícím příspěvkům zaváže: 1. Veškeré místnosti, jichž pro toto gymnasium bude potřebí, trvale a bezplatně poskytnouti, především však novou školní budovu dle plánů [...] zřídití...“*²⁴⁶ Škola tedy měla přejít pod státní správu pouze pokud pro ni bude postavena nová budova.

První cenu získal projekt dvojice významných architektů Aloise Dryáka a Tomáše Ameny s názvem „Komenius“.²⁴⁷ Plán byl spolu s ostatními zaslán na Ministerstvo kultu a vyučování, které mělo rozhodnout o nejvhodnějším návrhu gymnázia, a nakonec doporučilo k jeho vyhotovení c. k. vrchního inženýra **Karla Dondu**,²⁴⁸ který konečné plány [29] předložil městské radě v prosinci roku 1904.²⁴⁹ Veřejná soutěž tak byla jen jakýmsi inspiračním zdrojem.

Alois Dryák navrhoval o pár let dříve také budovu kladenské reálky (dnes všeobecné gymnázium) a je až překvapivé, jak jsou si oba návrhy, tedy Dryákův a Dondův, půdorysně podobné. Obě dvě školy mají půdorys do U tvořený třemi nestejně dlouhými křídly. Nápadným prvkem u benešovského gymnázia je pětiboká apside kaple, opatřená vlastní věžičkou, která vystupuje z bočního rizalitu umístěného na delším křídle

²⁴⁵ Mareš, 100 let budovy (pozn. 243), s. 11.

²⁴⁶ SOkA Benešov, AM Benešova, fond Gymnasium – stavba nové budovy, 1899–1913.

²⁴⁷ Název projektu byl spolu se jmény architektů A. Dryákem a T. Amenou zveřejněn v tehdejších novinách (ústrižek vlepen do kroniky). Popis plánu nebo aspoň nákres či reprodukce však u informace chyběly, a proto dnes není jeho podoba známá.

²⁴⁸ V literatuře někdy chybně uváděn stavitel Karel Douda, J. Douda nebo J. Donda. Při prostudování několika nezávislých zdrojů se však prokázalo, že šlo skutečně o inženýra Karla Dondu.

²⁴⁹ Mareš, 100 let budovy (pozn. 243), s. 11.

budovy. Kladenská reálka vyniká stejně nápadnou pětibokou apsidou kaple vystupující z fasády, avšak na rozdíl od benešovské stavby, umístěné na jednom z kratších bočních křídel. Obě apsidy zdobí rovněž velká podlouhlá okna, jejichž počet se však liší. Kladenská škola má navíc v dolní části apsidy proražena tři obdélníková okna, zatímco gymnázium v Benešově pouze jedno.

Nabízí se zde otázka, zda nebyl inženýr Donda ovlivněný vítězným projektem Aloise Dryáka a Tomáše Ameny a nevycházel z něj převážně při návrhu půdorysu a fasády budovy. Ačkoliv se půdorysy kladenské i benešovské školy výrazně neliší, rozdíly se objevují u postavení samotné kaple, kterou Dryák umístil u kladenské reálky kolmo na osu jednoho z kratších křídel, zatímco Donda včlenil kapli do půdorysu kratšího křídla. Liší se i hlavní vchody u obou staveb. Arkádovým portikem zdobený vchod benešovského gymnázia byl součástí prvotního Dondova projektu, o čemž svědčí záznam ze schůze ze dne 15. září 1905: „*Usneseno jednohlasně, aby budova byla dle projektu opatřena věžičkou a sloupovým u vchodu.*“ Právě zmiňovaná věžička ale součástí původního plánu nebyla, a patrně právě proto se její realizace projednávala na schůzi. Nad aulu byla vztyčena až v březnu roku 1906 stavitelem Emanuelem Vrzalem z Votic.²⁵⁰ Proč se hlasovalo i o umístění arkád u vchodu jasné není.

Možné inspiraci Dryákovým návrhem napovídá i skutečnost, že Karel Donda v té době navrhoval také budovu reálky (1904–1906) v Táboře,²⁵¹ avšak ve zcela jiném dispozičním řešení. Tato (opět) neorenesanční škola byla koncipována jako stavba do písmene V s nápadně zdobeným průčelím, situovaným v místě protínání obou křídel budovy. Je zajímavé, že se architekt Alois Dryák držel půdorysného řešení stavby, navrženého pro kladenskou reálku i u jeho další realizace školní budovy pro Českou Třebovou, avšak Karel Donda se od svého návrhu pro táborskou reálku v případě benešovského gymnázia zcela odklonil. Proč tomu tak bylo a zda v této skutečnosti lze hledat nějaké souvislosti zůstává otázkou. Vazby na město Tábor jsou však patrné i ve výběru architekta Josefa Velínského, c. k. vrchního inženýra v Táboře, jako inspicienta benešovské stavby, který po Dondově odstoupení z pozice dozorčího převzal dohled nad celou realizací.

²⁵⁰ Ibidem, s. 12.

²⁵¹ V literatuře je jako autor této stavby chybně uváděn stavitel J. Donda nebo také J. Douda. Dle údajů v dobové *Výroční zprávě* školy je však správným autorem školy c. k. vrchní inženýr na Ministerstvu vnitra Karel Donda. – Viz Jan John, Budova c. k. reálky v Táboře, in: *Druhá výroční zpráva c. k. české státní reálky v Táboře za školní rok 1906–1907*, Tábor 1907, s. 4.

Soutěžní architektonické návrhy pro benešovské gymnázium se značně lišily. Všech 63 návrhů není známých. Dochované plány zobrazují gymnázium jako bohatě zdobenou solitérní stavbu, nejčastěji opět v neorenesančním slohu a nejružnějších půdorysů. Za zmínku stojí například studie s německým názvem *Jugend* [30], která představila školu jako dvoupatrovou budovu dispozice do tvaru písmene T s bohatě členěnou a zdobenou fasádou neorenesančního slohu. Další návrh, dokonce třípatrové stavby, rovněž upřednostňuje neorenesanční sloh s nápadnou věžičkou tyčící se nad středovou částí průčelí, kde je umístěn hlavní vchod do budovy.

Záznam ze schůze, jež se konala dne 31. 7. 1905 hovoří o tom, že byla vypracována stavební smlouva se staviteli Marcelem Dusilem, Františkem Maříkem a Jaroslavem Škoulou²⁵². Na stavbě se však podílela celá řada firem specializujících se na jednotlivé řemeslnické práce.

Gymnázium [31] se nachází v samém srdci města Benešov u Prahy (Husova ulice č. p. 470).²⁵³ Dvoupatrovou budovu školy lemuje na severu ulice, na východě menší park s pomníkem věnovaným obětem První světové války, na jihu hřiště a na západě školní dvůr obklopený zástavbou a zelení. Půdorys gymnázia do tvaru písmene U tvoří tři křídla. Na nejdelší středové křídlo, orientované ve směru sever–jih se na severní straně připojuje kratší křídlo, jež je tvořeno nejen učebnami, ale také velkým prostorem dvoupatrové auly (kaple) a tělocvičny, a na jižní straně nejkratší křídlo s okny učeben obrácenými směrem na jih, na hřiště. Škola má dvoutraktovou dispozici s chodbou, probíhající celou stavbou, v jižním křídle zakončenou elipsovitým schodištěm, přičemž hlavní schodiště, umístěné v obdélníkové přístavbě naproti vchodu, tvoří další komunikační uzel budovy. Západní školní dvůr vznikl vymezením prostoru mezi třemi křídly budovy.

Průčelí gymnázia, směřující na východ do malého parku s pomníkem, zdobí dva neorenesanční odstupňované obloučkové štíty, v jejichž středové ploše jsou dvě vedle sebe usazená okénka, půlkruhově zakončená a rámovaná bosáží s klenáky. Vrcholy štítů vyplňují plastické štukové detaily. Širší středový štít umístěný uprostřed nejdelšího křídla nese nápis *gymnasium* a druhý užší štít zakončuje levý boční rizalit, utvořený mírným předstupem nejkratšího křídla. Druhé křídlo rovněž mírně předstupuje do prostoru a tvoří na průčelí jakýsi rizalit, který je však zčásti zakrytý vloženou obdélníkovou stavbou

²⁵² Jaroslav Škoula byl autorem benešovské sokolovny, postavené rovněž v neorenesančním stylu v roce 1903. Dále stavěl v Benešově obytné domy se secesními fasádami. – Viz Eva Procházková, *Benešov*, Praha 2005, s. 28, 34.

²⁵³ Původně se ulice nazývala Gymnasijní a vedla ze Zámecké ulice (dnes Tyršova) ke kasárnám v Táborské ulici. Prolomena byla až roku 1909. – Viz ibidem, s. 31.

disponující v přízemí tělocvičnou a v prvním a druhém patře aulou, zastřešenou mansardovou střechou, nad níž vyčnívá věžička s cibulovou střechou s lucernou. Z vložené obdélníkové stavby vystupuje do prostoru již zmíněná pětiboká apside s pěti půlkruhově zakončenými okny a zastřešená helmicí. Stejně štíty jako v průčelí se objevují také na západních stranách obou kratších křídel. Celá budova je zastřešená sedlovou střechou, vyjma střechy nad aulou.

V oknech auly se objevují vitraje [32] v podobě křížů doplněných barevnými florálními motivy, které navrhl pražský akademický malíř František Urban.²⁵⁴ Interiér auly si zaslouží pozornost nejen pro svůj bohatý florální dekor již secesního stylu, ale také pro své nástěnné malby v apsidě a nad jejím vítězným obloukem. Jejich podoba nebyla donedávna známá, neboť se ukrývaly pod přemalbou pocházející z 50. let 20. století. V roce 2006 odkryl malby restaurátor Michal Tomek a odhalil tak původní zobrazení sv. Prokopa přijímajícího sochařovo dílo, vytvořeného nad vítězným obloukem a svěťce klanící se Kristu v konše apsidy.²⁵⁵

Hlavní vchod [33] do budovy zakrývá rovněž již zmíněný obdélníkový arkádový portikus, přiléhající k vystupujícímu rizalitu kratšího křídla. Arkádu tvoří tři sloupky s hladkým dříkem a nezdobenými hlavicemi. Nad třemi půlkruhovými oblouky jsou umístěny ozdobné klenáky a nad nimi rovná jednoduchá římsa zakončená balustrádou. Dveře do budovy jsou umístěné v prostředním oblouku arkády a ve zbylých dvou obloucích pak obdélníková, půlkruhově zakončená okna. Právě arkádový portikus je u benešovské školní budovy raritním prvkem a nevyskytuje se u žádné jiné neorenesanční školy na dnešním území středních Čech.

Benešovské gymnázium je příkladem eklektické a střídme renesance, okleštěné od nápadných ozdobných vnějších zdobných prvků, například pilastrů, přípor, konzol, okenních šambrán s klenáky apod. Jeho fasádu zdobí pouze nenápadný rámový tektonický systém mezi pravidelně rozmístěnými okny a štukové obdélníkové plochy. Okna jsou rámována mírně vystupujícími obdélníkovými šambránami s jemnými plastickými detaily. Výrazným prvkem fasády je také kordonová římsa obíhající celou stavbu v úrovni nad přízemím a pod balustrádou arkádové přístavby. Pod korunní římsou jsou umístěné malé nenápadné konzolky. Odklon od zdobnosti fasády, který

²⁵⁴ Mareš, Historie stavby budovy (pozn. 237), s. 43.

²⁵⁵ [Anonym], Restaurátoři odkryjí díla zamalovaná komunisty v 50. letech, *Benešovský deník* VI, 2006, č. 169, s. 3. – AG Benešov, Michal Tomek, Benešov – budova gymnázia. Odkrytí a restaurování nástěnných maleb v aule školy, bývalé školní kapli (restaurátorská zpráva a dokumentace).

předznamenávala Česká renesance je u benešovského gymnázia více než patrný. Svou jednoduchou formou již naznačuje cestu k architektonickému minimalismu.

Výstavba benešovského gymnázia byla úspěchem městské rady a obyvatel, ale souvisela také s probíhající modernizací města, která byla prostřednictvím (nejen) této stavby dávána na odív. Škola měla být výkladní skříní města Benešova a symbolem moudrosti, jež se zrcadlí v historii, a proto i vzhled její budovy odkazoval k historii, a také k mnohaleté tradici učení na gymnáziu církevní piaristické koleje.²⁵⁶

Architektonické pojetí nové gymnaziální budovy v Benešově bylo však na svou dobu již konzervativní, a jak hodnotí bývalý starosta města Mojmir Chromý: „*V době, kdy se po Čechách ujala vláda secese, v letech, kdy také v Benešově vzniklo několik hodnotných secesních staveb (např. dům čp 74 na Malém náměstí – se Šimovou síní), v téže době se benešovské gymnázium staví ve slohu novorenesančním, tedy v překonaném stylu...*“²⁵⁷ Proč tomu tak bylo, zda z obavy, že moderní pojetí stavby u tak významné budovy nebude přijato veřejností, z iniciativy inženýra Karla Dondy nebo z pouhé pohodlnosti a volbě již „osvědčeného“ slohu, nevíme. Nutno ale říci, že tomu tak všude nebylo. Například již zmiňovaná kladenská reálka, postavená dokonce o dva roky dříve, byla navržena ve slohu florální secese. Nicméně i přesto je benešovské gymnázium od 29. 2. 1996 pro svoje architektonické hodnoty památkově chráněno.²⁵⁸

4.2.4 Obecné školy

Jak již bylo predestřeno v úvodu této kapitoly, neorenesance se od šedesátých let 19. století mohutně uplatňovala u celé řady veřejných staveb, u škol zvláště. Školy měly totiž symbolizovat pokrok a vzdělanost a každá, byť sebemenší obec toužila po reprezentativní, ale hlavně důstojné budově. Osud obecných škol byl však mnohdy krušný a město se potýkalo nejen s finančními, ale také s pozemkovými problémy. Žáci si tak mnohdy na důstojné vzdělávací ústavy museli dlouho čekat. Podoba škol, navržených v neorenesančním stylu, byla v mnoha případech unifikovaná. Půdorysná dispozice byla zpravidla obdélníková, s jedním nebo dvěma vstupy a s jedním patrem. Postupem času se výška budov zvyšovala na dvě patra vlivem nárůstu počtu žáků. Nejčastěji vznikaly školní budovy na volném prostranství, dál od centra města, ale

²⁵⁶ Mojmir Chromý, 90 let novorenesančního klenotu v městské šperkovnici, in: *90 let budovy gymnázia Benešov*, Benešov 1997, s. 9.

²⁵⁷ Ibidem.

²⁵⁸ Benešov / Husova č.p. 470 / kat. č. 1000120774, <https://pamatkovykatalog.cz?element=14719495&action=element&presenter=ElementsResults>, vyhledáno 26. 11. 2018.

také byly vměstnávány do obytné zástavby. Neorenesanční sloh, inspirovaný italskou renesancí, se na plochách fasád obecných škol uplatňoval v podobě profilovaných říms, nadokenních frontonů, rustiky, sloupů nebo pilastrů a trojúhelníkových a segmentových frontonů nad okny, přičemž okna byla zpravidla obdélníková nebo půlkruhově zakončená a orámovaná kamenným zdobným ostěním.

Ve zmíněném Benešově byla první obecnou školou *škola na Karlově*, kam chodili chlapci i dívky zároveň, avšak učili se v oddělených místnostech. Ani po stavební úpravě školy v roce 1888²⁵⁹ její budova kapacitně nedostačovala, a město se proto rozhodlo o přístavení druhého patra. Návrh v neorenesančním slohu [34] provedl stavitel Marcel Dusil²⁶⁰ v roce 1899, a vznikly tak kromě učeben ještě dvě sborovny, kreslárna a kabinet, který byl předtím umístěný v tělocvičně.²⁶¹

Architektura základní školy na Karlově má dnes již málo společného s původním vzhledem měšťanské školy. Neorenesanční architektonické řešení budovy odpovídalo dobovým požadavkům na funkčnost a účelnost, které se promítly do podoby obecných a měšťanských škol i v dalších městech Středočeského kraje. Dvoupatrová benešovská školní budova byla postavená jako monoblok s nenápadně zdobenou fasádou s ozdobnými balustrádami na nárožích nad korunní římsou a trojúhelníkovými a segmentovými frontony nad okny v přízemí.

Původní estetické členění fasády benešovské školy je patrné dodnes. Přízemní robustnější část budovy, původně zvýrazněná bosovaným zdivem, je od horních pater oddělena pásovou kordonovou římsou. Toto optické odhmotnění horních pater se objevuje na fasádách i dalších obecných škol, postavených přibližně ve stejné době. Příkladem může být jednopatrová měšťanská škola v Úžicích (okres Mělník). [35] Tato školní budova byla postavena v letech 1891–1894²⁶² jako monoblok s jednoduchou nezdobenou fasádou, zvýrazněnou bosáží v dolní části, a s pásovou kordonovou římsou, jež horizontálně oddělovala přízemí od prvního patra. Nápadný architektonicky řešený vchod, který v nezměněné podobě přetrval dodnes, je opatřený výrazným

²⁵⁹ Jiří Tywoniak, *Benešov a Konopiště v minulosti*, Benešov 1992, s. 34.

²⁶⁰ Marcel Dusil byl stavitel v Benešově u Prahy. Je autorem městských kasáren (1895) a nemocnice v neorenesančním slohu. Později začal projektovat v secesním stylu (např. dům čp. 74 na Malém náměstí z roku 1904) – Viz Vlček, *Encyklopedie architektů* (pozn. 48), s. 150. – Jiří Tywoniak, *Benešov a Konopiště v minulosti*, Benešov 1992, s. 35, 290–291.

²⁶¹ Balata (pozn. 239), s. 121.

²⁶² Úžice / Kralupská č. p. 48 / kat. č. 1000118497,

<https://pamatkovykatalog.cz?element=14587033&action=element&presenter=ElementsResults>, vyhledáno 20. 11. 2018.

trojúhelníkovým frontonem a dvěma polosloupky se zdobenými hlavicemi, jež v patře přechází v pilastry s pilastrovými hlavicemi.

Škola však nemusela mít vždy obdélníkový půdorys, ale velice často se svojí celkovou dispozicí přizpůsobovala okolní městské zástavbě. Příkladem může být mladoboleslavská dívčí škola (dnes druhá Základní škola na Komenského náměstí č. p. 91) [36] [37] na Komenského náměstí, postavená v letech 1880–1884.²⁶³ Tato dvoupatrová budova má půdorys do tvaru písmene V s průčelím umístěným ve spojení dvou křídel stavby a otočeným směrem do prostoru náměstí. Vnější vzhled školní budovy byl četnými úpravami potlačen a z původní bohatě rustikované a zdobené fasády se do dnešních dob zachovaly jen dílčí prvky. V přízemí byla fasáda školy zdobena rustikou, ve vyšších patrech pak lizénami, pilastry a štukovým dekorem. Podobnou stavební dispozici můžeme nalézt i u školy v obci Žehuň (okres Kolín), [38] pocházející z roku 1908.²⁶⁴ Tato školní budova má rovněž půdorysnou dispozici do tvaru písmene V a rustikovanou fasádu, která však již není tolik zdobná. Nejnapadnějším zdobným prvkem je vstupní portál opatřený trojúhelníkovým štítem a dvěma pilastry.

Obecné školy velmi často navštěvovaly dívky i chlapci zároveň, avšak učet se museli podle dobových zvyklostí odděleně. Vyvinula se tedy dispozice školní budovy, jež byla symetricky rozdělená na část pro žáky a část pro žákyně, opatřena vlastními samostatnými vchody. Toto dělení se projevovalo i na vnější fasádě budovy. Jednotlivé vstupy byly často bohatě architektonicky zdobený, a v případě neorenesančních staveb také „označeny“ okrasnými odstupňovanými štíty. Toto architektonické řešení školní budovy se objevilo například u obecné a měšťanské školy (1889)²⁶⁵ [39] v Benátkách nad Jizerou. Její symetrické dělení umocňují dva odstupňované štíty se středovým okénkem, umístěné nad jednotlivými vchody pro chlapce a dívky. Také obecnou a měšťanskou chlapeckou a dívčí školu v Dobříši z let (1897–1899) [40] navrhl architekt Josef Blecha²⁶⁶ jako symetricky koncipovanou obdélníkovou stavbu s dvěma vchody, opatřenými trojúhelníkovými frontony, nesenými konzolami. Nad oběma vchody se nacházely trojúhelníkové štíty.

²⁶³ Herčík (pozn. 13), s. 168.

²⁶⁴ Žehuň / č. p. 52 / kat. č. 1000163270,

<https://pamatkovykatalog.cz?element=14267218&action=element&presenter=ElementsResults>, vyhledáno 20. 11. 2018.

²⁶⁵ Lukáš Martinka, *Benátky nad Jizerou*, Radouň 2012, s. 1.

²⁶⁶ Zuzana Hutňanová (ed.) – Daniela Doubková (ed.), *Almanach ke 100. výročí založení 1. základní školy v Dobříši. 1899–1999*, Dobříš 1999, s. 12.

Velmi často získávaly obecné školy bohatě zdobená průčelí, odkazující k palácové architektuře renesance. Plochy fasád nezdobily jen frontony a římsy, ale také štukový či sgrafitový dekor. Štíty již nebyly jen jakýmsi doplňkem nad vstupními dveřmi, ale vybíhaly z předstupujících rizalitů, umístěných uprostřed a po stranách průčelí a dotvářely důstojný a vznešený ráz celé stavby. Školní budova byla nezřídka doplněná také věžičkou s lucernou. Příkladem školy tohoto typu je měšťanská a obecná škola chlapecká v Příbrami z roku 1888,²⁶⁷ [41] jejíž půdorys je řešený do tvaru písmene E se třemi předstupujícími křídly, zakončenými odstupňovanými štíty s drobnými okénky. Podobných štítů si bylo možné povšimnout i u staré školy v Hostivici, [42] postavené v roce 1906 podle projektu Ferdinanda Slabého,²⁶⁸ která však pozdějšími úpravami vnějšího vzhledu pozbyla své původní neorenesanční podoby. Štíty však nezdobily jen středové a boční rizality hlavních průčelí školních budov, ale objevovaly se také na jejich nárožích, jež byly otočené směrem do náměstí či k přístupové cestě. Příklady takových nárožních je možné spatřit u obecné školy v Pečkách z roku 1900²⁶⁹ [43] a školy v Sadské z roku 1902.²⁷⁰ [44]

Velmi častým typem obecné školy, postavené v neorenesančním slohu, byl monoblok, umístěný buď na volném prostranství nebo v prostředí městské zástavby. Jeho hlavní průčelí bylo zpravidla obráceno směrem k silnici a opatřené jedním středovým předstupujícím rizalitem, zakončeným balustrádou. Fasáda byla v přízemní části často rustikovaná, zdobená jednou nebo dvěma kordonovými římsami a zakončená korunní římsou s konzolami. Nad okny se objevovaly již zmíněné frontony různých tvarů. Příkladem takové školy je mělnická obecná škola z roku 1876.²⁷¹ [45] Výjimečně byly v tomto stylu stavěny i střední školy, například budova příbramského reálného gymnázia z let 1881–1882.²⁷² [45]

4.3 Školy a neobaroko

²⁶⁷ Šimek (pozn. 3), s. 117.

²⁶⁸ Jiří Kučera (ed.), *Základní škola Hostivice 1906–2006. Sto let staré školní budovy*, Hostivice 2006, s. 10–11.

²⁶⁹ František Josef Čečetka (ed.) – František Brzák (ed.), *Národní školství Poděbradska. Díl II. popisu politického okresu poděbradského*, Poděbrady 1906, s. 225.

²⁷⁰ Ibidem, s. 193.

²⁷¹ Mělník / Jaroslava Seiferta č. p. 148 / kat. č. 1000146724, <https://pamatkovykatalog.cz?element=14557591&action=element&presenter=ElementsResults>, vyhledáno 20. 11. 2018.

²⁷² František Žid, Sedmdesát pět let příbramského gymnasia, in: *Jubilejní almanach gymnasia v Příbrami 1871–1946*, Příbram 1946, s. 8.

Vedle neorenesance se v české architektuře objevuje také neobaroko, jež se v šedesátých a sedmdesátých letech 19. století uplatňuje především v interiéru, ale v devadesátých letech se promítá i na průčelí reprezentativních veřejných budov. Neobaroko si nezískalo takovou popularitu jako renesance především kvůli „obnově“ neoblíbeného barokního slohu, který byl považovaný za „zkaženou renesanci.“²⁷³

Výhody baroka však byly spatřovány v jeho tvárnosti a domácí tradici. Nejvýznamnějšími českými architekty, kteří tvořili v neobarokním slohu byli Osvald Polívka, Antonín Balšánek a Václav Roštlapil, kteří se ale postupem času od tohoto stylu odklonili k secesi. Přechod od neobaroka k secesi můžeme vidět u budovy Obecního domu (1905) v Praze od Antonína Balšánka a Osvalda Polívky, jehož fasáda je eklekticky dekorovaná prvky neobaroka a secese v jeho „líbivě dekorativní architektuře.“²⁷⁴

Hojněji byl neobarokní styl používán u pražských nájemních domů, ale objevil se také u několika veřejných budov, například u Strakovy akademie (1839–1895)²⁷⁵ v Praze od V. Roštlapila, městského divadla (1899–1902)²⁷⁶ v Plzni od Antonína Balšánka a Nové radnice (1906–1911)²⁷⁷ v Praze od Osvalda Polívky. U školních budov se neobaroko uplatňovalo jen zřídka a častěji bylo kombinováno s neorenesancí, jak můžeme vidět u již představené kutnohorské reálky. Příkladem neobarokní školní architektury ve Středočeském kraji je Gymnázium Jana Pekaře v Mladé Boleslavi.

4.3.1 Reálka v Mladé Boleslavi

Instituce reálné školy existovala v Mladé Boleslavi již mezi lety 1854–1869,²⁷⁸ ale neměla svoji vlastní budovu. Znovu byla reálka obnovena až po dlouhých třiceti letech, v roce 1899, po prohlášení tehdejšího ministra kultu a vyučování Gautsche, „že školu reálnou v Mladé Boleslavi na útraty státní sukcesivně zřídí, pakli veveslavná c. k. zemská rada potřebu této školy uzná a zaváže-li se město vhodnou budovu pro školu tu vystavěti...“²⁷⁹ Záhy začal „realní výbor“ jednat o stavbě vhodné školní budovy, pro niž byl vybrán pozemek naproti dnešnímu parku Výstaviště, který byl do té doby v majetku soukromého vlastníka.²⁸⁰ Budova musela obsahovat všechny potřebné místnosti převážně

²⁷³ Wirth – Matějček (pozn. 130), s. 52.

²⁷⁴ Jan Emil Koula, *Nová česká architektura a její vývoj ve XX. století*, Praha 1940, s. 28.

²⁷⁵ Wirth – Matějček (pozn. 147), s. 51

²⁷⁶ Ibidem, s. 53.

²⁷⁷ Koula (pozn. 274).

²⁷⁸ Herčík (pozn. 13), s. 143.

²⁷⁹ SOkA Mladá Boleslav, fond Reálka Mladá Boleslav, školní kronika (1870–1926).

²⁸⁰ Herčík (pozn. 274).

pro praktickou výuku, a tudíž nesměly chybět například dvě kreslírny, učební síň pro geometrické kreslení, dva pokoje k modelování, ale také prostorná tělocvična, učitelská a žakovská knihovna, slavnostní síň a další. V blízkosti budovy měla být umístěná také botanická zahrada.²⁸¹

Plány [46] na stavbu vypracoval vrchní stavební rada **Anton Rosenberg**,²⁸² který se specializoval na stavbu středních a odborných škol. Výstavba školy začala v polovině roku 1902 a byla dokončena skutečně v rekordním čase jednoho roku.²⁸³ Na konci září roku 1903 proběhlo slavnostní svěcení nové budovy, které doprovázely velké oslavy.²⁸⁴ Škola poté nesloužila jen vzdělávacím účelům, ale v době prázdnin se zde opakovaně konaly také výstavy a později za První světové války sloužila jako válečný lazaret.²⁸⁵

Dvoupatrová neobarokní budova [47] bývalé reálky v Mladé Boleslavi (dnes Gymnázium Jana Pekaře v ulici Palackého č. p. 211) zaujme na první pohled svou monumentalitou a velkorysou výzdobou plochy průčelí, jež je stejně jako u kutnohorské reálky vertikálně členěno pomocí dvou bočních rizalitů a středového výrazně předstupujícího rizalitu s bohatou skulpturní výzdobou. Půdorys stavby je navržen do tvaru téměř obráceného písmene E s výrazněji protáhlým středovým křídlem, jež sestává z mírně vystupující obdélníkové části, úzké chodby a podélně položené přízemní obdélníkové stavby, v níž se nacházela tělocvična (dnes přírodopisný kabinet). Celá budova je dispozičně koncipovaná jako dvoutraktová a je zastřešená sedlovou střechou, vyjma místnosti pro tělocvik, středového křídla a obdélníkových částí nad rizality na průčelí, jež jsou zastřešené valbovou střechou.

Fasáda průčelí je vertikálně dělena dvěma profilovanými kordonovými římsami. Korunní římsa vybíhá uprostřed plochy bočních rizalitů do trojúhelníkového tvaru s klenákem uprostřed, pod nímž je umístěná konkávně tvarovaná kartuš. Nad trojúhelníky se nachází zprohýbané štíty s drobnými volutami, jež jsou typické pro barokní sloh. Uprostřed štítů se segmentově tvarovanými vrcholy se nachází malé okénko. Mnohem bohatěji je zdobený středový rizalit, který rovněž zakončuje štít barokního typu s volutami, ale mnohem rozměrnější a tvarově rafinovanější, s hodinami

²⁸¹ SOkA Mladá Boleslav, fond Reálka Mladá Boleslav, školní kronika (1870–1926).

²⁸² Architekt a stavitel Anton Rosenberg (1833–1907) vystudoval vídeňskou techniku. Je autorem řady pražských budov, především škol, ale podílel se také na úpravě kostela sv. Alžběty v Blažejově. Spolupracoval také s Ferdinandem Havlíčkem, který se specializoval na stavby škol. – Viz Vlček, *Encyklopedie architektů* (pozn. 48), s. 555. – Pavel Vlček (ed.), *Umělecké památky Prahy, Staré Město, Josefov*, Praha 1996, s. 246.

²⁸³ Herčík (pozn. 13), s. 144.

²⁸⁴ Ibidem.

²⁸⁵ Ibidem.

ve vrcholu konvexně-konkávě zprohýbaného nástavce a s kasulovým okénkem uprostřed. Pod tímto štítem zdobí fasádu druhý mohutný štít, tentokrát trojúhelníkový s nenápadným štukovým dekorem uprostřed. Po stranách trojúhelníkového štítu jsou dvě ozdobná oválná okénka, tzv. volská oka.

Hlavní vchod se skládá ze tří půlkruhově zakončených vstupních dveří, jež od sebe oddělují dva prstencově bosované pilastry s jednoduchou patkou a spolu s dalšími dvěma pilastry vynáší balkonek s balustrádovým zábradlím umístěný v prvním patře. Konkávě tvarovaný balkonek nad středovými dveřmi zdobí po stranách dvě konzolové barokní voluty, nad nimiž jsou osazeny dvě sochy muže a ženy [48] – personifikace moudrosti zobrazené v podobě muže s knihou v ruce a sovou u levé nohy a ženy s dvěma tvářemi pohlížející do zrcadla a opírající se o lebku, přičemž kolem ruky se jí vine had symbolizující moudrost. Jejich autor není prozatím znám, ale je pravděpodobné, že je jím místní sochař H. Mauermann.²⁸⁶ Okna prvního patra v ploše středového rizalitu zdobí klenáky s reliéfním dekorem a rovné římsy. V druhém patře jsou tři středová okna zakončená půlkruhově a zdobená štukovými suprafenestrami s florálními motivy, zatímco dvě zbývající okna po stranách mají tvar obdélníku a zdobená jsou kartušemi. Štukovou výzdobu všech oken druhého patra navíc zakončují nadokenní římsy segmentového, trojúhelníkového a rovného tvaru s mírným zalomením. Podobný architektonický dekor fasády se nachází i u ostatních oken budovy.

Mladoboleslavská bývalá reálka je cenným příkladem neobarokní architektury ve středních Čechách, a také ojedinělým příkladem tak důležité školní stavby, postavené v tomto, ve své době již poněkud překonaném, slohu. Není pochyb o tom, že k Mladé Boleslavi se jako k významnému průmyslovému městu obracela tehdejší Rakousko-Uherská říše se zájmem. Výstavba reprezentativní a účelné školní stavby, sloužící nejen občanům města, ale částečně i monarchii, byla tedy skutečně důležitou událostí. Právě ona účelnost školy se v dobových pramenech (například ve školní kronice) velmi zdůrazňovala a zdálo se, že se Antonu Rosenbergovi podařilo tyto požadavky splnit, neboť škola byla údajně na svou dobu nebyvale moderní.²⁸⁷ Svědčí o tom zajímavě řešený prostor tělocvičny v samostatné přízemní přístavbě prostředního křídla, kterou nenajdeme u žádné jiné střední školy na území dnešního Středočeského kraje. Podobnost v takovémto umístění tělocvičny v rámci školní budovy lze hledat u výše popsané stavby kutnohorské bývalé reálky.

²⁸⁶ Ibidem, s. 145.

²⁸⁷ Ibidem, s. 144.

Vnější vzhled mladoboleslavské školy odpovídá dobovým požadavkům na reprezentativnost, monumentalitu a okázalost ve vztahu k významu stavby. V době, kdy byla škola postavena, se však již neobarokní architektonické tvarosloví pomalu přestává uplatňovat pro svoji přílišnou estetickou samoúčelnost a na průčelí veřejných budov se pomalu dostává nový secesní sloh, přicházející z Vídně. Stavební rada Anton Rosenberg však volbou neobarokního slohu odpovídal na dobové estetické požadavky devadesátých let 19. století, jež sice upřednostňovaly navrhování průčelí (nejen) veřejných budov v neorenesančním slohu, s neobarokem však již tehdy architekti experimentovali ve snaze najít tzv. národní styl. Bývalá mladoboleslavská reálka tudíž nebyla stavěná v (na svou dobu) „zastaralém“ slohu, jako například o něco později dokončené benešovské gymnázium, ale ctíla dobové architektonické estetické cítění, jež upřednostňovalo historické slohy všech období a forem. U této školy si však nelze nepovšimnout vysoké citlivosti při komponování jednotlivých prvků, převzatých z barokní architektury, a nízké míry eklekticismu při jejich výběru.

4.3.2 Obecné školy

U obecných škol se neobarokní sloh téměř vůbec neobjevoval, jak již bylo předestřeno v úvodu této kapitoly, avšak na území dnešního Středočeského kraje lze najít i výjimky. Jednou z nich je bývalá obecná škola ve vsi Strážišť (okres Mladá Boleslav), [49] jež vyniká nápadným konvexně-konkávním zprohýbaným štítem, zakončeným dvěma volutami, mezi nimiž je umístěný architektonický prvek tvaru zmenšeného obelisku na podstavci. Štít přetínají dvě profilované římsy, zdobené na okrajích barokními koulemi. Uprostřed štítu, mezi dvěma ozdobnými lizénami, je umístěné kruhové okénko s klenákem. Nápadným architektonickým prvkem je sloupový portikus, situovaný před vchodem do budovy. Fasáda školy prošla četnými úpravami, které v mnoha ohledech pozměnily původní vzhled stavby. Neobarokní ozdobné prvky, jež dodávají budově osobitý ráz, však zůstaly.

4.4 Školy a secese

Architekt Jan Emanuel Koula ve své knize *Nová česká architektura a její vývoj ve XX. století* uvádí, že „Secese je vlastně ukončením starého období historizujících slohů, jejich vyvrcholením a tím i jejich překonáním.“²⁸⁸ Skutečně lze secesní sloh označit za

²⁸⁸ Koula (pozn. 274), s. 10.

jakési vyvrcholení historismu 19. století a zároveň za přechod k pozdějšímu funkcionalismu a konstruktivismu. Již v roce 1828 se německý architekt Heinrich Hübsch ptal *v jakém stylu máme stavět*²⁸⁹ a celé 19. století hledalo na tuto otázku odpověď. Architekti se pro inspiraci obraceli ke stylům minulosti, protože v nich hledali objektivitu a hlavně pravdu, jež se měla ukrývat v architektonických prvcích, odvozených z historických stylů.²⁹⁰ Ale až na přelomu 19. století a 20. století přichází do Prahy nový styl z vídeňské školy architektů Otto Wagnera a Josefa Hoffmanna,²⁹¹ nacházející konečnou odpověď na otázku týkající se vhodného stylu. Wagnerova škola nastolila zcela nový pohled na podobu architektury. Ještě v 19. století měly být stavby v první řadě důstojnými a okrasnými elementy města, což vedlo k „maskování“ veřejných budov do podob nejrozumnějších historií inspirovaných paláců, zámků a chrámů.²⁹² Vlivem nástupu moderny se požadavky na reprezentativnost veřejných staveb radikálně změnilly v požadavky na jednoduchost a střídmost vnějšího vzhledu budov a nově vzniká snaha o zdůraznění průčelí stavby jako volné umělecké plochy.

V českých zemích se secese objevuje na počátku 20. století a jejím základním principem je návrat k jednoduchým a účelným tvarům, přičemž se stále klade velký důraz na ornament, neboť dle slov F. X. Šaldy: „*Všecka umění zvolna osvobozují se [...] a pociťují intenzivněji a intenzivněji, že jejich základ a kořen jest ornamentální a symbolický a účelem jejich, že jste pracovali na ozdobě života, pracovali na celku a sloužiti celku.*“²⁹³ Čeští architekti, jako Josef Fanta, Bedřich Ohmann, Osvald Polívka a další, hledali východisko z krize historismu v ornamentu nastolením nového „dekorativního umění.“²⁹⁴ Architekti počali „osvobozovat“ stavby od historismu ve snaze reflektovat nový moderní svět nastupujícího 20. století. Změny do vzhledu architektury přineslo také uplatňování nových stavebních a dekoračních materiálů, jakými bylo například sklo, železo, keramické obklady apod., ale také nové konstrukční prvky, například železné střechy, římsy aj.²⁹⁵

Dochází k oprošťování průčelních ploch budov od sgrafitového dekoru neorenesance a od, dle slov architekta Kouly, „...*lži historických sloupových řádů a jiných*

²⁸⁹ Pavel Šopák, *Vzdálené ohlasy. Moderní architektura českého Slezska ve středoevropském kontextu 1*, Opava 2014, s. 248.

²⁹⁰ Ibidem.

²⁹¹ Wirth – Matějček (pozn. 147), s. 73.

²⁹² Rostislav Švácha, *Od moderny k funkcionalismu. Proměny pražské architektury první poloviny dvacátého století*, Praha 1994, s. 47.

²⁹³ Petr Wittlich, *Česká secese*, Praha 1982, s. 11.

²⁹⁴ Wirth – Matějček (pozn. 147), s. 62–70.

²⁹⁵ Koula (pozn. 274), s. 11.

tvář architektonických...,²⁹⁶ aby se po nich, jak uvádí Zdeněk Wirth ve své knize *Česká architektura 1800–1920*: „...rozbuřela (se) impressionistní vegetativní dekorace, přivedená u nás na počátku 20. století k virtuozitě technické...“²⁹⁷ Nicméně nový dekorativní umělecký směr a historismus stály ještě nějakou dobu vedle sebe, o čemž se můžeme přesvědčit u benešovského gymnázia a níže zmíněné kladenské reálky, jež byly postavené zhruba ve stejné době. Secesní sloh se ve středních Čechách objevoval u architektury škol zřídka, neboť jak již bylo zmíněno výše, výstavba těchto veřejných staveb probíhala především ve druhé polovině 19. století. Některá města však získala své první školní budovy (zvláště v případě střešních škol) vinou pomalejšího či opožděného stavebního vývoje až v prvním desetiletí 20. století, v němž se již secesní sloh, přicházející z Prahy, pomalu rozvíjel a uplatňoval.

4.4.1 C. k. státní reálka v královském horním městě Kladně

Velké dějiny Kladna se začaly psát s objevením černouhelných ložisek Janem Váňou v první polovině 19. století, ale město začalo nabývat na významu díky rozvoji těžářství a hutnictví až v druhé polovině století.²⁹⁸ Rozvoj průmyslu přivedl do Kladna a jeho okolí nejen dělníky, ale také drobné podnikatele a průmyslníky a obec se začala rapidně rozrůstat.²⁹⁹ Pro děti nově přichozích obyvatel města bylo nezbytné vybudovat novou střední školu, která bude dobře reprezentovat důležitost vzdělání a význam průmyslového města, a tak dne 25. října 1899 rozhodlo c. k. ministerstvo záležitostí duchovních a vyučování o vystavění budovy pro státní reálku nejpozději do tří let.³⁰⁰ Od roku 1900 na novém vzdělávacím ústavu (druhém po průmyslové škole) již probíhala výuka.³⁰¹ Ústav byl umístěn v provizorních místnostech bývalé mateřské školy v těsné blízkosti Sokola, využívaného pro hodiny tělocviku.³⁰²

O výstavě nové budovy pro školu začali představitelé města a tehdejší ředitel reálky František Netuka (nastoupil po prvním řediteli Františkovi Bělohlávkovi) jednat v roce 1903. Ze čtyř navržených pozemků bylo s ohledem na možné důsledky důlní

²⁹⁶ Ibidem.

²⁹⁷ Wirth – Matějček (pozn. 147), s. 62.

²⁹⁸ Radoslava Schmelzová, Vojtěšská huť, Vojtěch Lanna st. a Vojtěch Lanna ml., in: Radoslava Schmelzová (ed.) – Dagmar Šubrtová (ed.), „Kladno minulé a budoucí.“ Sborník z mezioborové konference, Kladno 2007, s. 17–19.

²⁹⁹ Stanislav Krajník – Zdeněk Pospíšil, *Kladensko*, Praha 1985, s. 118.

³⁰⁰ Irena Veverková – Drvotová, První padesátka školy z pohledu historika, in: *Gymnázium Kladno almanach ke 100. výročí školy*, Kladno 2003, s. 8.

³⁰¹ Roman Hájek, Ohlédnutí zpět, in: *Almanach ke 110. výročí Gymnázia Kladno*, Kladno 2010, s. 4.

³⁰² Veverková – Drvotová (pozn. 300), s. 9.

činnosti ve městě zvoleno území nacházející se na jihozápadě města, na „zelené louce“, poblíž řídké obytné zástavby a zemědělských pozemků s usedlostmi.³⁰³ Na schůzích zastupitelstva byly projednávány požadavky na vnitřní uspořádání školní stavby, dle nichž měla nová budova disponovat všemi potřebnými místnostmi typickými pro reálku, zvláště dvěma kreslírny s kabinety, rýsovnou, místnostmi pro modelování a kabinetem, ale také laboratořemi, učebnou, pracovnou a kabinetem fyziky, archivem, knihovnou, sborovnou, bytem pro ředitele, bytem pro školníka a dalšími.³⁰⁴

Po vypsání veřejné soutěže v témže obdržela odborná porota, v níž zasedali techničtí znalci inženýr architekt Ludvík Lábler,³⁰⁵ architekt Václav Krotký a Alois Zázvorka,³⁰⁶ profesor Antonín Turek, MUDr. V. Pokorný a pět členů městské rady, celkem třicet jedna plánů a jednu studii.³⁰⁷ Členové poroty se po posouzení všech plánů jednomyslně shodli na udělení první ceny návrhu s názvem *Váňa* [50] od dvojice architektů **Aloise Dryáka**³⁰⁸ a **Tomáše Ameny**.³⁰⁹ Druhou cenu získal architektonický projekt od stavební firmy Emil a Ladislav Hrabě³¹⁰ s heslem *Chval cizinu – zůstávej doma* [51] s podobnou půdorysnou dispozicí, jakou lze najít u výše představené neobarokní mladoboleslavské reálky, avšak s vnější fasádou a ozdobnými štíty navrženými v neorenesančním stylu.

Zvolené staveniště neposkytovalo dostatek prostoru pro vyprojektování letního hřiště a rozsáhlejší botanické zahrady, a proto přistoupilo město k odkupu několika sousedních parcel od soukromých vlastníků. O posvěcení základního kamene, jež proběhlo dne 18. července 1904, se psalo i v dobovém tisku *Kladenské zájmy*, v němž se

³⁰³ Ibidem, s. 12.

³⁰⁴ SOkA Kladno, fond Město Kladno, Schůze obecního zastupitelstva, zápis ze dne 16. 11. 1899.

³⁰⁵ Architekt Ludvík Lábler (1855–1930) se účastnil řady soutěží, podílel se na několika stavebních restauracích v Kutné Hoře, ale navrhoval také novogotické novostavby kostelů v Petrovicích nebo v Bohutíně. Je autorem obnovy zámku v Jindřichově Hradci i obnovy chrámu sv. Bartoloměje v Kolíně či úpravy hradeb v Nymburku. Navrhoval také budovu gymnázia v Německém (Havlíčkově) Brodě. Do odborné poroty na posuzování projektů ke kladenské reálce byl zřejmě přizván po předchozí zkušenosti, jež s ním zastupitelé Kladna měli při stavbě novorománského kostela Nanebevzetí Panny Marie (1898–1900). – Viz Vlček, Encyklopedie architektů (pozn. 48), s. 356–357.

³⁰⁶ Architekt Alois Zázvorka (1866–?) vystudoval českou techniku, zúčastnil se několika soutěží, mimo jiné soutěže na stavbu radnice na Kladně, v níž získal druhé místo. Byl architektem v Praze, kde navrhoval nájemní domy ve stylu secese (ve Vršovcích). – Viz Vlček, Encyklopedie architektů (pozn. 48), s. 725.

³⁰⁷ Veverková – Drvotová (pozn. 302).

³⁰⁸ Architekt Alois Dryák (1872–1932) se učil u Bedřicha Ohmanna, studoval na české technice a je jedním z předních představitelů secesní architektury u nás. Účastnil se řady soutěží, je autorem několika významných staveb v Praze. Kromě kladenské reálky vyprojektoval také návrh na gymnázium v České Třebové a právnickou fakultu Masarykovy univerzity v Brně-Veverí. Účastnil se rovněž soutěže na dívčí školu ve Slaném. – Viz Vlček, Encyklopedie architektů (pozn. 48), s. 147.

³⁰⁹ Tomáš Amena byl stavitelem v Praze. Spolupracoval na několika projektech s A. Dryákem. Je autorem několika budov v Praze. – Viz Vlček, Encyklopedie architektů (pozn. 48), s. 23.

³¹⁰ Veverková – Drvotová (pozn. 307).

kromě jmen autorů projektu objevilo i jméno kameníka Josefa Volfa a název stavební firmy Emila a Ladislava Hrabětových, jež měla výstavbu realizovat.³¹¹ Stavba nové školy postupovala poměrně rychle. Cenné informace o průběhu a okolnostech stavby lze najít v dobovém *Stavebním deníku*,³¹² obsahujícím nejen výčet prováděných prací, jména zainteresovaných firem a rozpočet, ale také dobové fotografie a ručně nakreslené plánky jednotlivých částí stavby.

Dne 12. září 1905 proběhla kolaudace školní novostavby, ale stavební úpravy probíhaly ještě v následujícím roce.³¹³ Po dokončení stavby se v budově objevily četné nedostatky, jež byly negativně hodnoceny ředitelem Františkem Netukou, a také jeho nástupcem Josefem Branišem. V dobové školní kronice z roku 1905³¹⁴ se lze dočíst, že „*Vůbec litovati dlužno velice, že ve stavební kommissi pro zdejší útav nebylo ani jediného člena, který by byl potřebám střední školy úplně rozuměl; rovněž nerozuměl leccemu projektant A. Dryák...*“ Tato věta je přinejmenším zarážející, neboť v odborné komisi, jež předložené návrhy na školu posuzovala, zasedal kromě technických znalců i pedagog. Je však nepochybné, že Alois Dryák neměl jako začínající mladý architekt dostatek zkušeností s projektováním školní stavby, tím spíše, že kladenská reálka byla v tomto ohledu jeho první realizací. Nápomocný mu samozřejmě mohl být již zkušenější stavitel Tomáš Amena, ale ten se specializoval hlavně na navrhování veřejných budov jiného typu v Praze (viz pozn. 294). Přes tyto nesnáze, jež se objevily v průběhu i po dokončení stavby, však musíme ocenit odvahu městských zastupitelů, kteří se nebáli udělit první cenu na svou dobu velmi modernímu projektu, který je v kontextu středních Čech nesmírně ojedinělý. Nejen, že upřednostnili návrh školy v secesním stylu oproti „osvědčenému“ neorenesančnímu projektu Hrabětových, ale také vložili důvěru v mladého architekta Aloise Dryáka, jehož tvorbou byla do té doby pouze secesní úprava fasády hotelu Central (1898–1901) v Hybernské ulici.³¹⁵ Z téže doby, kdy navrhoval kladenskou reálku, pak pochází jeho další významné práce pro Prahu – hotely Evropa (1903–1905)³¹⁶ a Garni (dnes hotel Meran; návrh z roku 1903)³¹⁷ na Václavském náměstí.

³¹¹ [Anonym], Slavnost posvěcení základního kamene, *Kladenské zájmy* VII, 1904, č. 3, 23. 7., s. 5.

³¹² SOkA Kladno, fond Reálné gymnázium Kladno, Stavební deník (1904–1905).

³¹³ Veverková – Drvotová (pozn. 310).

³¹⁴ SOkA Kladno, fond Reálné gymnázium Kladno, školní kronika č. 1, s. 52.

³¹⁵ Švácha, Od moderny k funkcionalismu (pozn. 292), s. 47.

³¹⁶ Ibidem, s. 54.

³¹⁷ Jan Stěnička, Alois Dryák. Dvojnásobné výročí architekta, *Věstník Klubu Za starou Prahu* XXXII, 2002, č. 3, 14. 8., s. 36.

Kladenská bývalá reálka (dnes všeobecné gymnázium na náměstí Edvarda Beneše) [52] je situovaná ve východní části města, ve směru na jihozápad od jeho centra. Půdorys této dvoupatrové budovy se skládá ze čtyř křídel, z nichž tři tvoří písmeno U a čtvrté nejkratší křídlo, v němž se nachází tělocvična a aula (kaple), je umístěné kolmo ke kratší straně severozápadního bočního křídla. Obdélníkový pozemek, na němž škola stojí, se svými kratšími stranami natáčí ve směru severozápad-jihovýchod a stejně jsou umístěná i kratší křídla školní stavby, spojená nejdelším severovýchodním křídlem, jež na severovýchodě lemuje silnice. V sevření čtyř křídel budovy se nachází letní hřiště, přičemž celý vnější prostor kolem školy, který byl původně botanickou zahradou, tvoří park.

Vnitřní dispozice bývalé reálky je dvoutraktová a svým rozvržením se až na malé odchylky v podobě umístění kaple s tělocvičnou či kreslírny blíží půdorysné kompozici benešovského gymnázia, jak již bylo nastíněno výše (více v kapitole 5.2.3). Chodba, probíhající celou stavbou, však není u severovýchodního křídla umístěná směrem do vnitrobloku, ale vně. Je to dáno umístěním školní budovy vůči světovým stranám, neboť severovýchod je jednou z nejméně vhodných stran z hlediska světla přicházejícího do učeben.

Kromě vnitřní dispozice školy, přizpůsobující se světovým stranám, je zajímavé rovněž postavení hlavního vchodu, který není umístěn na delší straně nejdelšího křídla, jako je tomu například u benešovského gymnázia nebo mladoboleslavské bývalé reálky. Nachází se na vnější straně severozápadního křídla, před nímž je umístěný park (bývalá zahrada), a k němuž přiléhá nejkratší křídlo s tělocvičnou a kaplí, jejíž šestiboká apsida rovněž směřuje k severozápadu. Vchod [53] do budovy je zdobený masivním kamenným portálem s dekorativní florální výzdobou. Půlkruhově zakončené ostění lemující dveře je ve vrcholu zdobené klenákem s reliéfem sovy. Nad klenákem je umístěná jakási nápisová plocha s geometrickými motivy a nápisem *Tento školní dům zbudován náklady obce l. p. 1904–1905*.

Fasáda [54] školy není tak výrazně členěná, jako u výše představených škol, avšak její přízemí část je bosovaná hlubokými profilovanými liniemi a od vyšších pater odděleno kordonovou římsou. Fasádu celé stavby pokrývají nejrůznější štukové ornamenty, charakteristické pro florální secesi. Nalezneme zde jemný symetricky řešený květinový dekor i geometricky laděné výřezy pod korunní římsou, opatřenou konzolami. Na vnější straně delšího křídla se mezi okny druhého patra nachází zajímavé půlkruhové konkávně prohnuté oblouky s geometrickým a květinovým okrajem. Návrhy a ateliérové

kresby této bohaté škály exteriérové výzdoby fasády lze dopodrobna studovat na dobových rysech [55] uložených ve státním okresním archivu v Kladně.

Za pozornost stojí samostatné křídlo, v němž je umístěná tělocvična (v suterénu a přízemí) a kaple (v prvním a druhém patře). Štukové reliéfy sov [56] jako symbolů moudrosti umístěné v řadě pod okrajem střechy a korunní římsy zde zdobí venkovní fasádu. V mezerách nad pěti podlouhlými, vitrajemi zdobenými okny jihozápadní fasády kaple se nacházejí vavřínové věnce, nad jejichž segmentovým zakončením jsou vypsána čtyři jména evangelistů – Matouš, Marek, Lukáš a Jan. [57] Půdorys kaple je ve srovnání s půdorysy ostatních středních škol Středočeského kraje zcela ojedinělý. Na první pohled se přibližuje architektonickému řešení benešovského gymnázia v podobě do vnějšího prostoru vystupující pětiboké apsidy se třemi obdélníkovými okny, zdobenými vitrajemi. Apsida je však zastřešená pouze jednoduchou pětibokou rovně zakončenou stříškou. Na jihovýchodní straně je ke křídlu připojena nižší půlkruhově zakončená obdélníková přístavba s dvěma pětibokými věžičkami po stranách, které jsou opatřené střílnovými okýnky, odkazujícími k neogotice. Kaple je zastřešená sedlovou střechou se sanktusníkem.

Ve všech podlažích školy jsou umístěná jednoduchá obdélníková okna, lemovaná lehce předstupující šambránou, mezi nimiž zdobí volné plochy zmíněný florální dekor. Obě kratší křídla jsou na svých bočních stranách zakončena štíty, pod nimiž probíhá uprostřed přetnutá konzolová korunní římsa. Štít severozápadního křídla zdobí termální okénko, lemované štukovým florálním dekorem. Celá stavba je zastřešená sedlovou střechou.

Ačkoliv konečné fáze výstavby reálky provázely nesnáze, v protokolu z roku 1905,³¹⁸ kde školní inspektor hodnotil novou stavbu z hlediska pedagogického i zdravotního takto: „*Provedení budovy pokud se zevnější prohlídkou zjistiti dá jest vcelku solidní a odpovídá všem novodobým požadavkům technickým i zdravotním. Zvláště s povděkem nutno konstatovati, že budova i po stránce umělecké do všech podrobností vhodně a účelně jest vyřešena.*“ Dnes bychom již Dryákovu stavbu hodnotili výše. Jeho hra se secesními ornamenty a citlivý výběr nejrozličnějších architektonických prvků, jakož i kombinování geometrických a florálních motivů a nepatrné odkazy ke slohům minulosti, například v uplatnění střílnových okének, je originální syntézou obracející se ještě nenápadně k historismu minulého století, ale již plně rozvíjející florální secesi,

³¹⁸ SOkA Kladno, fond Reálné gymnázium Kladno, Protokol ze dne 12. září 1905, inv. č.496, kart. 25.

v detailech předznamenávající nástup geometrické moderny. O onom dekorativním stylu promluvil obsírně Zdeněk Wirth ve své úvodní stati ve *Výroční zprávě*³¹⁹ bývalé kladenské reálky pro školní rok 1903/1904: „*Dekoratívni umění rozvinulo se v nádherný květ moderního směru a zaujalo v něm přední místo. [...] I zde se vrátili (architekti) k starým zásadám, aby jich užili v aplikaci na moderní změněné poměry, i k staršímu pokladu ornamentálního, aby studovali jeho poměr k estetickému citění doby. Ale výsledky tímto studiem nabyté liší se od starého umění [...] ornament nabyl forem nových, z povahy doby odvozených.*“

Jen o šest let později od dokončení reálky na Kladně již Alois Dryák navrhl budovu pro reálné gymnázium (1911–1914)³²⁰ v České Třebové ve stylu geometrické moderny, předznamenávající cestu k architektonickému minimalismu vnějších forem.

4.4.2 Komunální reálné gymnasium v Mělníce nad Labem

Královské věnné město Mělník získalo první gymnázium poměrně pozdě, až roku 1910, a jak k tomu uvádí tehdejší ředitel gymnázia PhDr. Viktor Nejdle dle citace v almanachu³²¹ ke stoletému výročí této školy: „...vzbudilo (otevření první střední školy) bezděčný podiv v širší veřejnosti, že tak pozdě dostává se tohoto ústavu městu tak starobylému a známému.“ Potřeba střední škola však vyplynula již v sedmdesátých letech 19. století,³²² ale prosby o její zřízení nebyly vyslyšeny, až v roce 1909 podal tehdejší starosta obce JUDr. František Vadina opětovně návrh na zřízení a škola byla následujícího roku otevřena.³²³

Mělnické gymnázium je příkladem školy, jež vznikla adaptací ze dvou veřejných budov, sloužících původně jako spořitelny. Stavební úprava obou budov, umístěných Jungmannových sadech, byla provedena dle návrhů architekta **Adolfa Liebschera**. Budovy byly propojeny pomocí jednotné fasády [58] s jedním vstupem tak, že škola, dle slov tehdejšího ředitele gymnázia Josefa Stáhlíka, „činila dojem novostavby.“³²⁴

³¹⁹ Zdeněk Wirth, *Architektura a užitá umění přítomnosti. Úvod k nazírání na moderní umění*, in: *Výroční zpráva c. k. státní reálky v král. hor. městě Kladně za škol. rok 1903–4*, Kladno 1904, s. 21–22.

³²⁰ Tereza Zajíčková, *Reálné gymnázium v České Třebové. (Architektura Aloise Dryáka)* (bakalářská práce), Seminář dějin umění, FF MUNI, Brno 2008, s. 9–15.

³²¹ Marie Lukášová – Milan Schweigstill (ed.), *Almanach. 100 let mělnického gymnázia 1910–2010*, Mělník [2010], s. 8.

³²² Josef Stáhlík, *Reálné gymnasium na Mělníce*, in: *Mělnicko z jeho života a práce. Sborník vydaný k otevření Masarykova kulturního domu na Mělníce*, Mělník 1936, s. 94.

³²³ Ibidem.

³²⁴ Ibidem, s. 96.

Dvoupatrová budova bývalého gymnázia (dnes budova patří k sousední Základní školou Jungmannovy sady v ulici Tyršova č. p. 93/26) [59] je situována zhruba uprostřed města Mělníka, v blízkosti městského centra, a stojí v řadové zástavbě mezi budovou základní školy na levé straně a budovou bývalého Sokola na pravé straně. Průčelí stavby lemuje silnice, za níž se rozkládá park Jungmannovy sady. Jednoduchý obdélníkový půdorys školy si nezaslouží větší pozornosti, neboť není architektonicky ničím výjimečný nebo neobvyklý. Zajímavé je však průčelí bývalé školy, které navrhl architekt Adolf Liebscher v secesním stylu, a které nápadně kontrastuje s neorenesanční fasádou vedlejšího *Tyršova domu* (bývalé sokolovny), [60] kde ústav reálného gymnázia sídlil až do provedení adaptace sousedních spořitelních domů.³²⁵

Plocha průčelí je vertikálně dělena pomocí výrazně předstupujícího středového rizalitu, jež je zakončený štítem s pěti pravoúhle tvarovanými výběhy, z nichž prostřední je lemovaný geometrickým ornamentem a zdobený erbem s dvouocasým lvem. Zbývající výběhy jsou hladké, opatřené obdélníkovým štukovým ornamentem. Mezi středovými okny druhého patra rizalitu se nachází květinový štukový dekor.

Plochy fasády mezi obdélníkovými okny zdobí vysoké lizény, které vybíhají až v ony pravoúhle tvarované prvky na středovém štítu. Dvě postranní části průčelí jsou rovněž zakončeny štíty s pravoúhle tvarovanými výběhy, opatřené hladkými štukovými obdélníky. Po stranách těchto štítů je umístěno zdobné, geometricky řešené zděné zábradlí, doplněné na okrajích drobnými empírovými vázami, které se objevují také na štukovém zdobení fasády mezi okny prvního a druhého patra. Okna celého druhého patra jsou rámována nadokenními a podokenními římsami, místy zdvojenými. Hlavní vchod je umístěný ve výklenku, neseném dvěma hladkými pilastry. Celé průčelí školní budovy působí velmi střídme a uhlazeně a v kontrastu se sousední neorenesanční fasádou Tyršova domu vypadá téměř chudě.

Budova bývalého reálného gymnázia v Mělníce je dobrým příkladem uplatňující se florální secesní ornamentiky na průčelí v kombinaci s prvky geometrické secese, přičemž zde stále najdeme nepatrný odkaz ke slohům 19. století, a to v užití typicky empírového motivu vázy, jak v sochařském provedení, tak ve štukovém dekoru fasády.

4.4.3 Jubilejní gymnasium císaře a krále Františka Josefa I. v Berouně

³²⁵ Jaroslav Uher – Antonín Vrba, *75 let mělnického gymnázia 1910–1985*, Mělník 1985, s. 3.

Berounské školství má sice dlouho tradici,³²⁶ avšak střední škola v Berouně chyběla ještě v 19. století a město se jí dočkalo až těsně před první světovou válkou. Za účelem zřízení nové školy bylo založeno zvláštní volené kuratorium, které existovalo do roku 1914.³²⁷ O zřízení školy se začalo uvažovat už v roce 1898, ale definitivní založení gymnázia s názvem Jubilejní gymnasium císaře a krále Františka Josefa I.³²⁸ se uskutečnilo až 11. 9. 1910.³²⁹ O tom, jak důležité bylo zřízení gymnázia v Berouně, nejen pro město, ale i pro celé široké okolí, výmluvně hovoří rozsáhlý příspěvek v dobovém tisku *Hlasy od Berounky*, který začíná oslavou této události: „*Minulý týden byl zlatým týdnem pro Beroun a jeho širé okolí Podbrdské! Den 11. září bude zlatým písmem zapsán v dějinách kulturního rozvoje král. města našeho.*“³³⁰

Zprvu sídlilo gymnázium ve dvoupatrové budově obecné školy z let 1883 až 1884,³³¹ která velikostně ani dispozičně nevyhovovala. Tehdejší ředitel gymnázia Oktavián Wagner se kvůli kapacitním nedostatkům obecné školy rozhodl, že nechá postavit novou gymnaziální budovu a její uspořádání promýšlel do všech detailů. Pro inspiraci si zažádal o zaslání plánů nových reálek v Kladně a Kostelci nad Orlicí.³³² Stavba nové školy však neměla řešit pouze nevyhovující kapacitní podmínky ústavu, ale rovněž byla požadavkem k zestátnění instituce, čehož si město velmi žádalo, aby se mu dostalo úlevy od nemalé finanční zátěže.

Školní budova měla být správně řešena především v interiéru, a tudíž se na vnější vzhled nekladl příliš velký důraz. Neboť, jak již psal Saturnin O. Heller v roce 1883 ve svém článku o renesančních průčelích, „...vždy bude vzhledem k účelnosti budovy

³²⁶ První škola se ve městě nacházela již v roce 1436, od roku 1774 zde pak existovala „normální“ škola, na níž vyučovali piaristé. Roku 1809 byly obě školy spojeny v hlavní školu, z níž se stala obecná, umístěná v budově piaristické koleje. Roku 1865 pak byla přestěhována do budovy radnice. Roku 1876 se škola rozdělila na samostatnou chlapeckou a dívčí a o osm let později je zřízena nová měšťanská škola. – Viz Jan König, *Staré berounské školy*, in: *90 let budovy Gymnázia Benešov*, Benešov 1997, s. 11–15.

³²⁷ Stanislav Lidinský, *Příběh druhý – stavitelský aneb Jak gymnázium k budově přišlo*, in: *Gymnázium Joachima Barranda – Almanach 1910–2000, 90. výročí gymnázia Beroun*, Beroun 2000, s. 15.

³²⁸ Název gymnázia byl schválen v roce 1912 na základě žádosti okresního zastupitelstva z roku 1910. Toto gesto mělo urychlit zestátnění školy, ale bohužel k němu nedošlo a do roku 1919 zůstalo gymnázium s tímto názvem v majetku města. – Viz Marie Sladká, *Vznik a vývoj reálného gymnázia v Berouně 1910–1939*, in: *Minulosti Berounska. Sborník státního okresního archivu v Berouně I*, Beroun 1998, s. 77.

³²⁹ Stanislav Lidinský, *Příběh první – zakladatelský, aneb Jak Beroun ke gymnáziu přišel*, in: *Gymnázium Joachima Barranda – Almanach 1910–2000, 90. výročí gymnázia Beroun*, Beroun 2000, s. 11–12.

³³⁰ Slavnostní otevření reálného gymnasia v Berouně, *Hlasy od Berounky. List věnovaný zájmům lidu českého vřbec, zvláště pak krajiny berounské XII*, 1910, č. 23, 15. 9., nestr.

³³¹ Nová budova obecné školy byla postavena na Plzeňském náměstí. Sídlila zde kromě chlapecké a dívčí obecné školy i nová měšťanská škola. Budova slouží stále svému původnímu účelu coby Jungmannova základní škola Beroun. Původní vnější vzhled školy zcela zanikl po četných opravách a úpravách fasády v druhé polovině 20. století. – Viz König (pozn. 326), s. 15.

³³² Sladká (pozn. 328), s. 76.

*kladena hlavní váha do půdorysu!*³³³ A bylo tomu tak i v případě berounského gymnázia. Wagner se zajímal především o vnitřní uspořádání a vybavení obou zmíněných reálek, aby co nejvíce vyhovovaly potřebám výuky. Dokládá to i fakt, že v archivních dokumentech, vztahujících se k historii a výstavbě berounské školy, nenalezneme žádné konkrétní informace k jejímu vnějšímu estetickému vzhledu.

Na žádost ředitele Wagnera zaslal tehdejší ředitel kladenského reálného gymnázia Josef Braniš dopis,³³⁴ v němž jej informoval o možnostech zapůjčení plánů budovy, a také poukázal „*na některé veliké chyby, jichž se moderní architekti dopouštějí a jichž je třeba při stavbě školy se uvarovati.*“ Měl přitom na mysli technické nedostatky, které se projeví až po dokončení stavby gymnázia. Velkým problémem pro něj byly především plastické ozdoby na fasádě, za nimiž se držel sních a do budovy tak zatékalo, ale také trojdílná okna, jimiž táhlo a špatně se s nimi manipulovalo. Nabízí se zde otázka, zda si ředitel Wagner vzal tato varování k srdci natolik, že nechal v Berouně postavit na pohled skromnější školní budovu, než byla ta v Kladně. Mnohem pravděpodobněji však u podoby nového gymnázia hrály roli finance, které plynuly z městské kasy a finančních prostředků okresního zastupitelství a nebylo jich nazbyt.³³⁵ Braniš v souvislosti s touto skutečností ve svém dopise zdůrazňoval, „*že plány ty (kladenské reálky) pro ústav Váš se naprosto nehodí, neboť*

1/ jsou pracovány pro reálku (2 kreslírny, rýsozna, 5 místností pro chemii, modelovna atd.)

2/ stavba jest příliš nákladná, než aby se berounská obec mohla k něčemu podobnému odhodlati.

Přesto byla berounská střední škola vystavěna více než velkoryse, neboť obsahovala, jak kreslírnu, tak rýsozna, disponovala specializovanými učebnami a místnostmi k odpočinku, jak pro žáky, tak pro učitele. Nakonec se tedy gymnázium v Berouně na první pohled jeví jako srovnatelná s kladenskou reálkou, ačkoliv velikostně jí neodpovídá a je mnohem skromnější. Zmíněných architektonických nedostatků, na něž upozorňoval ve svém dopise ředitel Braniš, se stavební komise v Berouně nevyvarovala, a tak se můžeme v *Příloze k vynesení zemské školní rady z roku 1922*,³³⁶ dočíst, že

³³³ Heller (pozn. 192), s. 3.

³³⁴ SOkA Beroun, Spisy vedení školy, zřízení školy, výstavba školy, 1889–1943, korespondence RG v Berouně z roku 1910, inv. č. 311.

³³⁵ Lidinský, Příběh druhý (pozn. 327), s. 16.

³³⁶ SOkA Beroun, Spisy vedení školy, zřízení školy, výstavba školy, 1889–1943, korespondence RG v Berouně z roku 1910, inv. č. 311.

„Největší závadou jest nedostatečný odchod dešťových a sněhových vod za prudkých dešťů a tání ledů a sněhu [...] vstup do školní budovy znemožňující...“

Na druhý dopis odeslaný do Kostelce nad Orlicí reagoval kostelecký starosta v roce 1910³³⁷ slovy, že „...nemůžeme Vám tuto naši budovu jako vzor doporučovati z toho důvodu, že zřízena byla jako obecné a měšťanské školy dívčí a chlapecké a následkem toho pro potřeby reálky musila býti teprve dodatečně upravována a značně přestavována, takže plán nynějšího skutečného stavu neznáme.“ V berounském archivu se však nachází plány průčelí a bočního pohledu kostelecké reálky, postavené v neorenesančním slohu, které však jako inspirační zdroj jistě nesloužily, neboť fasáda berounského gymnázia se svým vzhledem ani zdaleka neblíží škole v Kostelci, a tak musíme inspiraci, pokud vůbec nějaká byla, hledat jinde.

Je zřejmé, že vnitřní vzhled gymnázia musel odpovídat požadavkům, jež na něj kladla zemská školní rada, avšak tyto požadavky byly spíše technického a praktického rázu. Vnější vzhled školy zase odpovídal dobovým požadavkům a secesní sloh byl již od roku 1900 rozšířen na všechny typy veřejných i soukromých staveb, jak je vidět nejen u kladenské reálky, ale také u četných staveb (hotelů, nájemních domů, pojišťoven, škol aj.) té doby. Vzhled berounského gymnázia tedy ničím nevynikal a byl pouze odrazem dobových nároků na vnější reprezentaci veřejné budovy.

Vhodná parcela pro novostavbu školy byla vybrána v místech tehdejšího Komenského náměstí s vyústěním Hrnčířské ulice (dnes Wagnerovo náměstí podle prvního ředitele gymnázia Oktaviána Wagnera), kde stály dva domy. Ty byly, stejně jako v případě benešovského gymnázia, vykoupeny a srovnány se zemí, aby uvolnily místo nové školní budově od c. k. inženýra při pražském místodržitelství **Jaroslava Valečky**.³³⁸

Před zahájením realizace střední školy se musel ředitel Oktavián Wagner potýkat s nepříjemnými protahujícími se schvalovacími procesy, na něž si dlouze stěžoval ve školní kronice z roku 1911: „Celý rok uplynul ve znamení „stavby“. Přes to, že se jedná o stavbu obecní střední školy, poslán akt ministerstvu. Dnes 5. září leží ona v únoru zaslaná zemské školní radě ve Vídni. A to se jedná pouze teprve o místo. Touže cestou jest projíti aktům se skicami a pak s plány. Dle toho bude nám lze stavěti až za 16 měsíců, Co

³³⁷ Ibidem.

³³⁸ Jaroslav Valečka byl inženýrem v Praze. Je autorem řady školních budov. – Viz Vlček, Encyklopedie architektů (pozn. 48), s. 684.

mi dalo práce pohnouti zdejší vlídné Kruhy ke stavbě – nyní pomalost ústředního jednání vše ničí a poškozuje.“³³⁹

Počátek výstavby berounského gymnázia se datuje k 15. 9. 1913.³⁴⁰ Architekt Valečka provedl pouze plány, [61] které financovali podnikatelé, ale na stavbu samotnou také často dohlížel. Stavbu školy vedl architekt František Schlaffer z Prahy, který za ni se svou firmou také zodpovídal.³⁴¹ Okamžitě po úspěšném zřízení střední školy se kuratorium snažilo aktivně jednat se zemskou radou a s ministerstvem kultu a vyučování o jejím zestátnění. K tomuto kroku však vlivem politických okolností a propuknutí první světové války již nedošlo.³⁴²

Budova berounského gymnázia (dnes třetí Základní škola na Wagnerově náměstí) [62] je v porovnání s předchozími Valečkovými školními stavbami³⁴³ poměrně skromná. Dopis c. k. stavebního rady Jana Havlíčka s názvem *Stavební program* z roku 1912³⁴⁴ podrobně informuje o tom, jakými místnostmi (jakého typu) měla škola disponovat, a to například více než 11 učebnami, kreslírnu, kabinetem pro fyzikální sbírky, laboratoří chemie, kabinetem pro sbírky chemie, kabinetem pro sbírky přírodopisu, pracovnou pro knihovníka, tělocvičnou se šatnami, kaplí s nikou pro oltář, kruchtou a sakristií, ředitelnu, archivem, sborovnou, hovorňou, bytem ředitele, bytem školníka a dalšími. Zvláště pak byla požadována i zvláštní „místnost pro kolo“, ve školních budovách ne zcela běžná, jež byla vyřešena jednopatrovým přístavkem vně budovy, do jehož přízemí se ukládala kola a první patro sloužilo jako odpočinková denní místnost pro přespolní žáky.

Zvláštní pozornost si zaslouží také byty školníka a ředitele, jež se nacházely v samostatně stojících vilách, umístěných po stranách před průčelím školní budovy. V tomtéž dopise se k umístění oněch bytů poznamenává, že: „*Pro byty navrhuje se zvláštní obytná budova, z níž snadný je přístup do budovy školní. Kdyby byly byty projektovány v budově školní, bylo by třeba pro ně navrhnouti zvláštní vchod přímo z ulice a zvláštní vedlejší schodiště, vedoucí ze sklepa až na půdu.*“ Tento poměrně náročný stavební požadavek vyslyšen nebyl a přistoupilo se k vyprojektování

³³⁹ SOkA Beroun, fond Reálné gymnázium Beroun, školní kronika (1910–1938), s. 25.

³⁴⁰ Lidinský, Příběh druhý (pozn. 329), s. 17.

³⁴¹ SOkA Beroun, fond Reálné gymnázium Beroun, Spisy vedení školy, zřízení školy, výstavba školy (1889–1943), korespondence RG v Berouně z roku 1910, inv. č. 311.

³⁴² Lidinský, Příběh druhý (pozn. 327), s. 17.

³⁴³ Jaroslav Valečka je autorem škol v Domažlicích a Turnově – Viz kapitola č. 6 *Autorství školních budov*.

³⁴⁴ SOkA Beroun, fond Reálné gymnázium Beroun, Spisy vedení školy, zřízení školy, výstavba školy (1889–1943), korespondence RG v Berouně z roku 1912, inv. č. 311.

samostatných budov, situovaných do těsné blízkosti školy. [63] Ředitelova vila byla navíc propojena s budovou školy otevřenou „kolonádou“ s dórskými sloupy, o níž se zmiňuje c. k. královská zemská školní rada v dopise³⁴⁵ adresovanému panu místodržitelskému radovi v Hořovicích: „*Také budiž tato obytná budova (myšleno školníková) v zevnějšku řešena zcela podřízeně a jednodušeji, než-li obytná budova ředitele, jejíž spojení krytou pergolou s budovou školní je vhodné a k malebnosti celku přispěje.*“ Jak z uvedené věty vyplývá, školníková vila neměla být příliš zdobná, neboť nesloužila osobě tak významného postavení, jakým byl ředitel gymnázia. Totéž platilo pro navržení pergoly u školníkovy obydlí.

Obě tyto vily navíc spojoval plot obklopující dvůr před budovou a opatřený půloválově zakončenou bránou s konvexně prohnutými nárožími. Situování bytů školníka a ředitele do zvláštních budov, stojících v blízkosti školy, nebylo ničím neobvyklé, avšak v kontextu škol středních Čech se s tímto stavebním řešením nesetkáme příliš často. Příkladem může být gymnázium v Nymburce, jež bylo představeno výše. Zpravidla se byty ředitele i školníka nacházely přímo ve školní budově.

Zmíněný dopis místodržitelskému radovi obsahoval také cenné informace k umístění školní budovy vzhledem k oběma samostatným vilám pro ředitele a školníka. Požadavkem bylo, aby „*Pro byty ředitele a školníků navrhuji se [...] zvláštní budovy obytné, situované bezprostředně při stavební čáře, a vlastní budova školní navrhuje se v pozadí ve značné vzdálenosti od stavební čáry, čímž oddalují se místnosti školní od ruchu uličního a docílují se velice příznivého pohledu na budovu školní, která se založeným parkem v popředí dominovati bude celému okolí.*“

Budova gymnázia se nachází na dnešním Wagnerově náměstí (dříve Hrnčířská ulice), severně od centra města. Půdorys této dvoupatrové stavby tvoří písmeno T s kratším padesátimetrovým podélným křídlem, směřujícím svým hlavním průčelím na jih, a na něj kolmo navazujícím šedesáti osmi metrovým křídlem, směřujícím na sever. Tato půdorysná dispozice není pro školy středních Čech příliš typická. Častěji se vyskytuje půdorysná kompozice do tvarů písmen V a U. Půdorys do T se však objevuje například u kutnohorské reálky přibližně z téže doby. Nedá se předpokládat, že by byla dispozice berounské školy dána podmínkami stavební parcely. Zvolené stanoviště totiž

³⁴⁵ Dopis byl přiložen k vyhotoveným plánům školy, jež byly opatřeny barevně vyznačenými úpravami, doplněnými poznámkami, o čemž se v dopise také píše. Původní plány byly patrně provedeny podle *Stavebního programu* z roku 1912. – Viz SOkA Beroun, fond Reálné gymnázium Beroun, Spisy vedení školy, zřízení školy, výstavba školy (1889–1943), korespondence RG v Berouně z let 1912 a 1913, inv. č. 311.

po stržení dvou zmíněných budov nabízelo dostatek prostoru pro dispozici jakéhokoliv tvaru. Lze se však domnívat, že zvolený půdorys do T nabízel nejvhodnější umístění učeben směrem na východ a jih a zároveň bylo možné umístit do těsné blízkosti školy hřiště, zahrady i okrasný park, které dohromady tvořily kompaktní obdélníkový tvar. Okolí školy tak bylo vhodně ekonomicky využito, což bylo zvláště ve městě žádoucí, a ne vždy se toho podařilo docílit. Celý obdélníkový pozemek navíc obklopovala stromová alej.

Dvůr (hřiště) je umístěn na severu za obdélníkovou stavbou, navazující na konec delšího křídla a disponující tělocvičnou, kreslírnu a aulou. Tento dvůr byl koncipovaný jako „letní cvičiště.“ Na severovýchodní straně je situován park, který byl původně okrasnou a užitkovou zahradou, botanickou zahradou a zahradou ředitele. Před průčelím školy, na jihovýchodě, se nacházel okrasný park se stromy, který je dodnes zachován v původní podobě.

Gymnaziální budova je navržena jako dvoutraktová. Zajímavým prostorem je křížení dvou křídel, do něhož umístil architekt Valečka obdélníkovou dvoranu, zaklenutou valenou klenbou. Z dvorany vedlo schodiště do dalších pater, jehož odpočívadlo mělo být dle požadavků zemské školní rady „*v rozích do čtvrtkruhu zaokrouhleno, aby se neubíralo světla učebnám ku schodišti přiléhajícím. Změnou tou docílí se také vydatnějšího osvětlení schodiště.*“³⁴⁶ Další schodiště se nacházelo ve vestibulu za hlavním vchodem. Druhým netypickým prostorem byla půlkruhová místnost, na dobovém plánu přízemí nazvaná jako „pauperum,“ na plánu prvního patra [64] sloužící jako přípravná učitelů a ve druhém patře tvořící terasu, již lemuje nízká balustráda s vázami. Tato architektonická část školy je situovaná do rohového prostoru, který tvoří západní strana kratšího křídla a přiléhající obdélníková část stavby, zčásti zapuštěná do tělesa budovy a zčásti vystupující do vnějšího prostoru. Netradičně si architekt poradil i s prostory pro šatny, umístěnými na chodbě delšího křídla, a to tak, že ve středu chodby mírně rozšířil, čímž vznikl výklenek se čtyřmi okny, přičemž rohy výklenku zaoblil.

Pozornost si nepochybně zaslouží také obdélníková část budovy, zakončující severní stranu dlouhého křídla, v níž je v přízemí umístěna tělocvična, v prvním patře kreslárna a v druhém patře aula neboli kaple. Zvláště na umístění kaple se kladl nemalý důraz. Původně měla být kaple v prvním patře, ale to se nepovažovalo za vhodné a

³⁴⁶ Ibidem.

doporučovalo se spíše přemístit ji do druhého patra, neboť: „*Změna ta doporučuje se i s ohledů liturgických, neboť není v ohledu tom přípustno, zřizovati nad školní kaplí místnosti, sloužící účelům profáním. Vyřešením stropu školním kaple do půdního prostoru, bude možno reprezentační místnosti této dáti potřebnou větší světlou výšku.*“³⁴⁷

Kaple (aula) byla, jak v budovách středních, tak obecních a měšťanských škol, umístována vždy do vyšších pater, přičemž tělocvična se zpravidla nacházela v přízemí a zřídka i v suterénu. Důvody zde tedy byly nejen pragmatické – využití prostoru půdy, ale také náboženské – kaple musí být situována nad profánní část budovy, tedy nad místnosti jí účelově podřízené.

Ve druhém patře delšího křídla stavby se nachází také velká místnost pro rýsovnu, k níž se pragmaticky vyslovila zemská školní rada v dopise c. k. místodržitelskému radovi takto: „*Jelikož lze s jistotou očekávati, že ústav značně bude frekventován, jest obava odůvodněna, že by jediná kreslárna nevystačovala, aby v ní zároveň vyučováno mohlo býti rýsování. Bude proto nutno postarati se i o zvláštní rýsovnu se dvěma kabinety [...] prodloužením dvorního křídla, obráceného na východ o tři okenní osy, čímž získají se potřebné zvláštní místnosti pro rýsování... [...] Velká hloubka staveniště ji (změnu) dobře připouští.*“³⁴⁸

Fasáda školy je poměrně strohá, zdobená pouze decentním štukovým dekorem. Jednoduchá obdélníková okna v průčelí jsou pravidelně rozmístěna ve třech řadách, přičemž krajní okna prvního a druhého patra jsou trojitá. Na půlkruhové přístavbě s terasou se pak objevují dělená okna. Plocha fasády v přízemí a polovině prvního patra je hladká, nijak nezdobená a od poloviny prvního patra až ke střeše ji zdobí mělké pilastry s florálním a abstraktním dekorem,³⁴⁹ typickým pro secesní styl. Plocha východní fasády je rovněž zdobena pilastry, přičemž v jejím středu vystupuje do vnějšího prostoru mělký rizalit, opatřený trojúhelníkovým štítem s oválným okénkem a florálním dekorem.

Průčelí je vertikálně členěné na tři části pomocí mělkého rizalitu ve středu, zakončeného zprohýbaným štítem s oválným okénkem. Do štítu průčelí umístil architekt dvě štukové figurky dětí, které na ramenech nesou hada či florální feston. Hlavní vstup je decentně zdobený hladkou šambránou se secesními vzory. Plochu supraporty nad dveřmi vyplňuje nápis *Reálné Gymnasium* a rámuje jej pravoúhle zprohýbaná římsa.

³⁴⁷ Ibidem.

³⁴⁸ Ibidem.

³⁴⁹ Oválná okénka lemují plastické štukové „provazce“, patrně symbolizující hady či květinové festony. Jejich podoba je těžko identifikovatelná.

Ředitel školy hodnotí v roce 1922³⁵⁰ architekturu školy spíše z technických hledisek slovy: „*Architektonicky jest budova řešena velmi pěkně, škoda jen že nebyla dána krytina prejzová místo taškové. Některé prostory jsou rozděleny neúčelně.*“ Vyjadřuje se však také k celkovému působení stavby: „*Pohled na budovu jest nejhezčí se státní silnice, s mostu vedoucího přes řeku Berounku, průčelí celé jest však viděti teprve z bezprostřední blízkosti, ježto vadí rozlehlá vila ředitelská, která kryje celé levé průčelí...* [...] *Okolí ústavu jest úplně klidné, hluku není, jinak působí dojmem tísnivým tvořeno jsouc stodolami, chalupami a korunou všeho je již zmíněná stodůlka nalepená na obytnou budovu ředitelovu.*“

Budova berounského gymnázia působí skromným a nenápadným dojmem. Výstavba této školy v secesním stylu je však v kontextu středních škol na území dnešního Středočeského kraje poměrně ojedinělá, a to možná právě proto, že se jedná o jednu z posledních předválečných škol. V totožném stylu, avšak o více než deset let dříve vyprojektována reálka na Kladně se stala jedním z představitelů nově nastupujícího architektonického slohu u nás. Pozdější berounské gymnázium se mu však svou architekturou již nemůže rovnat, a to zvláště po četných opravách a úpravách fasády a sjednocení její barevnosti, která tím pozbyla původní estetický účinek.

4.4.4 Obecné školy

Ačkoliv se v době kolem roku 1900 prvky florální secese hojně uplatňovaly na průčelích veřejných budov, u školních staveb, zvláště pak u obecných a měšťanských škol, se s nimi často nesetkáváme. Tuto skutečnost lze vysvětlit tím, že rozmach stavby školních budov spadl do třetí třetiny 19. století, tj. do období pozdního historismu, století, kdy vznikla potřeba navrhovat a stavět nová školní zařízení a rozšiřovat stávající školy v souvislosti s nárůstem počtu obyvatel měst, podporou vzdělávání a s prosazením školního zákona (1869) v praxi, a posléze do období po roce 1900. Tehdy se ale pro školní budovy užívalo uměřených forem geometrické secese, postsecesního neoklasicismu, resp. neobiedermeieru, případně jak dokumentuje případ neorenesanční budovy gymnázia v Benešově, stále ještě stylových modů historismu.

Zvláštní zmínky zasluhuje dvojice školních budov. Prvou je obecná škola v Počaplech v Králově Dvoře u Berouna (1915), [65] dílo inženýra Jaroslava Valečky.³⁵¹ Celková kompozice stavby se odvíjí od půdorysu ve tvaru písmene U. Projektant vyšel

³⁵⁰ SOkA Beroun, fond Reálné gymnázium Beroun, Spisy vedení školy, zřízení školy, výstavba školy (1889–1943), příloha k vynesení zemské školní rady ze dne 12. července 1922, inv. č. 311.

³⁵¹ Vlček, Encyklopedie architektů (pozn. 48), s. 684.

z luisézu, jehož prvky aplikoval na hmotové skladbě, mající východisko v neobaroku. Tuto inklinaci k barokním formám dosvědčuje partie vstupu, vsazená do nároží a tvořená konvexně vypjatou hmotou s předloženým sloupovým portikem. Nad ním se nachází trojice oken obdélného tvaru s trojicí oválných oken. Nápadný je kontrast mezi soklovou partií z režného kamenného zdiva, členěnou rytmem půlkruhově ukončených okenním otvorů, a omítanými fasádami, rytmizovanými plochými lizénami, při horním okraji doplněnými plastickým květinovým a geometrickým dekorem. Zajímavá kombinace obdélníkových křídel s propojením konvexně vypjatou hmotou evokuje stavby Giovanni Battisty Alliprandiho, jenž mohl být vzdáleným inspiračním východiskem také pro další Valečkovy školní budovy, konkrétně pro obecnou školu v Domažlicích (1899).³⁵² Architektonické kvality školní budovy v Počaplech dokládá i její prohlášení za kulturní památku (2008).

Pozoruhodnou školní budovu, ukazující na přetrvávající vliv neobarokní architektury v prvním desetiletí 20. století, se podařilo realizovat v Luštěnicích v okrese Mladá Boleslav (1908–1909).³⁵³ [66] Autorem projektu je zednický mistr František Hrdlička.³⁵⁴ Dvoupodlažní objekt koncipoval na půdoryse ve tvaru písmene E; fasádu školy členil plochým rizalitem, zakončeným polygonálně ukončeným štítem prolomeným čtyřmi obdélníkovými okny (původně s trojicí malých okýnek), na tři části. V přízemí je fasáda pojednána pásovou rustikou, jež se nad půlkruhově zakončenými okny a hlavním vstupem v přechází do klenáků. Klenák nad hlavním vstupem je opatřen znakem obce. První patro rizalitu člení sled lizénových rámců, vymezujících plochy s obdélníkovými okny. Ta jsou opatřena secesně stylizovanými šambránami a nadokenními římsami. V exponovaných partiích se objevují glazované čtvercové kachle. Ačkoliv existuje hypotéza, že se Hrdlička mohl inspirovat architekturou divadla v Mladé Boleslavi od Emila Králíka,³⁵⁵ není to pravděpodobné, protože fasáda školní budovy v Luštěnicích je mnohem konzervativnější a secesní prvky jsou uplatněny jen izolovaně a sporadicky.

³⁵² Petra Ulbrych Pavienská, *Architektura a urbanismus v Turnově v letech 1900–1938* (diplomová práce), Ústav dějin křesťanského umění, Katolická teologická fakulta UK, Jablonec nad Nisou 2009, s. 23.

³⁵³ Luštěnice / Boleslavská č. p. 160 / kat. č. 1000001638,

<https://pamatkovykatalog.cz?element=11154004&action=element&presenter=ElementsResults>, vyhledáno 27. 11. 2018

³⁵⁴ Eva Pýchová – Šárka Koukalová – Hana Hermanová – Vojtěch Lásk, *Plošný průzkum, zhodnocení a dokumentace architektonického kulturního dědictví 19. a 20. století. Moderní architektura středočeského kraje, část I.*, Národní památkový ústav, 2008, s. 287. (Dokument dostupný v oddělení evidence a dokumentace NPÚ Praha).

³⁵⁵ Ibidem, s. 288.

5. AUTORSTVÍ ŠKOLNÍCH BUDOV

Ke školám jako specifickému typu veřejných budov se vyjadřovali architekti a odborníci již od druhé poloviny devatenáctého století, kdy se začaly formovat názory na jejich vnější i vnitřní uspořádání, stanovená na základě vydávaných nařízení a zákonů. Nad školní budovou se spolu s Františkem Šandou zamýšlel například architekt Josef Niklas,³⁵⁶ autor výše představeného neogotického gymnázia a radnice v Mladé Boleslavi. Větší pozornost však byla věnována školním stavbám až v období před první světovou válkou a dále v meziválečném období. Svědčí o tom řada článků v dobových odborných periodikách,³⁵⁷ která se věnovala buď školním budovám obecně³⁵⁸ nebo specifickému typu škol, jakým byly například obecné školy.³⁵⁹ Někteří odborníci však publikovali články i o konkrétních školních místnostech.³⁶⁰

V devatenáctém a na počátku dvacátého století schvalovaly stavební plány škol Krajské úřady, rovněž kontrolovaly náklady a dodržení závazků. Vrchnost zajišťovala stavební materiál, obec dovoz a patron školy vyplácel řemeslníky. Podobné předpisy se týkaly i údržby školy.³⁶¹ Dle *Zákona říšského*³⁶² z roku 1869 byl při stavbě školy kladen důraz převážně na vhodné zdravé prostředí, místo pro tělocvik, blízkost zahrady a hospodářského pozemku. Zemské úřady byly povinny zřídit zvláštní zemské fondy, z nichž se hradily náklady na opravy a údržbu škol.³⁶³ Říšský školský zákon se však netýkal středních škol, které byly v rukou zemských úřadů.³⁶⁴

Na školy dohlížely místní obce nebo okresy. Podle § 10 výše zmíněného *Hasnerova zákona* musely být v každé zemi Rakousko-Uherské říše zřízeny školní rady, nazývajících se Školní zemská rada (nejvyšší zemský školský úřad), Školní okresní rada (pro každý školní okres), Školní rada místní (pro každou školní obec). Dohlíželo na ně Ministerstvo kultu a vyučování.³⁶⁵

³⁵⁶ Rostislav Švácha, *Školy, Stavba* VI, 1999, č. 6, s. 24.

³⁵⁷ Více viz Vávrová (pozn. 4).

³⁵⁸ Například Havlíček (pozn. 113), s. 113–137.

³⁵⁹ Například Josef Tůma, *Česká škola obecná, Styl* IV, 1912, s. 141–146. – Jaroslav Rössler, *Budovy obecného školství, Styl* IV, 1912, s. 147–163.

³⁶⁰ Například Václav Švácha, *O školních tělocvičnách, Zprávy spolku architektů a inženýrů v království českém* XLII, 1908, č. 10, s. 37–38.

³⁶¹ Šimek (pozn. 3), s. 23–24.

³⁶² *Zákon říšský* (pozn. 94), s. 48.

³⁶³ Šimek (pozn. 3), s. 24.

³⁶⁴ Šafránek (pozn. 95), s. 28–29.

³⁶⁵ Michal Šimáně, *K problematice zřizování českých menšinových obecných škol na Ústecku v letech 1867–1918, ePedagogium* III, 2010, č. 4, s. 85.

Autory školních staveb byli inženýři – představitelé krajských úřadů, okresních hejtmanství nebo zemské vlády (c. k. místodržitelství v Praze), dále městští stavitelé, ale také architekti ve svobodném povolání. Příkladem projektanta, který byl zaměstnán ve stavebním odboru zemské vlády, je autor berounského gymnázia, inženýr Jaroslav Valečka (titulovaný jako c. k. místodržitelský inženýr).³⁶⁶

Valečka projektoval několik obecných škol v severních, středních a západních Čechách. Jedním z jeho prvních architektonických děl byl návrh obecné chlapecké školy v Domažlicích (1899)³⁶⁷ v čistě neorenesančním stylu s mohutnou nárožní věží s ochozem, mělkými rizality, zakončenými odstupňovanými renesančními štíty a fasádou zdobenou sgrafitovou dekorací po vzoru Wiehlovy České renesance. Tato budova, zasazená do městské zástavby a lemovaná silnicí ani zdaleka nepřipomíná pozdější Valečkův návrh na střední školu v Berouně. Valečkovou další a významnější realizací je chlapecká obecná škola (dnes základní škola) v Turnově (1906–1907).³⁶⁸ Zde můžeme sledovat architektův umělecký posun od neorenesance k secesi s neorenesančními prvky. Jaroslav Valečka působil ve středních Čechách. Pro rolnickou školu v Mladé Boleslavi navrhoval v roce 1907 neorenesanční průčelí,³⁶⁹ dále je autorem obecné školy v Kochánku (1903–1909) (okres Mladá Boleslav), jejíž návrh byl publikován v dobovém tisku *Architektonický obzor*,³⁷⁰ a také již výše představené školy v Počaplech v Králově Dvoře u Berouna.

Také autor benešovského gymnázia inženýr Karel Donda pracoval ve státní správě. Dle údajů z dobové *Výroční zprávy c. k. státní reálky v Táboře*³⁷¹ působil Donda jako c. k. vrchní inženýr na Ministerstvu vnitra. Vyjma školy v Benešově projektoval také budovu české techniky v Brně.³⁷²

Někteří stavební inženýři se přímo specializovali na stavby školních budov. Jedním z nich je Ferdinand Havlíček (titulovaný jako c. k. vrchní inženýr), projektant

³⁶⁶ Jaroslav Valečka začínal jako městský stavební adjunkt. – Viz Vlček (pozn. 48), s. 684.

³⁶⁷ Je zajímavé, že ani jeden ze 17 předložených návrhů nebyl shledán porotou jako vhodný. Valečkův návrh s názvem *Chod* byl označen za jeden z „relativně nejlepších“ a získal tak první cenu. – Viz Zprávy stavebné, *Technický obzor* VII, 1899, s. 292.

³⁶⁸ [Anonym], Obecné a měšťanské školy v Turnově, *Architektonický obzor* V, 1906, s. 32–33.

³⁶⁹ Autorem školy je inženýr Václav Míchal. Budova má půdorys do tvaru písmene E s bohatě dekorovaným průčelím v neorenesančním slohu. Zajímavým detailem je figura sedícího dítěte nad vstupem, která připomíná dvě dětské postavy nad průčelím berounského gymnázia. – Viz [Anonym], Budova rolnické školy v Mladé Boleslavi, *Architektonický obzor* VI, 1907, s. 15.

³⁷⁰ Architektura této malé vesnické školy byla inspirována lidovými stavbami. – [Anonym], Nová budova obecné školy v Kochánku, *Architektonický obzor* IX, 1910, s. 17.

³⁷¹ John (pozn. 251).

³⁷² Vlček, Encyklopedie architektů (pozn. 48), s. 145.

bývalé nymburské reálky, který působil na odboru pro stavby pozemní c. k. místodržitelství.³⁷³ Havlíček je znám převážně svými architektonickými návrhy pro Prahu, ale zaměřoval se také na oblast středních Čech. V roce 1907 projektoval reálku pro město Příbram.³⁷⁴ V druhé polovině devatenáctého století se v pražských Holešovicích stavěla průmyslová škola, jejíž realizace byla rozdělena na dvě etapy. V letech 1897–1898 probíhala podle Havlíčkova návrhu výstavba jednoho z křídel školní budovy, které neorenesančním vzhledem navazoval na původní část školy postavené v první etapě v letech 1880–1880 podle projektu dalšího významného specialisty na školní stavby architekta a stavitele Antona Rosenberga.³⁷⁵ Anton Rosenberg pracoval celý život na pražském c. k. místodržitelství, kde byl zaměstnán v technickém oddělení. V roce 1893 se stal c. k. vrchním inženýrem a o tři roky později stavebním radou v Čechách. Svoji kariéru zakončil jako přednosta odboru pro pozemní stavby c. k. místodržitelství.³⁷⁶ Kromě reálky v Mladé Boleslavi projektoval také dvě gymnázia a vyšší reálku na Novém Městě. V nekrologu z roku 1907 se píše: „*Žádná z těchto budov nevyniká jako dílo architektonické, mnohá z nich však má vhodné vnitřní rozdělení.*“³⁷⁷ Z toho lze usuzovat, že to byl převážně technicky orientovaný projektant.

Obce, jež usilovaly o stavbu nové školy, si nezřídka k jejímu vyprojektování pozvaly stavitele, s nímž již měly zkušenost při stavbě jiné městské veřejné budovy, anebo který byl městským zastupitelům doporučen. Pokud obec neměla dostatek finančních prostředků, musela se spokojit s architektonicky prostšími návrhy místních stavitelů, kteří sice splnili zadané parametry pro stavbu školy, ale v jejím vnějším uměleckém ztvárnění nebyli příliš inovativní ani progresivní. Příkladem může být příbramské reálné gymnázium (dnes všeobecné gymnázium) z let 1881–1882, pro nějž vyprojektoval původní návrh architekt Josef Sakař, ale z finančních důvodů se nakonec přistoupilo k realizaci stavby podle návrhů místního stavitele Bastla.³⁷⁸

Finance dané obce a finanční podpora Rakousko-Uherské říše hrály ve výstavbě škol nemalou úlohu. Pokud mohlo město financovat nákladnější projekt školní budovy, vyhlásilo veřejnou soutěž, jíž se mohli účastnit architekti ve svobodném povolání. O výsledcích soutěže a vítězném návrhu se psalo v dobovém (zpravidla místním) tisku.

³⁷³ Svoboda – Lukeš – Havlová (pozn. 47), s. 246.

³⁷⁴ Vlček, Encyklopedie architektů (pozn. 48), s. 220.

³⁷⁵ Vlček, Umělecké památky (pozn. 282).

³⁷⁶ Vlček, Encyklopedie architektů (pozn. 48), s. 555.

³⁷⁷ *Zprávy spolku architektů a inženýrů v království českém* XLII, 1908, č. 10, s. 4.

³⁷⁸ Žid (pozn. 272).

Architektonicky hodnotné plány staveb pak byly otištěny v odborném periodiku, zaměřeném na soudobou architekturu a stavitelství, například *Architektonický obzor*, *Styl* či *Zprávy architektů a inženýrů*. Příkladem může být již výše představená nymburská reálka, o níž podrobně pojednával článek v *Architektonickém obzoru* z roku 1908.³⁷⁹

Města středních Čech, která tehdejší Rakousko-Uherská říše podporovala, převážně kvůli jejich průmyslové či těžařské činnosti (Kladno, Mladá Boleslav) anebo jejich výhodné dopravní poloze (Benešov, Nymburk), si mohla dovolit investovat do výstavby (nejen) střední školy mnohem více, než menší a pro říši méně významná města. Ta mnohdy nemohla vypsát ani veřejnou soutěž na stavbu svých škol. Velkoryse projektované školní budovy ve větších městech však i přesto zatěžovaly městskou pokladnu více než dost. Příkladem může být stavba reálky v Nymburce, která se ukázala být natolik finančně náročnou, že městští radní prosili v dopise autora stavby Ferdinanda Havlíčka, zda by bylo u ředitelovy vilky, nacházející se v blízkosti školy, možné zjednodušit vnější štukovou výzdobu, což Havlíček odmítl s tím, že by tím byla u vilky narušena exteriérová umělecká návaznost na hlavní školu.³⁸⁰

Financování výstavby škol se nepromítlo nejen do vzhledu školy, ale také do volby pozemku. Finančně nezatížená města se mohla ve výběru stavební parcely rozhodovat mnohem svobodněji. Nezřídka musela část stávající obytné městské zástavby ustoupit nové školní budově, aby vznikl v blízkosti historického jádra města dostatečně velký prostor pro její výstavbu.

³⁷⁹ *Architektonický obzor* VII, 1908, s. 44–45, 48–49.

³⁸⁰ Červinka, *Fin de siècle* (pozn. 223), s. 6.

6. ZÁVĚR

Téma architektury školních budov 19. století a první třetiny 20. století je fenomén, určený školskými aspekty, jakými jsou obsah a rozsah vzdělání, dále schopnosti a zkušenosti projektantů a ochota investorů, nejčastěji měst nebo zemí, do škol investovat. Rakousko mělo mimořádný zájem na stavbě školních budov ve shodě s tím, jak mocenské elity spatřovaly ve vzdělávání perspektivu státu a kulturní a hospodářský rozvoj jednotlivých korunních zemí. Jistotně to byla průmyslová revoluce, jež stála v pozadí za zakládáním specializovaných středních škol (reálek, průmyslových a řemeslnických škol), které měly vychovávat odborníky pro průmyslové odvětví, a tudíž i za výstavbou speciálních školských budov. Důležitými školami nepřestala být ani gymnázia, odkazující k tradici humanitního vzdělávání, jak se formovalo v 17. a 18. století na latinských církevních, vesměs piaristických a jezuitských školách.

V průběhu 19. století prošla výuka četnými a radikálními reformami, které propojily tradici klasické gymnaziální výuky s praktickým vzděláváním odborných škol a posunuly střední školství dopředu, k životní praxi a potřebám moderní společnosti. Právě rozsah výuky a učební osnovy jsou klíčová kritéria ovlivňující výstavbu školních budov. Obecné a měšťanské školy zpravidla nedisponovaly velkým počtem specializovaných učeben, jako tomu bylo například u středních škol, ale často byly koncipovány tak, aby pojaly, pokud možno co nejvíce žáků. Budovy obecných škol se tím stávaly mohutnější a vyšší a nezřídka – a oprávněně – tvořily skutečnou dominantu obce, nápadnou nejen svojí velikostí a formálně náročným exteriérem. Oproti jeho zdobnosti byla dispozice řešena racionálně, věcně, důsledně promyšlena, neboť velké množství specializovaných učeben a laboratoří muselo být v rámci rozvržení a velikosti budovy umístěno na nejvhodnějších místech tak, aby bylo dosaženo bezpečnostních a hygienických standardů. Projektanti navrhovali školní budovy jako mohutné palácové stavby nejrůznějších půdorysných kompozic. Ty měly pojmout všechny potřebné místnosti a zároveň zaujímat vhodnou pozici vůči světovým stranám i stávající městské zástavbě. Tyto stavby nezřídka tvořily dominanty města, symbolizující reprezentativní „chrámy moudrosti“ určené budoucím generacím.

Projektanti, nejčastěji stavební inženýři či architekti ve veřejné stavební službě, si byli vědomi, jak důležitá je pro dané město školní budova, a proto její vnitřní dispozici i vnější vzhled promýšleli nanejvýš odpovědně. Výběr stavební parcely pak zpravidla připadl obecním zastupitelům a rozhodování o umístění školy mnohdy nebylo jednoduché. Projektant poté na základě svých dosavadních zkušeností a na základě

velikosti a možností dané stavební parcely volil vhodnou půdorysnou dispozici. A ti schopní projektanti se specializací na daný typ veřejných budov nebo s dosavadními bohatými zkušenostmi v oboru, se nebáli do svých projektů vložit uměleckou invenci a komponovat jednotlivé prvky stavby neobvyklými způsoby. Také vnější vzhled budov, navrhovaný nejčastěji v uměleckých směrech historismu, vzešlých z dobových požadavků na reprezentativnost veřejných budov druhé poloviny 19. století, se lišil v závislosti na umělecké fantazii a invenci daného autora. Ve sledovaném období tak vznikají školní stavby, jež jsou svými estetickými i architektonickými kvalitami značně rozdílné.

V neposlední řadě určoval vzhled školních budov investor, jímž byly v českých zemích nejčastěji města nebo země, resp. úředníci zemských, krajských, okresních nebo městských stavebních úřadů, případně členové zemské a okresní školní rady. Ti často zasedali v odborné komisi, vybírající nejvhodnější soutěžní návrh školní budovy pro dané město, popřípadě sami volili vhodného projektanta, s nímž již měli osobní zkušenost nebo byl dle jejich názoru odborníkem v daném stavitelském odvětví. Tato volba projektanta spolu s finančními možnostmi obce nezřídka vedla k tomu, že kvalita školní architektury na území dnešního Středočeského kraje velmi kolísala. Velkorysé architektonické návrhy škol významných českých architektů tak mnohdy zůstaly jen na papíře.

V období od druhé poloviny 19. století do počátku první světové války se stavební činnost na území středních Čech tak jako v jiných středoevropských regionech rozvíjela velmi intenzívně. Díky tomu byl region obohacen o řadu hodnotných architektonických děl, školní budovy nevyjímaje. Každopádně dnešní Středočeský kraj je územím natolik rozsáhlým, že zmapování jeho architektonického fondu je úkolem velmi náročným. Doufejme, že se stane i úkolem zajímavým pro další generace historiků umění, a věřme, že téma školních budov, postavených v meziválečném období a po druhé světové válce, se u nich shledá s porozuměním, které si jistě zaslouhuje.

7. SEZNAM ZKRATEK

AG – Archiv gymnázia

AM – Archiv města

FF MUNI — Filozofická fakulta Masarykovy univerzity

FHS UK — Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy

FF UK — Filozofická fakulta Univerzity Karlovy

FF UP — Filozofická fakulta Univerzity Palackého

FF UPCE – Filozofická fakulta Univerzity Pardubice

Inv. č. – inventární číslo

Kat. č. – katalogové číslo

NPÚ – Národní památkový ústav

PF UK – Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy

SOkA — Státní okresní archiv

SOA – Státní oblastní archiv

8. LITERATURA

100 let kolínského gymnasia, Kolín 1972.

Anketa o vzorných budovách pro měšťanské školy konaná 20. února v Praze, Praha 1937.

[Anonym], Restaurátoři odkryjí díla zamalovaná komunisty v 50. letech, *Benešovský deník* VI, 2006, č. 169, s. 3.

Miloslav Balata, Z historie benešovských škol (2. část), in: Jiří Tywoniak (ed.), *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka*, Benešov 1962, s. 112–128.

František Bareš, *Dějiny mladoboleslavského školství*, Mladá Boleslav 1888.

František Bareš, *Paměti města Mladé Boleslavě. Díl II*, Mladá Boleslav 1920.

Václav Bartůšek, Benešovské gymnázium v prvním období své existence (1703–1778), in: Eva Procházková (ed.), *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka. Tři sta let benešovského gymnázia. Sborník příspěvků z pracovního semináře*, č. 43, Benešov 2003, s. 36–116.

Marie Benešová, *Česká architektura v proměnách dvou století 1780–1980*, Praha 1984.

Leonard Bianchi (ed.), *Dejiny štátu a práva na území Československa v období kapitalizmu, I., 1848-1918*, Bratislava 1973.

Kamil Buzek, Školské zákony a nařízení o školních budovách a o jejich zařízení, in: *Anketa o vzorných budovách pro měšťanské školy konaná 20. února v Praze*, Praha 1937, s. 58–76.

František Cuc-Disman, Úprava školního pozemku, in: [Anonym] *Boj proti prachu ve škole*, Praha 1931, s. 11–13.

J. A. Čančík, Moderní hygienické požadavky na školní budovu, *Styl* VIII, 1927–1928, s. 81–84.

František Čapka, *Dějiny českých zemí 1800–1918*, Brno 2003.

František Josef Čechetka (ed.) – František Brzák (ed.), *Národní školství Poděbradska. Díl II. popisu politického okresu poděbradského*, Poděbrady 1906.

Jaromír Čelakovský, *Zákony a nařízení u věcech obecného a pokračovacího školství, na ten čas platné v království Českém*, Praha 1878.

Jaromír Čelakovský, *Zákony a nařízení u věcech obecného a pokračovacího školství, na ten čas platné v království Českém*, Praha 1886.

Jan Ladislav Černý – Bedřich Javůrek – František Melichar – František Bohumil Škorpil, *Dějiny školství okresu Kladenského. Na oslavu 50-letého jubilea panování J. V. císaře a krále Františka Josefa I.*, Kladno 1898.

Jan Červinka, *Fin de siècle a umění stavěti v Nymburce. Architektura nymburského gymnázia*, Nymburk 2003.

Jan Červinka et al., *111 let nymburského gymnázia. Oslavy špičatého výročí založení školy 14. června 2014*, Nymburk 2014.

František Drtina, Dvojstupňovitost středoškolského vyučování. (Prosloveno ve středoškolské anketě.), in: František Drtina, *Reforma školství. Soubor statí*, Praha 1931, s. 486–492.

František Drtina, O reformě středoškolské, in: František Drtina, *Reforma školství. Soubor statí*, Praha 1931, s. 475–485.

František Drtina, Reforma středoškolská s českého hlediska, in: František Drtina, *Reforma školství: soubor statí*, Praha 1931, s. 493–505.

Josef Dušek, Dějiny kolínského gymnasia, in: *100 let kolínského gymnasia*, Kolín 1972, s. 10–35.

Martin Ebel, *Dějiny českého stavebního práva*, Praha 2006.

Emil Edgar, *Stavba a zařízení škol*, Praha 1922.

Pavel Fojtík, *Stoletá historie nymburského gymnázia s přihlédnutím k širším souvislostem českého středního školství (1903–2003)*, Nymburk 2003.

Karel Hannauer, *Přirozené osvětlení školních učeben a předpoklady jejich optimální orientace k světovým stranám*, Praha 1944.

Ferdinand Havlíček, O stavbách školních budov, *Styl IV*, 1923–1924, s. 117–137.

Roman Hájek, Ohlédnutí zpět, in: *Almanach ke 110. výročí Gymnázia Kladno*, Kladno 2010, s. 2–23.

František Hála, *Zdravá škola*, Praha 1936.

Saturnin Ondřej Heller, Renaissance moderních průčelí našich a vztah její k renaissanci původní, *Zprávy spolku architektů a inženýrů v království českém XVIII*, 1883, s. 1–7.

Karel Herčík, *Čtení o Mladé Boleslavi*, Mladá Boleslav 2010.

Klára Hlaváčová, *Architektura školních budov v Brně ve 20. letech 20. století* (bakalářská práce), Ústav hudební vědy, FF MUNI, Brno 2008.

Josef Horák – Milan Kratochvíl, *Stručné dějiny vývoje školy a pedagogického myšlení*, Liberec 2005.

Zuzana Hutňanová (ed.) – Daniela Doubková (ed.), *Almanach ke 100. výročí založení I. základní školy v Dobříši. 1899–1999*, Dobříš 1999.

Mojmír Chromý, 90 let novorenesančního klenotu v městské šperkovnici, in: *90 let budovy gymnázia Benešov*, Benešov 1997, s. 9.

Mojmír Chromý, Před 300 lety, před stoletím i dnes, in: *300 let Gymnázia Benešov*, Benešov 2003, s. 10.

Jan John, Budova c. k. reálky v Táboře, in: *Druhá výroční zpráva c. k. české státní reálky v Táboře za školní rok 1906–1907*, Tábor 1907, s. 1–14.

Otakar Kádner, *Pedagogika, školství a jejich dějiny*, Praha 1981.

Otakar Kádner, *Vývoj a dnešní soustava školství I.*, Praha 1929.

Ladislav Kliment (ed.), *Monografie města Benešova a okolí*, Benešov 1938.

František Klíma, Dějiny příbramského gymnasia, in: Jan Vondráček (ed.), *Almanach vydaný na oslavu půlstoletého trvání gymnasia v Příbrami 1871–1921*. Příbram 1921.

Jiří Kořalka, Češi v Habsburské říši a v Evropě 1815–1914. *Sociálněhistorické souvislosti a vytváření novodobého národa a národnostní otázky v českých zemích*, Praha 1996.

Jan Emil Koula, *Nová česká architektura a její vývoj ve XX. století*, Praha 1940.

Jan König, Staré berounské školy, in: *90 let budovy Gymnázia Benešov*, Benešov 1997, s. 10–15.

Stanislav Krajník – Zdeněk Pospíšil, *Kladensko*, Praha 1985.

František Kraus, *Přehled požadavků školního zdravotnictví*, Velké Meziříčí 1906.

Marie Králíková – Josef Nečesaný – Václav Spěváček, *Nástin vývoje všeobecného vzdělání v Českých zemích*, Praha 1977.

Jiří Kučera (ed.), *Základní škola Hostivice 1906–2006. Sto let staré školní budovy*, Hostivice 2006.

Zdeněk Kuchyňka, Od městysu ke královskému hornímu městu, in: Radoslava Schmelzová – Dagmar Šubrtová (ed.) „Kladno minulé a budoucí”: *sborník z mezioborové konference*, Kladno 2007, s. 7–9.

Jiří Kulhánek (ed.), *Královské město Nymburk v práci a v životě. Osvětový, hospodářský, tělovýchovný a turistický obraz polabského města a jeho kraje*, Nymburk 1940.

Karel J. Laboutka, *Stavba a zařízení školy. Pokus o vzornou budovu národní školy*, Praha 1947.

Stanislav Lidinský, Příběh druhý – stavitelský aneb Jak gymnázium k budově přišlo, in: *Gymnázium Joachima Barranda – Almanach 1910–2000 90. výročí gymnázia Beroun*, Beroun 2000, s. 15–17.

Stanislav Lidinský, Příběh první – zakladatelský, aneb Jak Beroun ke gymnáziu přišel, in: *Gymnázium Joachima Barranda – Almanach 1910–2000 90. výročí gymnázia Beroun*, Beroun 2000, s. 11–14.

Marie Lukášová – Milan Schweigstill (ed.), *Almanach. 100 let mělnického gymnázia 1910–2010*, Mělník [2010].

Zdeněk Lukeš, Škola jako budova a symbol od konce 19. do poloviny 20. století, *Documenta Pragensia* XI, 1993, s. 76–81.

Petr Macek, *Barevnost fasád. Průzkum, dokumentace, vyhodnocení a obnova exteriéru historických staveb*, Praha 2009.

Robert Marek (ed.), *Město Kolín. Jeho vývoj dějinný, kulturní, obchodní a průmyslový*, Kolín 1927.

Pavel Mareš, 100 let budovy Gymnázia Benešov, in: *100 let budovy Gymnázia Benešov*, Benešov 2007, s. 10–22.

Pavel Mareš, Historie stavby budovy gymnázia, in: *100 let budovy Gymnázia Benešov*, Benešov 2007, s. 41–44.

Petr Mezera – Ladislav Kalivoda, *Občanské stavby. Typologie školských staveb 2*, Praha 1988.

Jan Měchýř, České menšinové školství v Čechách 1867–1914, in: Zdeněk Kárník (ed.), *Sborník k problematice multietnicity. České země jako multietnická společnost: Češi, Němci a Židé ve společenském životě českých zemí 1848–1918*, Praha 1996, s. 67–84.

František Morkes, *Devětkrát o českém školství: (přehledný průvodce)*, Praha 2004.

František Morkes, Tradice a modernost českého školství, in: *Mezinárodní konference Všeobecné vzdělávání pro všechny. International Conference Public Education For All*, Praha 2004, s. 177–184.

František Morkes, *Učitelé a školy v proměnách času: (pokus o základní chronologii 1774–1946)*, Plzeň 2006.

František Morkes, Základní reformy našeho školství, *Moderní vyučování. Časopis na podporu rozvoje škol* XIV, 2008, č. 3, s. 6–7.

Karel Mrzílek, Z minulosti školy, in: *75 let střední školy v Kolíně. 1872–1947*, Kolín 1947, s. 10.

Jiří Potůček, Marchetova reforma z let 1908–1910. Reformy české střední školy se zřetelem k vyučování matematice, *Učitel matematiky* III, č. 4(16), květen 1995, s. 47–51.

Lukáš Martinka, *Benátky nad Jizerou*, Radouň 2012.

Otakar Palán, Dějiny reálného gymnasia kolínského, in: *Půl století střední školy v Kolíně 1872–1922. Památník vydaný profesorským sborem Státního reálného gymnasia v Kolíně*, Kolín 1922, s. 5–12.

Josef Petrán (ed.), *Benešovsko-Podblanicko*, Praha 1985.

Emanuel Poche et al., *Umělecké památky Čech* II, K–O, Praha 1978.

Jiří Procházka, Počátky a vývoj kolínského školství, in: *100 let kolínského gymnasia*, Kolín 1972, s. 6–9.

Eva Procházková, *Benešov*, Praha 2005.

Erich Renner, Z minulosti školy, in: *90 let budovy Gymnázia Benešov*, Benešov 1997, s. 12–34.

Michal Roubík, *Vývoj městské zástavby a městské infrastruktury v Benešově v letech 1871–1914* (bakalářská práce), Ústav hospodářských a sociálních dějin, FF UK, Benešov 2008.

Jaroslav Rössler, Budovy obecného školství, *Styl* IV, 1912, s. 147–163.

Dagmar Rybářová – Petr Mezera – Jitka Zelenková, *Občanské stavby. Typologie školských staveb I*, Praha 1991, s. 103.

Kateřina Řezníčková, *Študáci a kantoři za starého Rakouska. České střední školy v letech 1867–1918*, Praha 2007.

Hans Scharold, Bonitz Hermann, in: *Neue Deutsche Biographie*, Berlin 1955.

Radoslava Schmelzová, Vojtěšská huť, Vojtěch Lanna st. a Vojtěch Lanna ml., in: Radoslava Schmelzová – Dagmar Šubrtová (ed.), „*Kladno minulé a budoucí*“: sborník z mezioborové konference, Kladno 2007, s. 17–22.

Jaroslav Schneider, *Dějiny kolínského školství. Od dob nejstarších do roku 1622. Doba úpadku v letech 1622–1774. Reformy do zřízení hlavní školy a dějiny kůru literátského do r. 1785*, Kolín 1947.

Erasmus Schwab, *Die österreichische Musterschule für Landgemeinden auf dem Weltausstellungsplatze*, Wien 1873.

Marie Sladká, Vznik a vývoj reálného gymnázia v Berouně 1910–1939, in: *Minulostí Berounska. Sborník státního okresního archivu v Berouně I*, Beroun 1998, s. 69–104.

Rudolf Soukup, Dějiny ústavu, in: *Druhá zpráva c. k. ústavu ku vzdělání učitelů v Kutné Hoře*, 1897, s. 48–67.

Josef Stáhlík, Reálné gymnasium na Mělníce, in: *Mělnicko z jeho života a práce. Sborník vydaný k otevření Masarykova kulturního domu na Mělníce*, Mělník 1936, s. 94–97.

Jan Stěnička, Alois Dryák. Dvojnásobné výročí architekta, *Věstník Klubu Za starou Prahu* XXXII, 2002, č. 3, 14. 8., s. 36–38.

*Sto let berounského gymnázia 1910–2010: Sto let G * B*, Beroun 2010.

Alois Strnad, Nová budova c. k. reálných škol v Kutné Hoře, in: *Roční zpráva císařsko-královské vyšší reálky v Kutné Hoře*, Kutná Hora 1901, s. 3–38.

Jan E. Svoboda – Zdeněk Lukeš – Ester Havlová, *Praha 1891–1918. Kapitoly o architektuře velkoměsta*, Praha 1997.

Jan Šafránek, *Školy české: obraz jejich vývoje a osudů II*, Praha 1918.

Michal Šimáně, K problematice zřizování českých menšinových obecných škol na Ústecku v letech 1867–1918, *ePedagogium* III, 2010, č. 4, s. 83–92.

Jan Šimek, *Historie školních budov: Od tereziánských reforem po současnost*, Praha 2016.

Alice Šimůnková, Kutnohorská reálka a gymnázium, *Krásné město I*, 2003, s. 3–5.

Pavel Šopák, *Vzdálené ohlasy. Moderní architektura českého Slezska ve střeoevropském kontextu I*, Opava 2014.

Alexandra Špiritová, Ústřední matice školská v letech 1880–1919, in: *Paginae historiae. Sborník Státního ústředního archivu v Praze I*, Praha 1993, s. 178–195.

Štefan Štempák, *Školské budovy*, Bratislava 1990.

Anna Šubrtová, *Architektura a urbanismus Litomyšle první poloviny 20. století* (diplomová práce), Katedra dějin umění FF UPOL, Olomouc 2014.

Rostislav Švácha, Kutnohorská architektura období historismu a moderny (1851–1918), *Umění* XXXIX, 1991, s. 402–436.

Rostislav Švácha, *Od moderny k funkcionalismu. Proměny pražské architektury první poloviny dvacátého století*, Praha 1994.

Rostislav Švácha, Školy, *Stavba VI*, 1999, č. 6, s. 24–26.

Václav Švácha, O školních tělocvičnách, *Zprávy spolku architektů a inženýrů v království českém* XLII, 1908, č. 10, s. 37–38.

Prokop Toman – Prokop Hugo Toman, *Nový slovník československých výtvarných umělců 2*, Praha 2000.

Karel Topinka, Stručné dějiny ústavu učitelského v Kladně, in: *Výroční zprávy učitelského ústavu v Kladně č. 1-13*, s. 6–25.

Josef Tůma, Česká škola obecná, *Styl IV*, 1912, s. 141–146.

Jiří Tywoniak, *Benešov a Konopiště v minulosti*, Benešov 1992.

Jaroslav Uher – Antonín Vrba, *75 let mělnického gymnázia 1910–1985*, Mělník 1985.

Petra Ulbrych Pavienská, *Architektura a urbanismus v Turnově v letech 1900–1938* (diplomová práce), Ústav dějin křesťanského umění, Katolická teologická fakulta UK, Jablonec nad Nisou 2009.

Růžena Váňová, *Vývoj počátečního školství v českých zemích*, Praha 1986.

Soňa Váňová, *Historie nymburského gymnázia v kontextu vývoje středního školství* (diplomová práce), Katedra pedagogiky, PF UK, Praha 2017.

Veronika Vávrová, *Architektura školních budov v Čechách a na Moravě v letech 1880–1948. Ideál, teorie, praxe* (bakalářská práce), Ústav historických věd, FF UPCE, Pardubice 2012.

Zdenka Veselá, *Dokumenty z vývoje české střední školy. 1849–1939*, Praha 1973.

Pavel Vlček (ed.), *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Praha 2004.

Pavel Vlček (ed.), *Umělecké památky Prahy, Staré Město, Josefov*, Praha 1996.

Pavla Vošahlíková, *Rákoska v dílně lidskosti: Česká škola v 19. století očima účastníků*, Praha 2016.

Jindřich Vybíral, *Česká architektura na prahu moderní doby*, Praha 2002.

Zdeněk Wirth, Architektura a užitá umění přítomnosti. Úvod k nazírání na moderní umění, in: *Výroční zpráva c. k. státní reálky v král. hor. městě Kladně za škol. rok 1903–4*, Kladno 1904, s. 3–22.

Zdeněk Wirth – Antonín Matějček, *Česká architektura 1800–1920*, Praha 1922.

Zdeněk Wirth – Karel Stejskal, *Kladno jindy a dnes: z kroniky města: statistický přehled: procházky městem: kladenské doly a hutě: průvodce okolím*, Kladno 1905.

Petr Wittlich, *Česká secese*, Praha 1982.

Jindřich Zajíc, Architektura českých menšinových škol na Teplicku do roku 1938, *Monumentorum custos. Časopis pro památky severozápadních Čech*, 2013, s. 23–38.

Tereza Zajíčková, *Reálné gymnázium v České Třebové. (Architektura Aloise Dryáka)* (bakalářská práce), Seminář dějin umění, FF MUNI, Brno 2008.

František Žid, Sedmdesátpět let příbramského gymnasia, in: *Jubilejní almanach gymnasia v Příbrami 1871–1946*, Příbram 1946, s. 7–38.

8.1 Dobová periodika

Architektonický obzor V, 1906, s. 32–33.

Architektonický obzor VI, 1907, s. 15–16.

Architektonický obzor VII, 1908, s. 44–45, 48–49.

Architektonický obzor IX, 1910, s. 17–18, 22.

Hlasy od Berounky. List věnovaný zájmům lidu českého vůbec, zvláště pak krajiny berounské XII, 1910, č. 23, 15. 9., nestr.

Kladenské zájmy VII, 1904, č. 3, 23. 7., s. 5.

Styl IV, 1912, s. 141–146, 147–163.

Styl IV, 1923–1924, s. 117–137.

Styl VIII, 1927–1928, s. 81.

Technický obzor VII, 1899, s. 292.

Zprávy spolku architektů a inženýrů v království českém XVIII, 1883, s. 1–7.

Zprávy spolku architektů a inženýrů v království českém XLII, 1908, s. 4, 37–38.

9. INTERNETOVÉ ODKAZY

[Anonym], Gymnázium, *Děčínské památky*,
<http://www.decin.estranky.cz/clanky/decinke-pamatky/gymnazium.html>, vyhledáno 15. 11. 2018.

[Anonym], Chlapecká škola Kouřim, *Prázdné domy*,
<https://prazdnedomy.cz/domy/objekty/detail/928-chlapecka-skola-kourim>, vyhledáno 30.11. 2018.

Benešov / Husova č.p. 470 / kat. č. 1000120774,
<https://pamatkovykatolog.cz?element=14719495&action=element&presenter=ElementsResults>, vyhledáno 26. 11. 2018.

Franz Exner, katedra filozofie, FF MU Brno,
www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/exner.html, vyhledáno 14. 11. 2018.

Jutta Brandstetter, Karl Hinträger, *Architektenlexikon. Wien 1770–1945*,
<http://www.architektenlexikon.at/de/227.htm>, vyhledáno 21. 10. 2018.

Antonín Leopold, Historie berounského školství, *Základní škola Beroun, Wagnerovo náměstí*, <http://3zsberoun.com/view.php?cislocclanku=2012053104>, vyhledáno 29. 11. 2018.

Mělník / Jaroslava Seiferta č. p. 148 / kat. č. 1000146724,
<https://pamatkovykatolog.cz?element=14557591&action=element&presenter=ElementsResults>, vyhledáno 20. 11. 2018.

Nymburk / Komenského č. p. 779/10 / kat. č. 1179364998,
<https://pamatkovykatolog.cz?element=2282626&action=element&presenter=ElementsResults>, vyhledáno, 15. 11. 2018.

Österreichisches Biographisches Lexikon, Bd. 6 (Lfg. 26, 1973), s. 70,
https://www.biographien.ac.at/oebl/oebl_M/Marchet_Gustav_1846_1916.xml;internal&action=hilite.action&Parameter=Gustav%20Marchet, vyhledáno 16. 11. 2018.

Österreichisches Biographisches Lexikon, Bd. 11 (Lfg. 54, 1999), s. 403f,
http://www.biographien.ac.at/oebl/oebl_S/Schwab_Erasmus_1831_1917.xml,
vyhledáno 10. 11. 2018.

Počaply / Tyršova č. p. 136 / kat. č. 1704528078,
<https://pamatkovykatolog.cz?element=2309278&action=element&presenter=ElementsResults>, vyhledáno 27. 11. 2018.

Turnov / Skálova č. p. 600 / kat. č. 1063467457,
<http://pamatkovykatolog.cz?element=15827448&action=element&presenter=ElementsResults>, vyhledáno 20. 4. 2018.

Úžice / Kralupská č.p. 48 / kat. č. 1000118497,
<https://pamatkovykatalog.cz?element=14587033&action=element&presenter=ElementsResults>, vyhledáno 20. 11. 2018.

Žehuň, č. p. 52 / kat. č. 1000163270,
<https://pamatkovykatalog.cz?element=14267218&action=element&presenter=ElementsResults>, vyhledáno 20. 11. 2018.

10. PRAMENY

AG Benešov, Michal Tomek, Benešov – budova gymnázia. Odkrytí a restaurování nástěnných maleb v aule školy, bývalé školní kapli (restaurátorská zpráva a dokumentace).

Eva Pýchová – Šárka Koukalová – Hana Hermanová – Vojtěch Láška, *Plošný průzkum, zhodnocení a dokumentace architektonického kulturního dědictví 19. a 20. století: Moderní architektura středočeského kraje, část I.*, Národní památkový ústav, 2008, s. 287–298. (Dokument dostupný v oddělení evidence a dokumentace NPÚ Praha).

Eva Pýchová – Šárka Koukalová – Hana Hermanová – Vojtěch Láška, *Plošný průzkum, zhodnocení a dokumentace architektonického kulturního dědictví 19. a 20. století. Moderní architektura středočeského kraje, část II.*, Národní památkový ústav, 2008, s. 238–251. (Dokument dostupný v oddělení evidence a dokumentace NPÚ Praha).

SOkA Benešov, AM Benešova, fond Gymnasium, sbírka plánů.

SOkA Benešov, AM Benešova, fond Gymnasium – stavba nové budovy, 1899–1913.

SOkA Benešov, AM Benešova. Zprávy o schůzích komise pro stavbu budovy gymnázia (1905–1907), kniha č. 195, inv. č. 219.

SOkA Benešov, AM Benešova, Všeobecné podmínky pro stavbu c. k. vyššího a jubilejního gymnasia v Benešově u Prahy, Městská rada v Benešově, dne 24. června 1905, inv. č. 9501.

SOkA Beroun, fond Reálné gymnázium Beroun, sbírka plánů.

SOkA Beroun, fond Reálné gymnázium Beroun, Spisy vedení školy, zřízení školy, výstavba školy (1889–1943), inv. č. 311.

SOkA Beroun, fond Reálné gymnázium Beroun, Spisy vedení školy, zřízení školy, výstavba školy (1889–1943), korespondence RG v Berouně z roku 1910, inv. č. 311.

SOkA Beroun, fond Reálné gymnázium Beroun, Spisy vedení školy, zřízení školy, výstavba školy (1889–1943), korespondence RG v Berouně z roku 1913, inv. č. 311.

SOkA Beroun, fond Reálné gymnázium Beroun, Spisy vedení školy, zřízení školy, výstavba školy (1889–1943), příloha k vynesení zemské školní rady ze dne 12. července 1922, inv. č. 311.

SOkA Beroun, fond Reálné gymnázium Beroun, školní kronika (1910–1938).

SOkA Kladno, fond II. obecná škola U Floriána Kladno, školní kronika (1863–1925).

SOkA Kladno, fond Farní škola Kladno, školní kronika (1853–1869).

SOkA Kladno, fond Město Kladno, Schůze obecního zastupitelstva, zápis ze dne 16. 11. 1899.

SOkA Kladno, fond Reálné gymnázium Kladno, Protokol ze dne 12. září 1905, inv. č.496, kart. 25.

SOkA Kladno, fond Reálné gymnázium Kladno, sbírka plánů.

SOkA Kladno, fond Reálné gymnázium Kladno, Stavební deník (1904–1905).

SOkA Kladno, fond Reálné gymnázium Kladno, školní kronika č. 1.

SOkA Kolín, fond Gymnázium Kolín, školní kronika (1872–1896).

SOkA Kolín, fond Gymnázium Kolín, školní kronika (1896–1910).

SOkA Kolín, fond Gymnázium Kolín, školní kronika (1909–1927).

SOkA Kolín, fond Základní devítiletá škola Kouřim (1808–1986), Matrika školy, nesignováno, nedatováno.

SOkA Kutná Hora, fond Gymnázium Kutná Hora, školní kroniky (1849–1945), inv. č. 59.

SOkA Kutná Hora, fond města Kutná Hora, Sběrka map a plánů.

SOkA Mladá Boleslav, fond 3. obecná škola chlapecká Mladá Boleslav, školní kronika (1903–1922).

SOkA Mladá Boleslav, fond Reálka Mladá Boleslav, školní kronika (1870–1926).

SOkA Mladá Boleslav, fond Sběrka map a plánů Mladá Boleslav.

11. NORMATIVNÍ PRAMENY

Nařízení c. k. ministerstva záležitostí duchovních a vyučování ze dne 12. března 1888 č. 40 z. z., jímžto se vydávají ustanovení o tom, jak budovy veřejných škol obecných a měšťanských mají býti zařízeny a jak se v školách těch pečovati má o zdraví, in: *Nejdůležitější zákony o školství obecném pro království české*, Praha 1907, s. 194-209.

Vynesení ministra kultu a vyučování z dne 9. června 1873, č. 4816, o ustanoveních, kterak se mají zřizovati budovy veřejných škol obecných a měšťanských a čeho šetřiti má péče o zdraví dítek na těchto školách, in: Jaromír Čelakovský, *Zákony a nařízení u věcech obecného a pokračovacího školství, na ten čas platné v království Českém*, Praha 1878.

Zákon říšský ze dne 14. května 1869, č. 62. ř. z., jímžto se ustanovují pravidla vyučování ve školách obecných, in: Jaromír Čelakovský, *Zákony a nařízení u věcech obecného a pokračovacího školství, na ten čas platné v království Českém*, Praha 1878.

12. SEZNAM VYOBRAZENÍ

1. Mapa Středočeského kraje s vyznačenými obcemi.
2. Karl Hinträger, Plán jednotřídní školy. Foto: František Kraus, *Přehled požadavků školního zdravotnictví*, Velké Meziříčí 1906, s. 17.
3. Karl Hinträger, Plán čtyřtřídní školy. Foto: František Kraus, *Přehled požadavků školního zdravotnictví*, Velké Meziříčí 1906, s. 17.
4. Karl Hinträger, Plán šestnáctitřídní školy. Foto: František Kraus, *Přehled požadavků školního zdravotnictví*, Velké Meziříčí 1906, s. 17.
5. Pražský národní atlas, Ideální plán školy, 1902. Foto: Jan Šimek, *Historie školních budov: Od tereziánských reforem po současnost*, Praha 2016, s. 134.
6. Prototypové plány školních budov se svým variantním uspořádáním, 1786. Foto: Jan Šimek, *Historie školních budov: Od tereziánských reforem po současnost*, Praha 2016, s. 57.
7. Liberec, klasicistní budova školy, 1812–1814. Foto: Jan Šimek, *Historie školních budov: Od tereziánských reforem po současnost*, Praha 2016, s. 41.
8. Praha-Karlín, obecné a měšťanské školy, Josef Sakař, 1906. Foto: Jan Šimek, *Historie školních budov: Od tereziánských reforem po současnost*, Praha 2016, s. 108.
9. Kroměříž, škola z roku 1878, halová dispozice. Foto: Marie Benešová, *Česká architektura v proměnách dvou století 1780–1980*, Praha 1984, s. 165.
10. Rodovre (Dánsko), pavilonová škola. Foto: Dagmar Rybářová – Petr Mezera – Jitka Zelenková, *Občanské stavby. Typologie školských staveb I*, Praha 1991, s. 100.
11. Mladá Boleslav, adaptace újezdni měšťanské školy chlapecké, třítraktová dispozice. Foto: SOkA Mladá Boleslav, fond Sběrka map a plánů Mladá Boleslav, nesignováno.
12. Nymburk, Státní vyšší reálka, Ferdinand Havlíček, 1906–1907, dvoutraktová dispozice. Foto: *Architektonický obzor VII*, 1908, s. 45.
13. Solna (Švédsko), škola, monoblok. Foto: Dagmar Rybářová – Petr Mezera – Jitka Zelenková, *Občanské stavby. Typologie školských staveb I*, Praha 1991, s. 99.
14. Kolín, Reálné gymnasium, Josef Spudil, 1860. Foto: *Půl století střední školy v Kolíně 1872–1922. Památník vydaný profesorským sborem Státního reálného gymnasia v Kolíně*, Kolín 1922, úvodní strana.
15. Kolín, Obchodní akademie. Foto: Hana Šimůnková.
16. Mladá Boleslav, Vyšší gymnasium, Josef Niklas, 1884. Foto: František Bareš, *Dějiny mladoboleslavského školství*, Mladá Boleslav 1888, nestránkováno.

17. Mladá Boleslav, První základní škola, fasáda. Foto: Hana Šimůnková.
18. Kouřim, obecná a měšťanská škola, 1864–1865. Foto: SOkA Kolín, fond Základní devítiletá škola Kouřim (1808–1986), Matrika školy, nesignováno, nedatováno.
19. Kladno, obecná a měšťanská škola, 1861. Foto: Hana Šimůnková.
20. Kutná Hora, „stará“ reálná škola, Emanuel Haller, 1857, půdorys. Foto: SOkA Kutná Hora, fond města Kutná Hora, sbírka map a plánů.
21. Kutná Hora, „stará“ reálná škola, Emanuel Haller, 1857. Foto: Rostislav Švácha, Kutnohorská architektura období historismu a moderny (1851–1918), *Umění* XXXIX, 1991, s. 403.
22. Kutná Hora, reálné školy, Karel Horák, 1897, půdorys. Foto: SOkA Kutná Hora, fond města Kutná Hora, Sběrka map a plánů.
23. Kutná Hora, reálné školy, Karel Horák, 1898–1900. Foto: SOkA Kutná Hora, fond Gymnázium Kutná Hora, školní kroniky (1849–1945), inv. č. 59.
24. Nymburk, Vyšší reálná škola, Ferdinand Havlíček, 1906–1907, půdorys. Foto: *Architektonický obzor* VII, 1908, s. 45.
25. Nymburk, Gymnázium Bohumila Hrabala, fasáda. Foto: Hana Šimůnková.
26. Nymburk, Gymnázium Bohumila Hrabala, detaily výzdoby fasády. Foto: Hana Šimůnková
27. Benešov u Prahy, Plány piaristické koleje, Giovanni Batista Alliprandi, 1703. Foto: Václav Bartůšek, Benešovské gymnázium v prvním období své existence (1703–1778), in: Eva Procházková (ed.), *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka. Tři sta let benešovského gymnázia. Sborník příspěvků z pracovního semináře*, č. 43, Benešov 2003, s. 48.
28. Benešov u Prahy, Vyšší gymnasium, František Turek, 1899, půdorys. Foto: SOkA Benešov, AM Benešova, fond Gymnasium, sbírka plánů.
29. Benešov u Prahy, Vyšší gymnasium, Karel Donda, 1904, půdorys. Foto: SOkA Benešov, AM Benešova, fond Gymnasium, sbírka plánů.
30. Benešov u Prahy, Vyšší gymnasium, Plán *Jugend*, autor neznámý, nedatováno. Foto: SOkA Benešov, AM Benešova, fond Gymnasium, sbírka plánů.
31. Benešov u Prahy, Vyšší gymnasium, Karel Donda, 1905–1907. *100 let budovy Gymnázia Benešov*, Benešov 2007, s. 26.
32. Benešov u Prahy, Gymnázium Benešov, vitraje, František Urban. Foto: Hana Šimůnková.
33. Benešov u Prahy, Gymnázium Benešov, hlavní vchod. Foto: Hana Šimůnková.

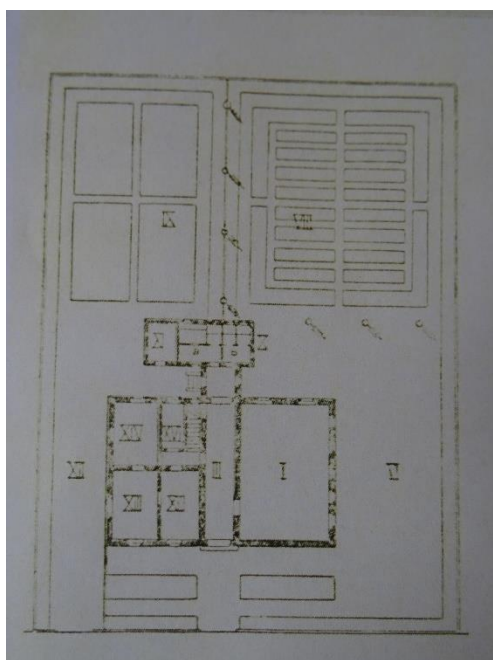
34. Benešov u Prahy, škola na *Karlově*, Marcel Dusil, 1899, návrh. Foto: Jiří Tywoniak, *Benešov a Konopiště v minulosti*, Benešov 1992, s. 235.
35. Úžice, škola, 1891–1894. Foto: Úžice / Kralupská č.p. 48 / kat č. 1000118497, <https://pamatkovykatalog.cz?element=14587033&action=element&presenter=Element&sResults>, vyhledáno 20. 11. 2018.
36. Mladá Boleslav, Druhá základní škola. Foto: Hana Šimůnková
37. Mladá Boleslav, obecná škola dívčí, 1891–1894, půdorys. Foto: SOkA Mladá Boleslav, fond Sběrka map a plánů Mladá Boleslav.
38. Žehuň, škola, 1908. Foto: Žehuň, č. p. 52 / kat. č. 1000163270, <https://pamatkovykatalog.cz?element=14267218&action=element&presenter=Element&sResults>, vyhledáno 20. 11. 2018.
39. Benátky nad Jizerou, škola, 1889. Foto: Zuzana Syrová.
40. Dobříš, obecná škola, Josef Blecha, 1897–1899. Foto: Zuzana Hutňanová (ed.) – Daniela Doubková (ed.), *Almanach ke 100. výročí založení 1. základní školy v Dobříši. 1899–1999*, Dobříš 1999, s. 12.
41. Hostivice, obecná škola, Ferdinand Slabý, 1906. Foto: Jiří Kučera (ed.), *Základní škola Hostivice 1906–2006. Sto let staré školní budovy*, Hostivice 2006, s. 11.
42. Pečky, škola, 1900. Foto: Ivan Minář.
43. Sadská, škola, 1902. Foto: František Josef Čečetka (ed.) – František Brzák (ed.), *Národní školství Poděbradska. Díl II. popisu politického okresu poděbradského*, Poděbrady 1906, s. 225.
44. Mělník, obecná škola, 1876. Foto: Hana Šimůnková.
45. Příbram, reálné gymnasium, ? Blast, 1881–1882. Foto: František Klíma, *Dějiny příbramského gymnasia*, in: Jan Vondráček (ed.), *Almanach vydaný na oslavu půlstoletého trvání gymnasia v Příbrami 1871-1921*. Příbram 1921, úvodní strana.
46. Mladá Boleslav, reálné školy, Anton Rosenberg, 1902–1903, půdorys. Foto: SOkA Mladá Boleslav, fond Sběrka map a plánů Mladá Boleslav.
47. Mladá Boleslav, Gymnázium J. Pekaře. Foto: Hana Šimůnková.
48. Mladá Boleslav, Gymnázium J. Pekaře, sochy nad vchodem, autor H. Mauermann (?). Foto: Hana Šimůnková.
49. Strážiště, škola. Foto: Ivan Minář.
50. Kladno, c. k. reálka, Alois Dryák, Tomáš Amena, 1904, návrh *Váňa*. Foto: SOkA Kladno, fond Reálné gymnázium Kladno, sbírka plánů.

51. Kladno, c. k. reálka, Emil Hrabě, Ladislav Hrabě, 1904, návrh *Chval Cizinu – zůstávej doma*. Foto: SOkA Kladno, fond Reálné gymnázium Kladno, sbírka plánů.
52. Kladno, c. k. reálka, Alois Dryák, Tomáš Amena, 1904–1906 Foto: *Almanach ke 110. výročí Gymnázia Kladno*, Kladno 2010, úvodní strana.
53. Kladno, Gymnázium Kladno, vchod. Foto: Martin Šimůnek.
54. Kladno, Gymnázium Kladno, detaily fasády. Foto: Martin Šimůnek.
55. Kladno, c. k. reálka, Alois Dryák, Tomáš Amena 1904–1906, návrhy štukové výzdoby. Foto: SOkA Kladno, fond Reálné gymnázium Kladno, sbírka plánů.
56. Kladno, c. k. reálka, Alois Dryák, Tomáš Amena 1904–1906, detaily soch na fasádě. Foto: Martin Šimůnek.
57. Kladno, c. k. reálka, Alois Dryák, Tomáš Amena 1904–1906, návrhy nápisů na fasádě. Foto: SOkA Kladno, fond Reálné gymnázium Kladno, sbírka plánů.
58. Mělník, reálné gymnasium, Adolf Liebscher, 1910. Foto: Josef Stáhlík (ed.), *Mělnicko. Z jeho života a práce. Sborník vydáný k otevření Masarykova kulturního domu na Mělníce*, Mělník 1936, s. 95.
59. Mělník, Základní škola Jungmannova, fasáda. Foto: Hana Šimůnková.
60. Mělník, Základní škola Jungmannova, uliční fronta. Foto: Hana Šimůnková.
61. Beroun, Reálné gymnasium, Jaroslav Valečka, 1913–1914, půdorys. Foto: SOkA Beroun, fond Reálné gymnázium Beroun, sbírka plánů.
62. Beroun, Reálné gymnasium, Jaroslav Valečka, 1913–1914. Foto: Antonín Leopold, *Historie berounského školství, Základní škola Beroun, Wagnerovo náměstí*, <http://3zsberoun.com/view.php?cislocclanku=2012053104>, vyhledáno 29. 11. 2018.
63. Beroun, Reálné gymnasium, Jaroslav Valečka, 1913–1914, samostatné byty ředitele a školníka. Foto: SOkA Beroun, fond Reálné gymnázium Beroun, sbírka plánů.
64. Beroun, Reálné gymnasium, Jaroslav Valečka, 1913–1914, půdorys prvního patra. Foto: SOkA Beroun, fond Reálné gymnázium Beroun, sbírka plánů.
65. Počaply, Králův Dvůr, škola, Jaroslav Valečka, 1915. Foto: Markéta Bojarová.
66. Luštěnice, škola, František Hrdlička 1908–1909. Foto: Luštěnice, oficiální webové stránky obce, dobové pohlednice obce Luštěnice, <http://www.lustenice.cz/index.php?page=fotod&fid=1036>, vyhledáno 29. 11. 2018.

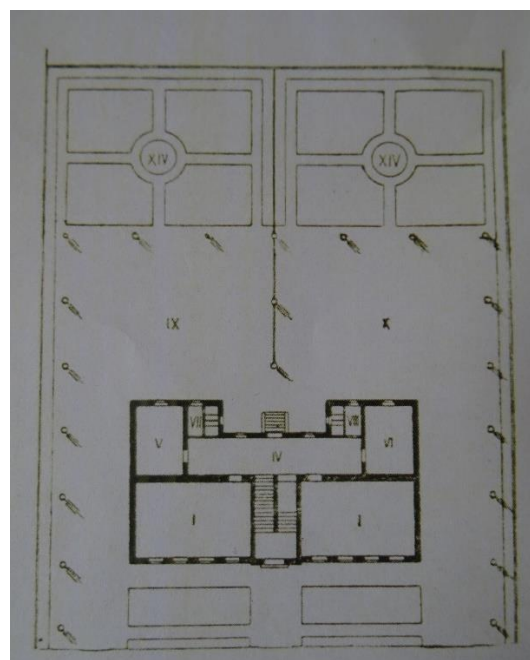
13. OBRAZOVÁ PŘÍLOHA

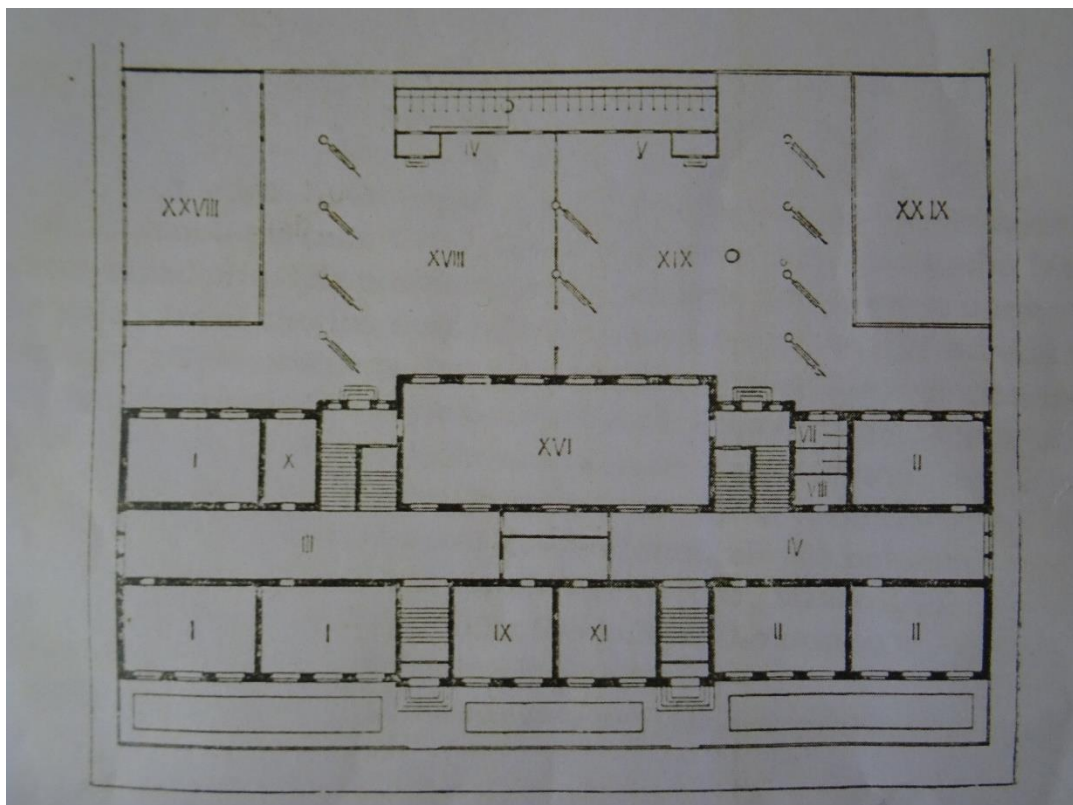
1. Mapa Středočeského kraje s vyznačenými obcemi.

2. Karl Hinträger, Plán jednotřídní školy.

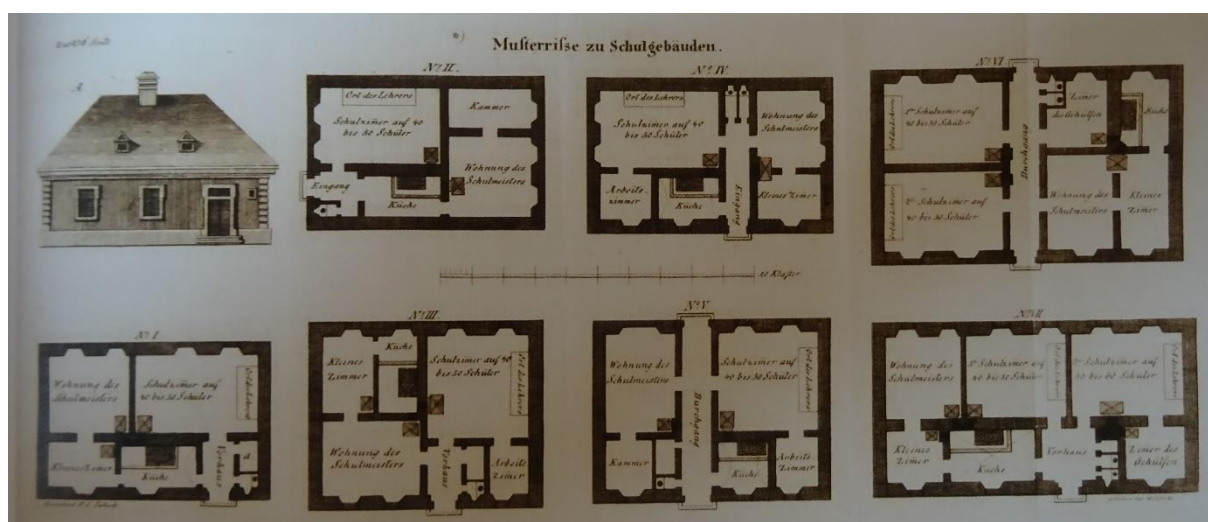
3. Karl Hinträger, Plán čtyřtřídní školy.

4. Karl Hinträger, Plán šestnáctitřídní školy.

5. Pražský národní atlas, Ideální plán školy, 1902.

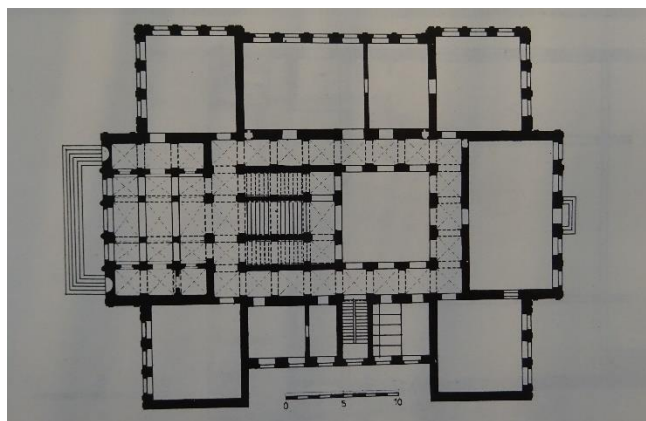
6. Prototypové plány školních budov se svým variantním uspořádáním, 1786.

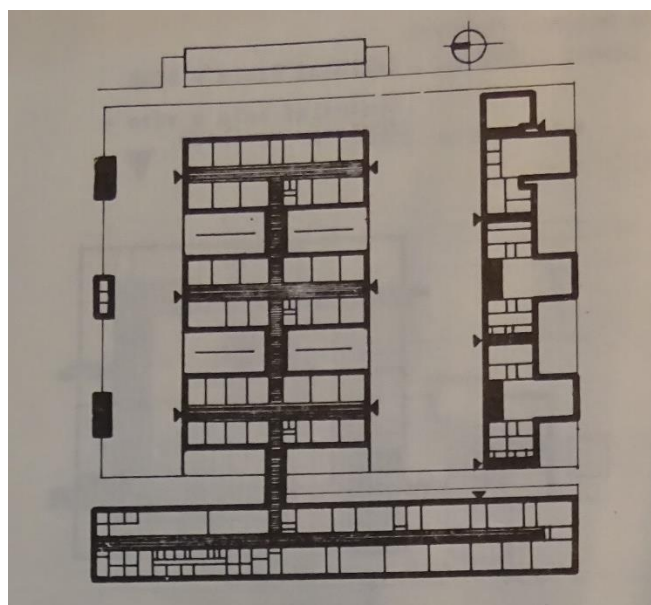
7. Liberec, klasicistní budova školy, 1812–1814.

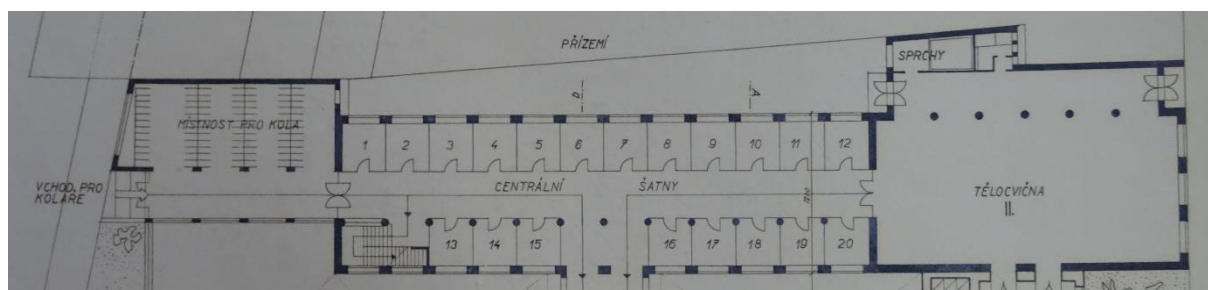
8. Praha-Karlín, obecné a měšťanské školy, Josef Sakař, 1906.

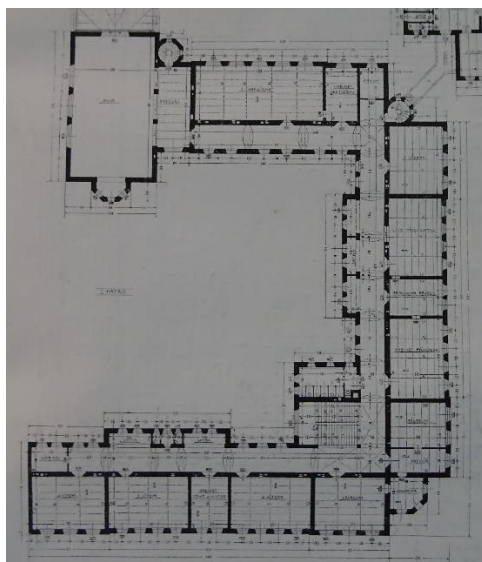
9. Kroměříž, škola z roku 1878, halová dispozice.

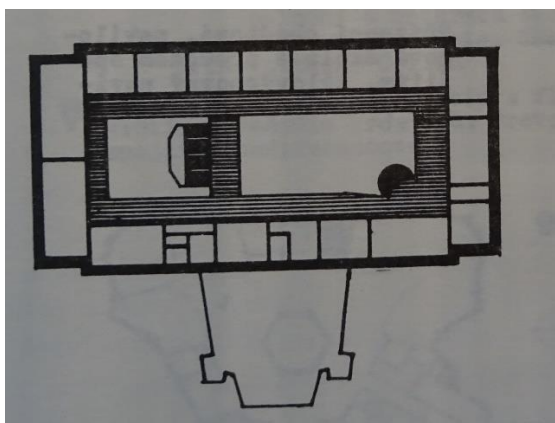
10. Rodovre (Dánsko), pavilonová škola.

11. Mladá Boleslav, adaptace újezdni měšťanské školy chlapecké, třítraktová dispozice.

12. Nymburk, Státní vyšší reálka, Ferdinand Havlíček, 1906–1907, dvoutraktová dispozice.

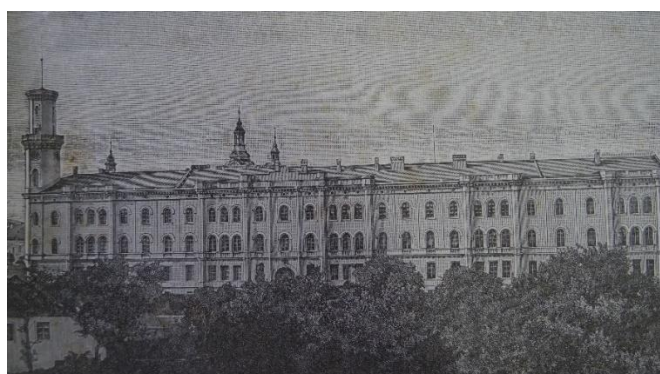
13. Solna (Švédsko), škola, monoblok.

14. Kolín, Reálné gymnasium, Josef Spudil, 1860.

15. Kolín, Obchodní akademie.

16. Mladá Boleslav, Vyšší gymnasium, Josef Niklas, 1884.

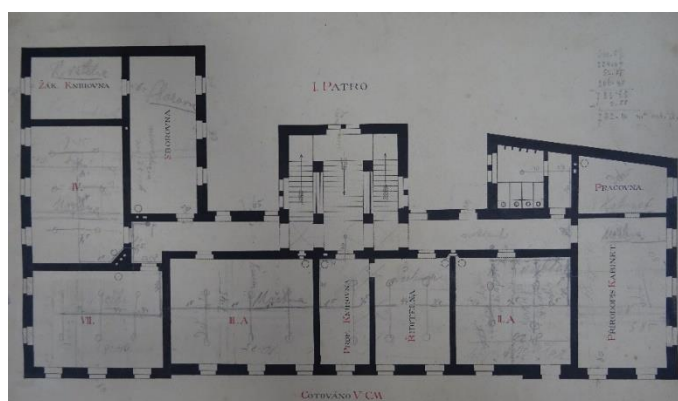
17. Mladá Boleslav, První základní škola, fasáda.

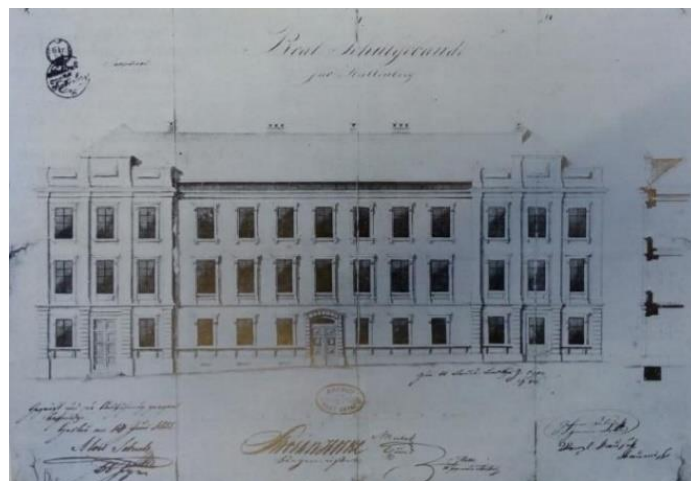
18. Krouřim, obecná a měšťanská škola, 1864–1865.

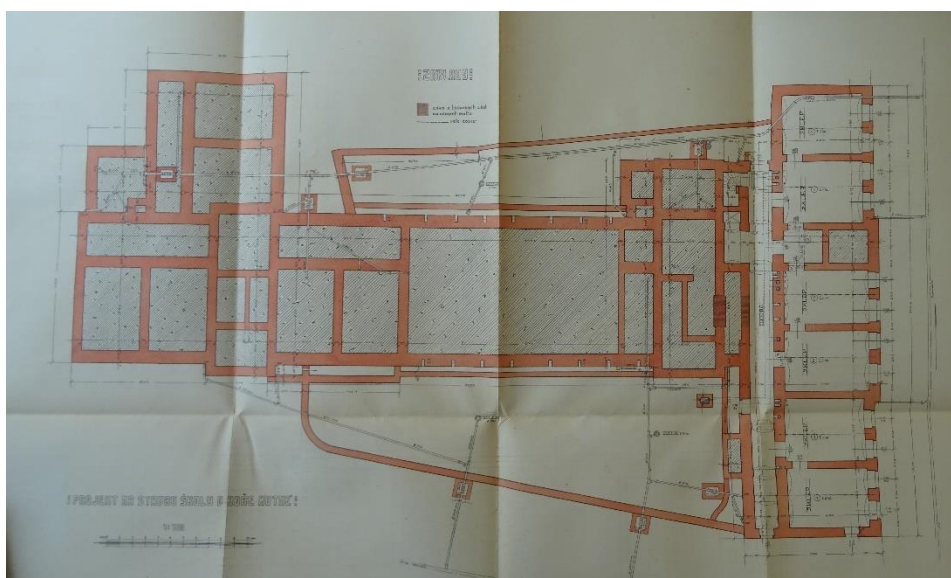
19. Kladno, obecná a měšťanská škola, 1861.

20. Kutná Hora, „stará“ reálná škola, Emanuel Haller, 1857, půdorys.

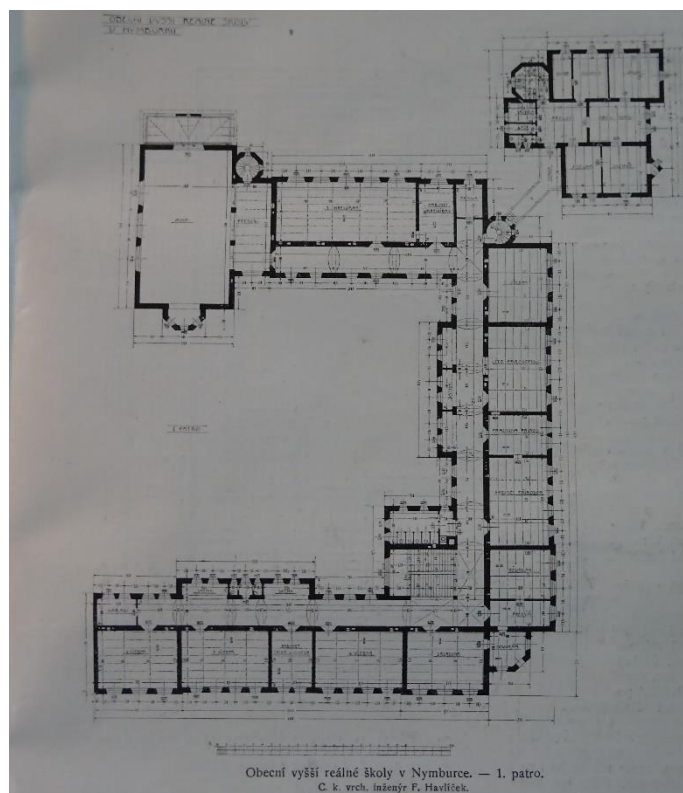
21. Kutná Hora, „stará“ reálná škola, Emanuel Haller, 1857.

22. Kutná Hora, reálné školy, Karel Horák, 1897, půdorys.

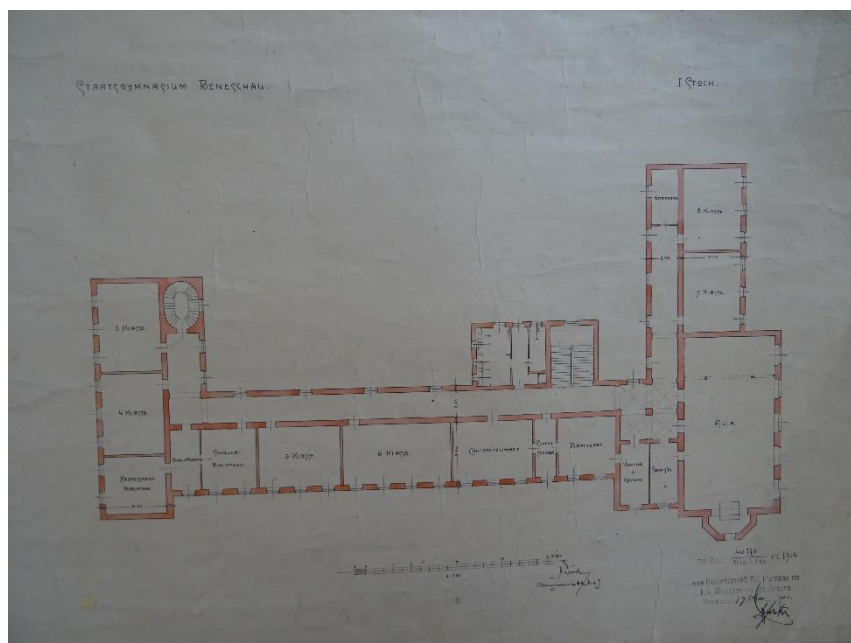
23. Kutná Hora, reálné školy, Karel Horák, 1898–1900.

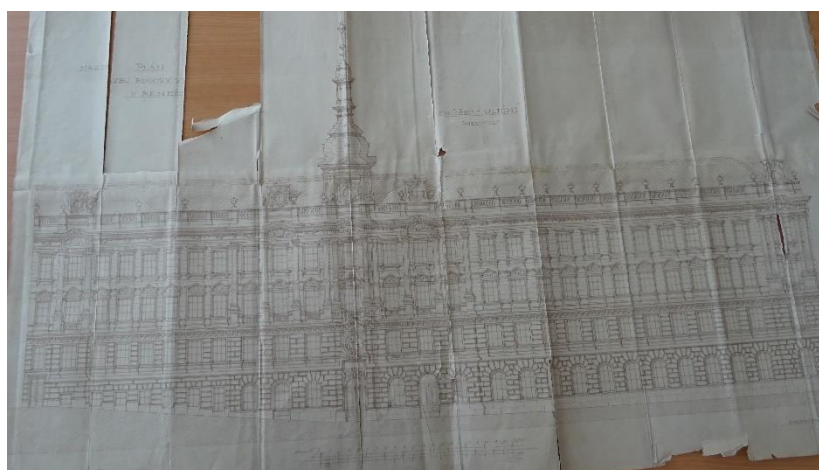
24. Nymburk, Vyšší reálná škola, Ferdinand Havlíček, 1906–1907, půdorys.

25. Nymburk, Gymnázium Bohumila Hrabala, fasáda.

29. Benešov u Prahy, Vyšší gymnasium, Karel Dondáš, 1904, půdorys.

30. Benešov u Prahy, Vyšší gymnasium, Plán *Jugend*, autor neznámý, nedatováno.

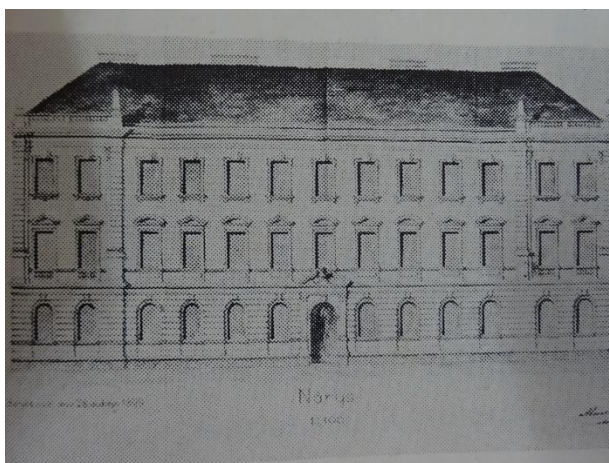
31. Benešov u Prahy, Vyšší gymnasium, Karel Dondáš, 1905–1907.

32. Benešov u Prahy, Gymnázium Benešov, vitraje, František Urban.

33. Benešov u Prahy, Gymnázium Benešov, hlavní vchod.

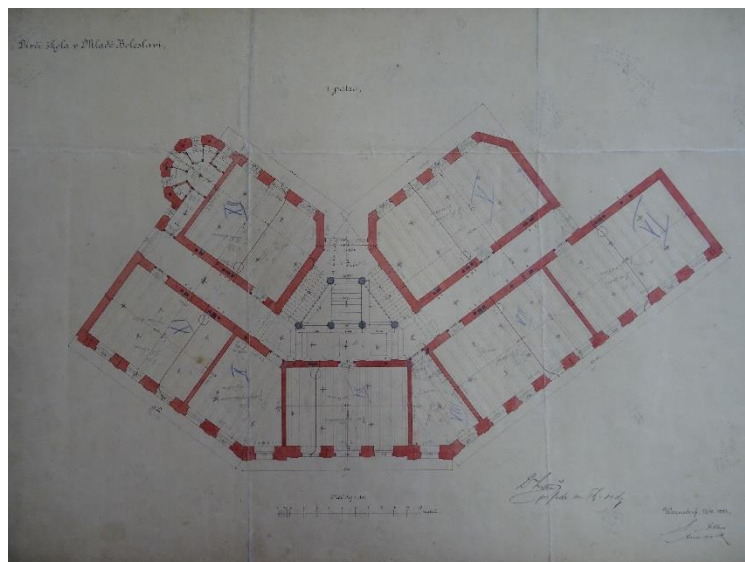
34. Benešov u Prahy, škola na *Karlově*, Marcel Dusil, 1899, návrh.

35. Úžice, škola, 1891–1894.

36. Mladá Boleslav, Druhá základní škola.

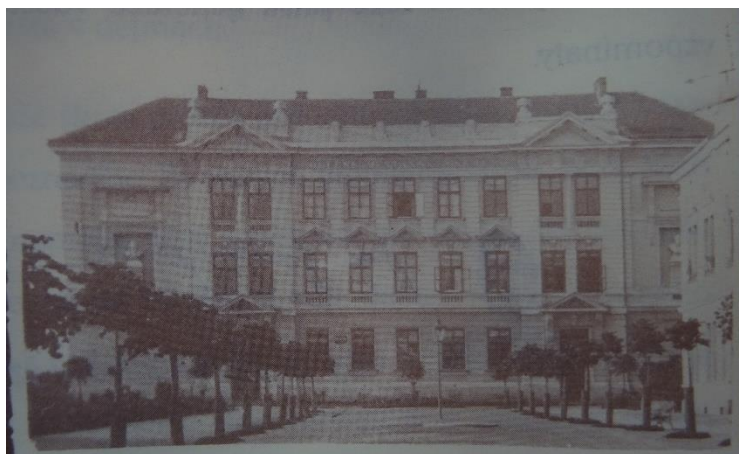
37. Mladá Boleslav, obecná škola dívčí, 1891–1894, půdorys.

38. Žehuň, škola, 1908.

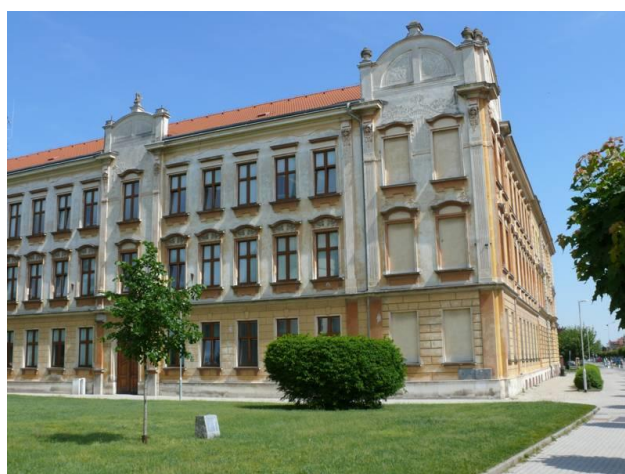
39. Benátky nad Jizerou, škola, 1889.

40. Dobříš, obecná škola, Josef Blecha, 1897–1899.

41. Hostivice, obecná škola, Ferdinand Slabý, 1906.

42. Pečky, škola, 1900.

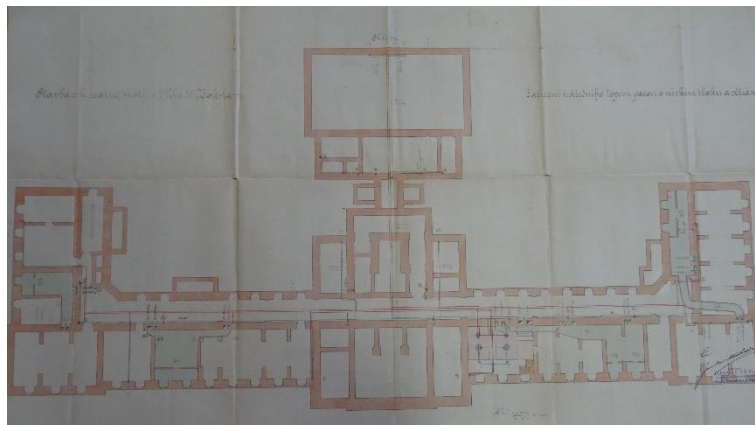
43. Sadská, škola, 1902.

44. Mělník, obecná škola, 1876.

45. Příbram, reální gymnasium, ? Blast, 1881–1882.

46. Mladá Boleslav, reálné školy, Anton Rosenberg, 1902–1903, půdorys.

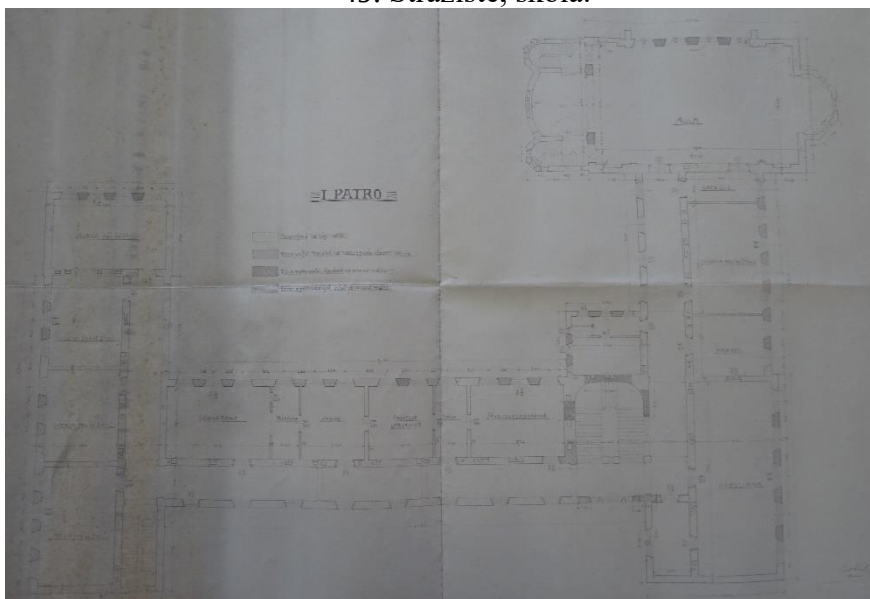
47. Mladá Boleslav, Gymnázium J. Pekaře.

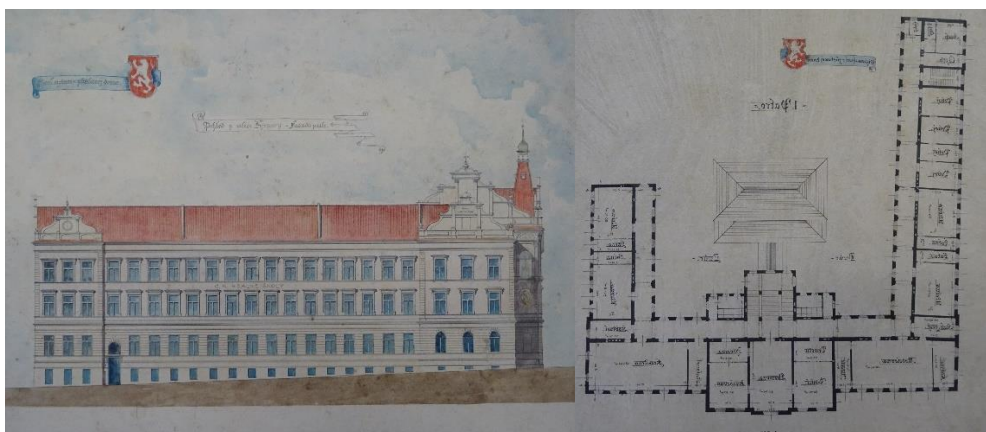
48. Mladá Boleslav, Gymnázium J. Pekaře, sochy nad vchodem, autor H. Mauermann (?).

49. Strážiště, škola.

50. Kladno, c. k. reálka, Alois Dryák, Tomáš Amena, 1904, návrh *Váňa*.

51. Kladno, c. k. reálka, Emil Hrabě, Ladislav Hrabě, 1904, návrh Chval Cizinu – zůstávej doma.

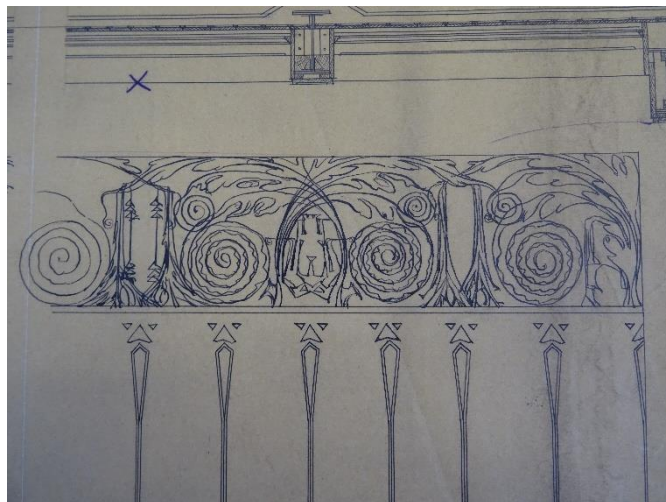
52. Kladno, c. k. reálka, Alois Dryák, Tomáš Amena 1904–1906.

53. Kladno, Gymnázium Kladno, vchod.

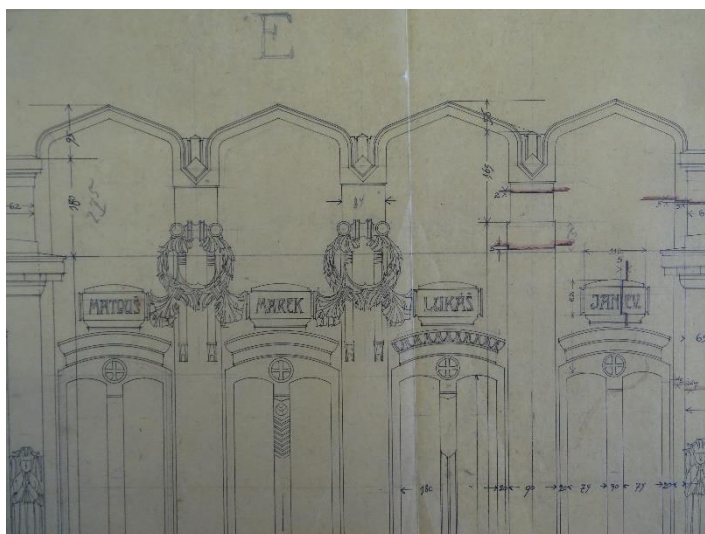
54. Kladno, Gymnázium Kladno, detaily fasády.

55. Kladno, c. k. reálka, Alois Dryák, Tomáš Amena 1904–1906, návrhy štukové výzdoby.

56. Kladno, c. k. reálka, Alois Dryák, Tomáš Amena 1904–1906, detaily sov na fasádě.

57. Kladno, c. k. reálka, Alois Dryák, Tomáš Amena 1904–1906, návrhy nápisů.

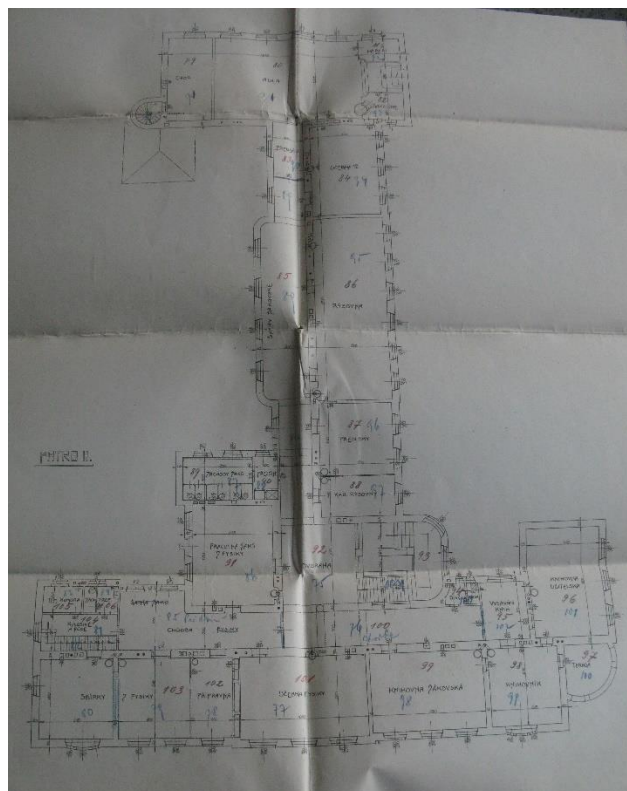
58. Mělník, reálné gymnasium, Adolf Liebscher, 1910.

59. Mělník, Základní škola Jungmannova, fasáda.

60. Mělník, Základní škola Jungmannova, uliční fronta.

61. Beroun, Reálné gymnásium, Jaroslav Valečka, 1913–1914, půdorys.

62. Beroun, Reálné gymnásium, Jaroslav Valečka, 1913–1914.

65. Počaply, Králův Dvůr, škola, Jaroslav Valečka, 1915.

66. Luštěnice, škola, František Hrdlička, 1908–1909.

14. ANOTACE

Jméno a příjmení:	Hana Šimůnková
Katedra:	Katedra dějin umění
Vedoucí práce	doc. PhDr. Pavel Šopák, Ph.D.
Rok obhajoby:	2019

Název práce:	Architektura školních budov postavených v letech 1850–1914 na území dnešního Středočeského kraje
Název práce v angličtině:	Architecture of school buildings built in 1850–1914 in the territory of Central Bohemian region
Anotace práce:	Diplomová práce se snaží zmapovat školní architekturu ve vybraných městech středních Čech a zanalyzovat její podobu na pozadí historických a socio-kulturních souvislostí. Podstatu práce tvoří katalog významných objektů střední a obecných škol ve vybraných městech dnešního Středočeského kraje, jejichž architektura je interpretována na

	základě stylového uměleckého vývoje.
Klíčová slova:	Školství, škola, obecná škola, střední škola, reálné gymnázium, gymnázium, Středočeský kraj, historismus, architektura škol, školní budova, školní stavba
Anotace práce v angličtině:	The diploma thesis tries to map the school architecture in selected cities of Central Bohemia Region and analyse its form on the background of historical and socio-cultural contexts. The essence of the work is the catalogue of important objects of secondary and schools in selected towns of today's Central Bohemian Region whose architecture is interpreted on the basis of development.
Klíčová slova v angličtině:	Education, school, primary school, high school, real high school, historism, Central Bohemian region, schools' architecture, school's building, school's edifice, school's construction
Přílohy v práci:	Obrazová příloha, CD s obrazovou přílohou
Rozsah práce:	267 628 znaků
Jazyk práce:	Čeština